

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

MAGISTRSKO DELO

**VLOGA NOTRANJEGA, ZUNANJEGA IN PREISKOVALNEGA
REVIZORJA PRI OBVLADOVANJU TVEGANJA PREVAR**

LJUBLJANA, marec 2012

NATAŠA MOHORČIČ

IZJAVA O AVTORSTVU

Spodaj podpisana Mohorčič Nataša, študentka Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, izjavljam, da sem avtorica magistrskega dela z naslovom Vloga notranjega, zunanjega in preiskovalnega revizorja pri obvladovanju tveganja prevar, pripravljene v sodelovanju s svetovalko dr. Zaman Groff Majo.

Izrecno izjavljam, da v skladu z določili Zakona o avtorskih in sorodnih pravicah (Ur. l. RS, št. 21/1995 s spremembami) dovolim objavo magistrskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

S svojim podpisom zagotavljam, da

- je predloženo besedilo rezultat izključno mojega lastnega raziskovalnega dela;
- je predloženo besedilo jezikovno korektno in tehnično pripravljeno v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, kar pomeni, da sem
 - poskrbel(-a), da so dela in mnenja drugih avtorjev oziroma avtoric, ki jih uporabljam v zaključni strokovni nalogi/diplomskem delu/specialističnem delu/magistrskem delu/doktorski disertaciji, citirana oziroma navedena v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, in
 - pridobil(-a) vsa dovoljenja za uporabo avtorskih del, ki so v celoti (v pisni ali grafični obliki) uporabljena v tekstu, in sem to v besedilu tudi jasno zapisal(-a);
- se zavedam, da je plagiatorstvo – predstavljanje tujih del (v pisni ali grafični obliki) kot mojih lastnih – kaznivo po Zakonu o avtorskih in sorodnih pravicah (Ur. l. RS, št. 21/1995 s spremembami);
- se zavedam posledic, ki bi jih na osnovi predložene zaključne strokovne naloge/diplomskega dela/specialističnega dela/magistrskega dela/doktorske disertacije dokazano plagiatorstvo lahko predstavljalo za moj status na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani v skladu z relevantnim pravilnikom.

V Ljubljani, dne 6. marca 2012

Podpis avtorice: _____

KAZALO

UVOD	1
1 PREVARE V PODJETJU	5
1.1 OPREDELITEV PREVAR	6
1.2 SKUPINE PREVAR GLEDE NA OPREDELITEV ORGANIZACIJE ACFE	9
1.2.1 Prevarantsko računovodsko poročanje	9
1.2.2 Poneverba sredstev	10
1.2.3 Korupcija	10
2 DEJAVNIKI NASTANKA PREVAR.....	11
2.1 SPLOŠNO O DEJAVNIKI NASTANKA PREVAR.....	12
2.1.1 Značilnosti organizacij in okolja	13
2.1.2 Trikotnik prevar	14
2.2 PREGLED RAZISKAV S PODROČJA PREVAR	18
2.2.1 Povezava med lastništvom podjetja in prevarami	18
2.2.2 Uporaba različnih računovodskih metod z namenom uravnavanja dobičkov	19
2.2.3 Povezava med zaslužki managerjev in prevarami	20
3 VLOGA NOTRANJEGA REVIZORJA PRI OBVLADOVANJU TVEGANJA PREVAR	22
3.1 NAMEN NOTRANJE REVIZIJE	23
3.2 PREPREČEVANJE IN ODKRIVANJE PREVAR S STRANI NOTRANJEGA REVIZORJA.....	24
3.2.1 Postopki, ki se jih poslužuje notranji revizor pri preprečevanju in odkrivanju prevar	26
3.2.2 Notranje kontrole v podjetju.....	29
4 VLOGA ZUNANJEGA REVIZORJA PRI OBVLADOVANJU TVEGANJA PREVAR	33
4.1 NAMEN ZUNANJE REVIZIJE	34
4.2 PREDPISI IN PODLAGE, KI JIH UPORABLJA ZUNANJI REVIZOR PRI SVOJEM DELU ZA OBVLADOVANJE TVEGANJ PREVAR	35
4.3 TVEGANJA IN OMEJITVE ZUNANJEGA REVIZORJA	38
4.4 NALOGE IN POSTOPKI ZUNANJEGA REVIZORJA PRI OBVLADOVANJU TVEGANJA PREVAR.....	42
4.4.1 Poklicna nezaupljivost.....	44
4.4.2 Sodelovanje s člani revizijske skupine	46
5 VLOGA PREISKOVALNEGA REVIZORJA KOT DEL FORENZIČNEGA RAČUNODSTVA PRI OBVLADOVANJU TVEGANJA PREVAR.....	47
5.1 OPREDELITEV IN NAMEN PREISKOVALNE REVIZIJE	49

5.2	NALOGE IN POTREBNA ZNANJA PREISKOVALNEGA REVIZORJA PRI OBVLADOVANJU TVEGANJA PREVAR	50
5.3	TUJA PRAKSA.....	53
5.4	PODROČJA, KJER BI BILO V SLOVENIJI PRIPOROČLJIVO UVESTI ZNANJA PREISKOVALNEGA REVIZORJA	54
6	KRITIČNA ANALIZA STANJA NA PODROČJU OBVLADOVANJA TVEGANJA PREVAR	57
	SKLEP.....	62
	LITERATURA IN VIRI.....	64

KAZALO SLIK

<i>Slika 1: Delež prevar glede na povzročitelja po posameznih letih.....</i>	<i>7</i>
<i>Slika 2: Povprečna vrednost izgube, ki nastane s prevaro glede na storilca v posameznem letu.....</i>	<i>8</i>
<i>Slika 3: Trikotnik prevar.....</i>	<i>15</i>

UVOD

Svetovna finančna kriza se je pričela ob koncu leta 2007 in z njo so na dan prišli tudi opozorilni znaki slabega upravljanja družb, šibke ureditve organizacij ter podjetniških prevar, ki jih bom podrobneje predstavila v svojem delu. Največ pozornosti je bilo sprva namenjeno bankam, veliko besed pa tudi pohlepu (Tomasic, 2011, str. 12).

Gospodarsko krizo močno občuti tudi slovensko gospodarstvo, saj je v tem času prišlo do propada več podjetij. Z informacijami o stečajih, prisilnih poravnava in odpuščanjih se pogosto srečujemo preko različnih medijev in hkrati z njimi se v posameznih primerih pojavlja sum o morebitnih prevarah, ki bi bile lahko povod za stanje, v katerega so zašla nekatera podjetja.

Prevare v podjetjih so pojav, ki je vgrajen v socialni sistem. Nagnjenja k prevarantskim dejanjem so odvisna od okolja, v katerem delujeta posameznik ali organizacija (Singh, 2010, str. 465). V raziskavi revizijske družbe KPMG International Cooperative (2011, str. 21) je na podlagi analiz podano mnenje, da so prevare naraščajoč problem, zaradi katerega se proračuni zmanjšujejo. Pri vsem tem se zdi se, da je obramba manj učinkovita kot v preteklosti. Skousen in Twedt (2009, str. 303) pravita, da je nekatere znake o obstoju prevar možno prepoznati že na podlagi računovodskih izkazov.

Gospodarske krize in posamezni večji primeri prevar so dobra priložnost za morebitne reforme. Takšna priložnost se je pojavila tudi v začetku tega tisočletja, ko so prevare odkrili v Enron-u, WorldCom-u in še nekaterih drugih podjetjih. Po teh škandalih je v veljavo stopil Sarbanes-Oxleyev zakon (Tomasic, 2011, str. 12).

V tem magistrskem delu je predstavljeno obvladovanje tveganj prevar s strani različnih vrst revizorjev, in sicer je najprej predstavljena vloga notranjega in zunanega revizorja, nato pa še vloga preiskovalnega revizorja. Preiskovalna revizija, ki je novejša veda, je del forenzičnega računovodstva. V literaturi ni vedno jasne ločnice med forenzičnim računovodstvom in njegovimi podvrstami, kot jih opredeljujejo nekateri avtorji. Poleg preiskovalne revizije med forenzično računovodstvo sodi tudi preiskovalno računovodstvo in sorodne preiskovalne dejavnosti. Preiskovalna revizija je namenjena prepoznavanju in preiskovanju prevar, pri čemer so bistvene naloge preiskovalnih revizorjev preiskovanje kriminalnih in drugih nedovoljenih dejanj na področju računovodstva, preiskovanje nedovoljenih manipulacij v računovodskih izkazih in drugih poročilih ter preiskovanje suma kaznivih dejanj v računovodskem poročanju. Tovrstna revizija deluje tudi na področju preventive v primerih preiskovanja ustreznosti sistema obvladovanja tveganj. Drugo specializirano področje forenzičnega računovodstva pa je preiskovalno računovodstvo, katerega namen je preiskovanje raznovrstnih kaznivih gospodarskih dejanj, in sicer predstavlja njena dejavnost predvsem podporo kazenskim in drugim pravnim postopkom. Storitve, ki jih opravljajo preiskovalni računovodje, so preiskovanje in pisno

poročanje organom pregona kaznivih dejanj o potrditvi suma kaznivega dejanja s področja računovodstva ter izračunavanje in ocenjevanje vrednosti škod (Koletnik, 2011b, str. 34-35).

Podjetja morajo pri svojem poslovanju upoštevati različne predpise in zakone; upoštevati morajo posamezne organe, ki jih pri njihovem delu nadzorujejo, medtem ko imajo večje družbe organizirane tudi notranje revizijske službe. Banke, zavarovalnice, borznoposredniške družbe in pravne osebe v javnem sektorju imajo le-to predpisano z zakonom. Zunanja revizija je prav tako zakonsko predpisana za velike in srednje kapitalске družbe, dvojne družbe in družbe, katerih delnice kotirajo na borzi. Kljub vsemu se je poslužujejo tudi nekatera manjša podjetja.

Nad delom zunanjih revizorjev v Sloveniji bdi Slovenski inštitut za revizijo, v letu 2009 pa je bila na podlagi Zakona o revidiranju (Ur.l. RS, št. 65/2008, v nadaljevanju ZRev-2) ustanovljena še neodvisna Agencija za javni nadzor nad revidiranjem, ki ima za eno izmed svojih glavnih nalog tudi zagotavljanje postopkov nadzora nad kakovostjo dela revizijskih družb in pooblaščenih revizorjev in na podlagi svojega nadzora revizorjem izreka tudi ukrepe. Podobne ureditve imajo v vseh evropskih državah, saj je bil neodvisen organ za nadzor nad revizijskimi družbami predpisan z Direktivo 2006/43/ES.

Kljub obilici predpisov, zakonov in nadzoru se še vedno srečujemo s prevarami, ki se v današnjem času zdijo še toliko bolj izrazite. Pogosto se poraja vprašanje, kako so prevare navkljub vsem nadzornim mehanizmom in predpisom sploh še možne. Pri čemer se najverjetneje sprašujemo, kaj bi bilo potrebno narediti, da bi jih preprečili ali vsaj omejili. Pri spremljanju novic v zadnjem obdobju se zdi, da se prevare dogajajo množično, saj je v Sloveniji podanih kar nekaj sumov o prevarantskih in koruptivnih dejanjih, ki jih preiskujejo tudi kriminalisti. Tovrstna vprašanja se v prvi vrsti pojavljajo ob stečajih velikih podjetij, ki si v zadnjem obdobju sledijo kot po tekočem traku. Nedavno je bila objavljena tudi novica o prevari s strani zaposlenega v švicarski banki UBS. Očitno sprejete spremembe, ki so stopile v veljavo v začetku tega tisočletja po odmevnih škandalih Enrona, Parmalata, Xeroxa in drugih, niso bile dovolj. Bi morali ponovno preurediti zakonodajo, posodobiti predpise in poostri nadzor nad delovanjem revizorjev ali bi lahko ta dejanja zmanjšali že z izboljšanjem preventivnih ukrepov in ozaveščanjem? Tu se postavlja vprašanje, ali znanje zunanjih in notranjih revizorjev zadostuje ter kakšna je njihova moč pri identifikaciji prevar in obvladovanju tveganja prevar. Revizijske družbe iz skupine velikih štirih imajo že oblikovane posebne oddelke za preiskovalno revizijo. Pri tem gre za novejšo obliko revizije, ki se še razvija, in morda je ravno to tista oblika, ki bo v prihodnje pripomogla k identifikaciji tveganj prevar. Najverjetneje moramo več storiti na področju preventive in ne uporabljati teh orodij samo takrat, ko se že kažejo jasni znaki storjenih prevar.

Namen magistrskega dela je opozoriti na pomanjkljivosti in omejitve revizorjev pri obvladovanju tveganja prevar. Na ta način želim podjetjem in njihovim vodilnim predstaviti, katera oblika revizije bi jim bila lahko v pomoč pri odkrivanju prevar ter katere aktivnosti bi morali uvesti že kot preventivo za identifikacijo le-teh. Naloga je prepletena z različnimi praktičnimi primeri. Na ta način želim predstaviti tudi širši javnosti, kakšna je vloga posamezne vrste revizije pri obvladovanju tveganja prevar. V javnosti je vprašanje, ali so dobro opravili svoje delo na področju odkrivanja prevar, najpogosteje vezano na zunanje revizorje, vendar gre v tem primeru pogosto za napačno razumevanje temeljnega cilja revidiranja računovodskih izkazov.

Cilj naloge je predstaviti oblike in dejavnike prevar ter opredeliti vlogo notranjega revizorja pri obvladovanju tveganja prevar skupaj s postopki za preprečevanje in odkrivanje le-teh. Predstaviti želim vlogo zunanjega revizorja, predpise, ki jih mora upoštevati ter omejitve pri njegovem delu, nato pa tudi prikazati vlogo preiskovalnega revizorja ter tujo prakso in področja, kjer bi lahko tovrstno revizijo uvedli v Sloveniji. Skozi nabor različnih vlog želim podati kritični pregled stanja na področju obvladovanja tveganja prevar.

Naloga temelji na proučevanju strokovnih in znanstvenih člankov ter druge literature s področja notranje, zunanje in preiskovalne revizije ter prevar. Informacije pridobivam tudi s strani organizacij, ki se ukvarjajo s področjem prevar in s strani krovnih organizacij posamezne vrste revizije. Posamezne informacije so osnovane na predpisih in zakonih, ki se navezujejo na ta področja, pri čemer je celotno delo prepleteno s praktičnimi primeri podjetij, ki so bila deležna prevar. V delu naloge, kjer obravnavam preiskovalno revizijo, želim aplicirati tujo prakso na primere v Sloveniji, in na koncu želim podati še kritično oceno spoznanj, do katerih bom prišla skozi obravnavo vlog posamezne vrste revizorjev.

Odgovor na glavno vprašanje, kako se prevare pri obilici predpisov, zakonov in nadzornih organov sploh še pojavljajo, poizkušam pridobiti s pomočjo strokovne literature in praktičnih primerov, ki so v preteklosti privedli do tovrstnih dejanj, ter z iskanjem pomanjkljivosti pri notranji in zunanji reviziji. Predstavljena je tudi vloga preiskovalnega revizorja, pri čemer želim s pomočjo pregleda tujih primerov podati možnosti uveljavitve tovrstne revizije v Sloveniji. Končen odgovor pa želim podati s kritičnim pregledom stanja, ki ga bom ugotovila s prebiranjem in povzemanjem teoretične in strokovne literature.

Metoda dela, uporabljena v prvem delu pri opredeljevanju prevar in dejavnikov, ki le-te povzročajo, temelji na strokovnih in teoretičnih podlagah strokovne in znanstvene literature tujih ter domačih avtorjev. Teoretična izhodišča prvega dela so podlaga za analizo vlog posameznih vrst revizorjev, kjer se ponovno oklepam strokovne in teoretične literature, poslužujem pa se tudi poslovnih primerov v zvezi s to temo. Za ta del uporabljam metodo deskripcije in kompilacije. V zadnjem delu, kjer predstavim kritični pogled na stanje, pa uporabljam kvalitativno oziroma deduktivno metodo. Kritičnemu

pregledu stanja želim dodati še predloge za slovenski prostor, do katerih bom prišla s teoretičnim in praktičnim proučevanjem posameznih vlog revizorjev.

Podatke za obravnavano temo zbiram predvsem na podlagi sekundarnih virov, saj se poslužujem strokovne in znanstvene literature ter tujih in domačih virov s tega področja. V delo vključujem tudi svoje mnenje in predloge, kar dodatno prispeva k magistrskemu delu.

Prevare so za podjetja pereča tema, saj potrditev suma prevar lahko traja tudi dlje časa, kar predstavlja oviro za pridobivanje podatkov o aktualnih primerih. Iz tega razloga se poslužujem tudi bolj znanih primerov iz začetka tega tisočletja. Kljub vsemu poizkušam pridobiti predvsem novejše in aktualnejše primere, ki bi bili lahko zanimivi pri proučevanju obravnavane tematike.

Delo je razdeljeno v šest vsebinskih sklopov, pri čemer v prvem delu predstavljam pojem prevar v podjetju in njihovo delitev na posamezne vrste in podajam rezultate zadnjih raziskav s področja prevar.

Drugi sklop povzema dejavnike, ki omogočajo večja tveganja za nastanek prevar ter značilnosti organizacij in okolja, prav tako pa so predstavljene sestavine trikotnika prevar, ki so po navadi prisotne pri prevarantskih dejanjih. V tem delu na podlagi izsledkov raziskav predstavljam različne povezave in motive, ki še dodatno pospešujejo nastajanje tovrstnih dejanj.

Vlogo notranjih revizorjev in njihove naloge pri preprečevanju ter obvladovanju tveganja prevar predstavljam v tretjem delu naloge. V tem delu posebej obravnavam notranje kontrole, katerim se pripisuje velik pomen za preprečevanje tveganja prevar, ter opredeljujem še različne prijeme, kot sta intervju in izpraševanje, ki jih notranji revizor uporablja pri svojem delu.

V nadaljevanju podajam poglede na prevare s strani zunanjih revizorjev ter predstavljam predpise, ki so določeni v Mednarodnih standardih revidiranja in se osredotočajo prav na prevare v podjetju, in podajam pregled zakonov in predpisov, ki jih mora zunanji revizor upoštevati pri svojem delu v primeru prevarantskega poročanja podjetja. Predstavljene so tudi omejitve zunanjih revizorjev, ki jih postavlja že sama narava njihovega dela.

Peti del magistrskega dela se nanaša na vejo računovodstva, ki v Sloveniji še ni dovolj razvita, in sicer gre za proučevanje vloge preiskovalnega revizorja, pri čemer sta predstavljena njen namen in opredelitev. V nadaljevanju so podani postopki, ki se jih preiskovalni revizor poslužuje, in znanja, ki jih za svoje delo potrebuje. Skozi celotno delo so predstavljeni primeri iz tuje prakse, v tem delu pa sem dodala še razplete posameznih primerov. Za slovenski prostor sem poizkušala predlagati področja, kjer bi nam znanja preiskovalnih revizorjev lahko bila v pomoč. Z uvedbo preiskovalne revizije bi lahko

domneve o nepravilnostih v propadlih podjetjih nadgradili z oprijemljivimi dokazi in dobili tudi kakšen sodni epilog, hkrati pa bi zmanjšali tudi oškodovanje deležnikov pri prevarantskih dejanjih.

Zadnji del naloge vsebuje kritičen pregled na v delu ugotovljeno stanje na proučevanem področju. Podala bom posamezne predloge za izboljšavo in opredelila področja, katerim bi bilo v prihodnje v želji po zmanjšanju prevar priporočljivo nameniti več pozornosti.

1 PREVARE V PODJETJU

Prevarantska dejanja v podjetjih so pereč problem, še posebej sedaj, v času svetovne gospodarske krize. V začetku gospodarske krize so predvsem na ameriškem in britanskem trgu prve v težave zašle družbe finančnega sektorja, kamor uvrščamo tudi banke. Nekatere izmed njih so propadle, medtem ko so bili na slovenskem trgu prvi primeri propadanja podjetij zabeleženi v gradbeništvu. V težavah so družbe, v katerih je prišlo do poizkusa prevzema podjetij s strani vodilnih zaposlenih, pri čemer se pojavljajo tudi različne ovadbe zaradi suma storitve kaznivih dejanj.

V raziskavi, ki jo je objavil Ernst & Young v letu 2006, je bilo 70 % managerjev velikih korporacij mnenja, da so trgi v razvoju dovzetnejši za prevare. Večina teh meni, da imajo podjetja šibke notranje kontrole in organe, ki niso dovolj močni za preprečevanje tovrstnih dejanj. Tudi njihovi predpisi so napisani ohlapnejše in dopuščajo več prostora za morebitne nepravilnosti. Podjetjem v državah v razvoju so na ta način omogočene večje možnosti za prevare, ki pa bi bile lahko za delničarje in vlagatelje odkrite prepozno. Kljub višjim donosom, ki jih je moč doseči z investiranjem v razvijajoče se trge, se hkrati poveča tudi možnost prevar (Skousen & Twedt, 2009, str. 302).

Revizijska družba KPMG je v svojem poročilu, kjer beležijo primere prevar, ki presežejo 100 tisoč GBP zapisala, da je bilo največ prevar v Veliki Britaniji storjenih v prvem polletju leta 2009, ko so obravnavali več kot 160 primerov, pri čemer je skupna vrednost prevar 636 milijonov GBP. Največ odkritih prevar je bilo v okviru finančnega sektorja (Tomasic, 2011. str. 11).

V letnem poročilu o delu policije so objavljeni tudi podatki o odkritih kaznivih dejanjih v slovenskem gospodarstvu, kjer so v preteklem letu identificirali en sam lažni stečaj. Po njihovih podatkih je bila vrednost škode, ki je pri tem nastala, 75,5 milijona EUR. V letu 2009 in 2008 so identificirali več tovrstnih dejanj, vendar pa je bila škoda, ki je ob tem nastala, občutno manjša. Predstavljene so tudi poslovne goljufije, in sicer so v letu 2010 obravnavali 3.880 tovrstnih kaznivih dejanj. Glede na leto 2009 se je obravnava le-teh podvojila, prav tako se je povečala tudi nastala škoda, ki je v letu 2010 znašala 33,7 milijona EUR. Večje število kaznivih dejanj se je pojavilo tudi pri ponarejanju ali uničenju poslovnih listin. Obravnavali so 907 primerov, nastala škoda pa je znašala dobrih 45

milijonov EUR. Število tovrstnih kaznivih dejanj in s tem povzročena škoda se povečuje, prav tako pa so objavljeni tudi podatki o pranju denarja. Soočili so se s 64 primeri kaznivih dejanj pranja denarja. Škoda, ki je nastala, je znašala 28,2 milijona EUR in je občutno višja v primerjavi s prejšnjimi leti (Ministrstvo za notranje zadeve, 2011; 2010, str. 36).

Mnoge študije ugotavljajo, da imajo posamezna podjetja večja nagnjena k prevaram, na kar lahko vplivajo velikost podjetja, leta obstoja in panoga, v kateri delujejo. Večja koncentracija prevar je v tehnoloških podjetjih, ki se ukvarjajo z računalništvom, programiranjem in biotehnologijo, v storitvenih podjetjih v okviru finančnih, poslovnih in telekomunikacijskih storitev. Večja težnja k prevarantskim dejanjem je tudi v trgovini na debelo in drobno (Wang, 2011, str. 10).

1.1 Opredelitev prevar

V revizijski stroki je prevaram namenjen poseben Mednarodni standard revidiranja 240: Revizorjeve naloge, povezane z obravnavanjem prevar pri reviziji računovodskih izkazov. V računovodskih izkazih obstaja možnost napačnih navedb, ki so lahko posledica prevar ali napak, pri čemer je potrebno ločiti med prevaro in napako. Razliko je moč najti v namernosti ali nenamernosti dejanja, ki je pripeljalo do napačne navedbe v računovodskih izkazih (Slovenski inštitut za revizijo, 2009, str. 5).

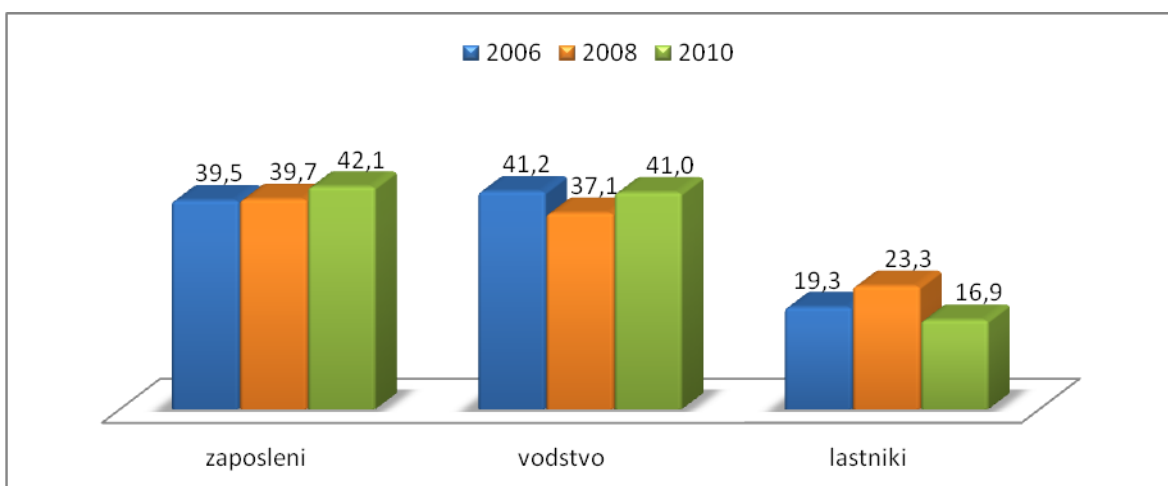
Mednarodni standard revidiranja, v nadaljevanju MSR 240 (2009, str. 7) definira prevaro kot namerno dejanje enega ali več članov posloводства, pristojnih za upravljanje, zaposlenih ali tretjih oseb, da z goljufijo pridobijo koristi, do katerih niso upravičeni ali pa so te koristi nezakonite.

Prevara, ki lahko vključuje člane posloводства ali organe upravljanja, je opredeljena kot poslovska prevara, medtem ko je v primeru vključitve zaposlenih v organizaciji prevara opredeljena kot prevara zaposlenih. Pri obeh vrstah prevar utegne obstajati skrivni dogovor v podjetju ali pa dogovor s tretjimi osebami zunaj podjetja. Na ta način se ločijo prevare glede njihovega storilca (Koletnik & Kolar, 2008, str. 46). Poleg posloводства in zaposlenih v podjetju obstaja še možnost prevar s strani drugih deležnikov podjetja. Prevare v podjetju so lahko storjene tudi s strani njegovih lastnikov.

V poročilu, ki ga je pripravilo Združenje preizkušenih preiskovalcev prevar, angl. *Association of Certified Fraud Examiners*, v nadaljevanju ACFE (2010, str. 2 in 48) in zajema 1.843 študij primerov prevar po vsem svetu med januarjem 2008 in decembrom 2009, navajajo, da največ prevar zagrešijo zaposleni. Ti so na podlagi omenjene raziskave, ki je bila objavljena v letu 2010, storili preko 42 % prevar, kar je več, kot so pokazale raziskave v letu 2008, kjer je bilo proučevano obdobje med januarjem 2006 in februarjem 2008 (Slika 1). V raziskavo, objavljeno leta 2008, so bila zajeta samo podjetja v Združenih državah Amerike. Povprečna vrednost izgube, ki nastane pri teh prevarah, je 80 tisoč USD in se je glede na raziskavo v letu 2008 povečala za 10 tisoč USD (Slika 2). Povečal se je

tudi delež poslovodskih prevar, kjer jih je bilo med vsemi prevarami kar 41%. Izguba, ki nastane s poslovodsko prevaro, v povprečju znaša 200 tisoč USD in je glede na preteklo obdobje višja za 50 tisoč USD. Delež prevar lastnikov se je zmanjšal, in sicer je ta znašal slabih 17 %. Povprečna vrednost izgube, ki nastane pri prevari lastnikov, je najvišja med vsemi tremi vrstami in je v povprečju znašala 723 tisoč USD.

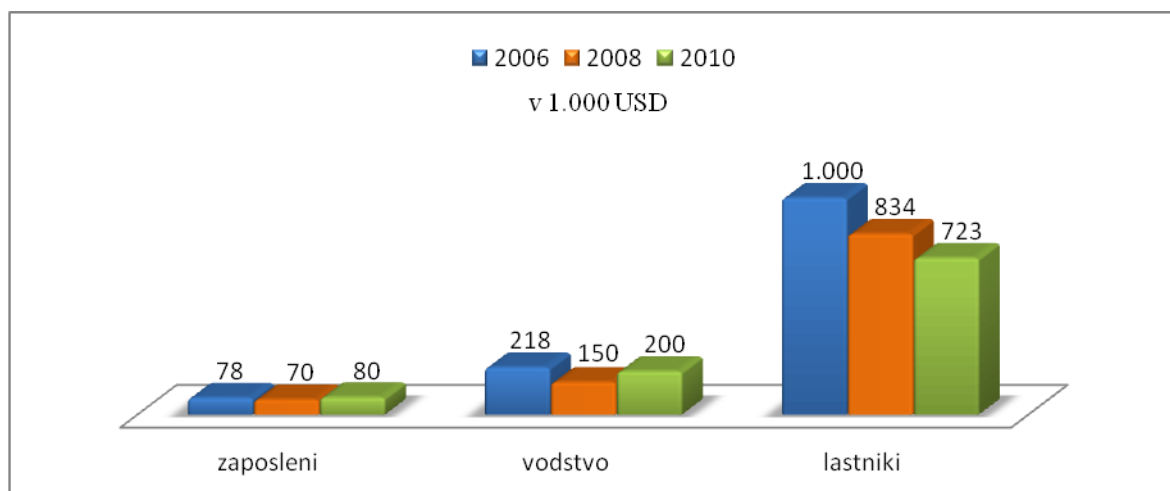
Slika 1: Delež prevar glede na povzročitelja po posameznih letih v %

Vir: Association of Certified Fraud Examiners, Report to the nations on occupational fraud and abuse, 2010 Global Fraud Study, 2010; Association of Certified Fraud Examiners, 2008 report to the nations on occupational fraud and abuse, 2008; Association of Certified Fraud Examiners, 2006 ACFE report to the nations on occupational fraud and abuse 2006.

Iz Slike 2 lahko razberemo, da se skozi leta izgube, ki nastanejo pri prevarah s strani lastnikov, zmanjšujejo. Kljub povečevanju deleža prevar s strani zaposlenih, pa se povprečna vrednost teh izgub giblje med 70 in 80 tisoč USD.

Slika 2: Povprečna vrednost izgube, ki nastane s prevaro glede na storilca v posameznem letu

Vir: Association of Certified Fraud Examiners, Report to the nations on occupational fraud and abuse, 2010 Global Fraud Study, 2010; Association of Certified Fraud Examiners, 2008 report to the nations on occupational fraud and abuse, 2008; Association of Certified Fraud Examiners, 2006 ACFE report to the nations on occupational fraud and abuse 2006.

V podjetju lahko zaznamo še druge oblike prevar, ki predstavljajo že del gospodarskega kriminala, imenovanega tudi podjetniški kriminal. Pod pojmom podjetniški kriminal pojmuje podjetniške prevare, kjer so zajete prevare in nezvestoba, poneverbe in ponarejanje listin, prevarantsko poročanje, podjetniški zlomi ali stečaji ter nedovoljene obogatitve in druga nezakonita dejanja. Poleg podjetniških prevar so tu še korupcija ali podkupovanje ter druga kazniva dejanja, kot so pranje denarja in financiranje terorizma (Koletnik & Kolar, 2008, str. 52).

Nekatere izmed omenjenih prevar so predstavljene v nadaljevanju, kjer bom opredelila prevare v povezavi s stečaji, ki se lahko pojavijo v obliki lažnih stečajev ali pri povzročitvi stečaja z nevestnim gospodarjenjem. Lažni stečaj nastopi, ko posameznik namerno poslabša premoženjsko stanje z namenom neplačila obveznosti, pri čemer to povzroči na način, da premoženje ali del tega, ki sodi v stečajno maso, navidezno proda, brezplačno odstopi, odtuji po nizki ceni ali pa sklene lažno pogodbo o dolgu ali prizna neresnične terjatve. Lahko tudi prikrije, uniči ali spremeni poslovne knjige in listine ter jih vodi na način, da iz njih ni mogoče ugotoviti dejanskega stanja premoženja. Stečaj, povzročen z nevestnim gospodarjenjem nastane, ko oseba ve, da ni zmožna plačila, kljub vsemu pa nesmotrno porablja sredstva oziroma jih odtuji po izredno nizki ceni, se čezmerno zadolžuje in sklepa ali obnavlja pogodbe z osebami, s katerimi ve, da niso zmožne plačila in opušča pravočasno uveljavljane terjatve (Koletnik & Kolar, 2008, str. 60-61).

Med prevare v podjetju bi lahko uvrstili tudi davčne utaje, vendar teh v svojem delu ne bom obravnavala.

1.2 Skupine prevar glede na opredelitev organizacije ACFE

Organizacija ACFE se ukvarja z bojem proti goljufijam in prevaram ter ponuja usposabljanja in izobraževanja za obravnavo tovrstnih dejanj. Gre za združenje pooblaščenih preiskovalcev prevar, ki ima svoj sedež v Združenih državah Amerike.

ACFE (2010, str. 7 in 13) razlikuje med tremi skupinami prevar. Prva skupina prevar je neupravičena pridobitev ali neupravičena uporaba sredstev podjetja, ki je lahko pojmovana tudi kot poneverba sredstev, kar je skladno s terminologijo v MSR 240. Naslednja skupina prevar zajema prevarantsko poročanje, zadnja skupina pa opredeljuje prevare, ki sodijo med korupcijo. V že prej omenjeni raziskavi, ki so jo objavili leta 2010, je kar 68 % izgub nastalo kot posledica prevar in so bile povzročene s prevarantskim računovodskim poročanjem. 21 % predstavlja delež izgub, nastalih s poneverbami sredstev, preostalih 11 % pa je povzročila korupcija.

1.2.1 Prevarantsko računovodsko poročanje

V MSR 240 (2009, str. 18) je prevarantsko računovodsko poročanje opredeljeno kot poročanje, ki vsebuje namerne napačne navedbe ter vključuje opustitve zneskov ali razkritij v računovodskih izkazih, pri čemer je njihov namen zavesti uporabnike računovodskih izkazov. Prevarantsko računovodsko poročanje je namerno dejanje, v katerega so vključeni izobraženi posamezniki, ki zasedajo zaupniški položaj, s katerim lahko manipulirajo na političnem področju, pri tem pa je njihov namen pridobiti koristi za njihovo podjetje ali osebne koristi (Krambia-Kaparadis, Christodoulou & Agathocelous, 2010, str. 660).

Za izvajanje prevarantskega računovodskega poročanja se poslužujejo različnih načinov, od računovodskih evidenc ali podpornih dokumentov, na podlagi katerih so pripravljene računovodski izkazi, ki so lahko spremenjeni s prikrojevanjem, prirejanjem ali ponarejanjem, do napačnega prikazovanja ali namerne opustitve dogodkov, poslov ali drugih pomembnih informacij v računovodskih izkazih. Organizacije se poslužujejo še namerne napačne uporabe računovodskih načel, ki se nanašajo na vrednotenje, razvrščanje in način predstavljanja ali razkrivanja (MSR 240, 2009, str. 18).

V MSR 240 (2009, str. 19) je opredeljeno, da tovrstno računovodstvo pogosto obsega poslovodsko izogibanje kontrolam, ki bi sicer bile lahko učinkovite. Poslovodstvo se lahko poslužuje vnašanja izmišljenih vpisov v dnevnik predvsem ob koncu obračunskega obdobja ter na ta način prikrojijo poslovne izide ali dosežejo druge cilje. Neumestno prilagajanje predpostavk in spreminjanje presoj, uporabljenih pri oceni saldov na kotnih, prav tako lahko povzroči prevare. Poslužujejo se tudi predčasnih ali zapoznelih

pripoznavanj dogodkov ali poslov, do katerih je prišlo v obračunskem obdobju, pri čemer gre lahko tudi za opuščanje tovrstnih dogodkov. Opuščajo ali prikrivajo dejstva, ki bi morebiti vplivala na zneske v računovodskih izkazih ter se vključujejo v zapletene posle, ki so organizirani z namenom napačne predstavitve finančnega stanja organizacije ali poslovnega izida organizacije. Prezare z izogibanjem kontrolam lahko poslovodstvo zakrivi tudi s spreminjanjem zapisov in pogojev, ki so povezani s pomembnimi in nenavadnimi posli.

V sklop prevarantskega računovodskega poročanja se v nekaterih primerih uvršča tudi kreativno računovodstvo. Kreativno računovodstvo pomeni manipuliranje s številkami, pri čemer je vse še v skladu z zakonom in računovodskimi standardi, gotovo pa ne zagotavlja popolnoma resničnega in poštenega prikaza stanja podjetja. Največkrat se uporablja z namenom napihovanja dobička, kar lahko podjetja dosežejo na različne načine, med drugim tudi s preoptimističnim priznavanjem prihodkov. Kreativno računovodstvo je značilno tudi pri razkrivanju izvenbilančnih postavk. Namen prikazovanja napačnih informacij in podatkov je zavesti uporabnika, pri čemer se resnica lahko le odloži na poznejši čas, popolnoma zanikati pa se je ne more, pri tem je težko določiti točko, ko kreativno računovodstvo postane prevarantsko računovodstvo (Ghosh, 2010, str. 9-10).

1.2.2 Poneverba sredstev

MSR 240 (2009, str. 19-20) poneverbo sredstev opredeljuje kot krajo sredstev organizacije, kar naj bi v sorazmerno majhnih in nepomembnih zneskih zakrivali predvsem zaposleni, vendar lahko tovrstna poneverba vključuje tudi poslovodstvo, saj je poslovodstvo običajno sposobnejše prikriti in zatajiti poneverbe, kar pomeni, da jih je posledično težje odkriti. Poneverba sredstev je lahko izvedena na več načinov. Lahko se poslužujejo utaje prejemkov, pri čemer sta prikrivanje unovčenja terjatev ali preusmeritev vezana na konte odpisanih terjatev na osebne račune pri banki. Poneverba sredstev je opredeljena tudi kot tatvina opredmetenih sredstev ali intelektualnega premoženja, kjer gre lahko za tatvino zaloga za osebno uporabo ali prodajo. Tatvine odpadkov, ki nastanejo v povezavi s sredstvi, so prav tako lahko predmet prodaje. Med tatvino intelektualnega premoženja pa kot primer lahko uvrstimo skrivni dogovor s tekmečem za razkrivanje tehnoloških podatkov proti plačilu. Med poneverbo sredstev se uvršča še plačilo proizvodov in storitev, ki jih organizacija ni prejela. Primer za takšno poneverbo je lahko plačilo namišljenim dobaviteljem ali podkupnina, ki jo plačajo dobavitelji referentu nabave kot povračilo za napihnjene cene. Prav tako se opravljajo plačila namišljenim zaposlenim. Uporaba sredstev organizacije za osebne namene na način uporabe sredstev kot varščine za osebno posojilo ali posojilo povezani stranki je v MSR 240 prav tako opredeljena kot poneverba sredstev.

1.2.3 Korupcija

Korupcija pomeni kršitev predpisanih dolžnosti, s katerimi se doseže določene koristi za izvajalce koruptivnih dejanj ali druge, pri čemer je njen namen pridobiti koristi zase, za svojega delodajalca ali tretjo osebo. Področja, ki opredeljujejo korupcijo, so konflikti interesov, podkupovanje, nezakonita darila in ekonomsko izsiljevanje (Association of Certified Fraud Examiners, 2010, str. 7 in 10)

Skousen & Twedt (2009, str. 203 in 307) sta z raziskavo, ki sta jo izvedla med 22 državami z razvijajočim se tržnim gospodarstvom ugotovila, da je več koruptivnih dejanj moč zaznati v državah, ki imajo sprejete ohlapnejše in manj stroge predpise na tem področju. Za primerjalno državo sta uporabila Združene države Amerike, saj po navadi države v razvoju nimajo ustreznih mehanizmov in organizacij za odkrivanje računovodskih prevar. Vendar se tudi dogaja, da so učinki tovrstnih organizacij pomanjkljivi. Povod za raziskavo so bile vse bolj priljubljene naložbe v tujino. Predpisani standardi in mehanizmi za zgodnejše odkrivanje računovodskih prevar bi bili lahko koristni tudi za investitorje.

V Sloveniji se s področjem korupcije ukvarja Komisija za preprečevanje korupcije, njene naloge pa so poleg drugih, tudi preprečevanje korupcije ter nadzor in preiskovanje sumov domnevnih koruptivnih dejanj. Komisija nima pooblastil policije, saj ima ta pooblastila Nacionalni preiskovalni urad v okviru Ministrstva za notranje zadeve, katerega naloge so usmerjene v preiskovanje gospodarskega kriminala. V okviru tega se lahko znajdejo tudi prevare, ki jih bom predstavila v nalogi.

2 DEJAVNIKI NASTANKA PREVAR

Prevare so lahko posledica več dejavnikov, ki se pojavljajo v organizaciji, vendar so vzroki za nastanek prevar odvisni tudi od vrste storilca. Lahko gre za poklicne storilce, ki izkoriščajo svoje kriminalne sposobnosti, ali pa za situacijsko motivirane storilci. Ti kazniva dejanja storijo iz gospodarske nuje. Zadnja skupina so storilci, ki izkoriščajo priložnost (Bergant, 2010, str. 123).

Raziskava revizijske družbe KPMG (2011, str. 1-6), ki je obsegala 348 prevar v 69 državah po svetu, je kot značilnega povzročitelja prevar označila osebo moškega spola, starega med 36 in 45 let, ki zaseda vodstveni položaj. V raziskavi je 76 % povzročiteljev prevar starih med 36 in 55 let, pri čemer je pred odkritjem prevare oseba v podjetju zaposlena več kot 5 let. Takšnih storilcev je preko 60 %, svoje delo pa opravljajo v finančnem oddelku ali oddelku, povezanem s financami. Prevare navadno zagrešijo proti svojemu delodajalcu, pri dejanju pa sodelujejo s sostorilcem.

V literaturi je mogoče zaslediti več opozorilnih znakov za identifikacijo prevar, ki so poimenovani »red flag«, kar dobesedno lahko prevedemo kot rdeče zastave. Cezair (2009, str. 27) v svojem prispevku povzema nekaj dejavnikov, ki revizorjem služijo kot alarm za identifikacijo prevar. Mednje sodijo negativni denarni tok, počasno obračanje zalog,

prevelik pritisk za doseganje pričakovanih rezultatov, visoka povezava med poslovnimi rezultati in izplačili vodilnim, povečanje osebnega premoženja ključnih posameznikov v podjetju, pomanjkanje usklajevanja in pomembnejši dogodki, ki se zgodijo ob koncu poslovnega obdobja.

Krambia-Kapardis et al. (2010, str. 663) v svojem prispevku povzemajo različne študije, kjer navajajo najpogostejše vzroke za nastanek prevar. Eden izmed vzrokov je v delu revizijskih komisij, katerih člani opravijo premalo srečanj. Obstaja pa tudi verjetnost, da podjetje sploh nima tovrstnega organa družbe. Večja nagnjenost k prevaram obstaja tudi v podjetjih, kjer nimajo sprejetih kodeksov ravnanj in imajo manjši poudarek na etičnosti, ali v podjetjih, kjer prevladuje notranje lastništvo, oziroma so direktorji na svojih mestih omejeni z mandatom. Nagnjenost k prevaram se razlikuje po posameznih panogah.

Različne študije kažejo, da so neodvisnost in izkušnje uprave skupaj z učinkovitim nadzorom revizijske komisije in zunanje revizije pomembni dejavniki pri preprečevanju zavajajočih finančnih informacij ali prevar (Brown, Beekes & Verhoeven, 2010, str. 152).

2.1 Splošno o dejavniki nastanka prevar

Nastanek prevar pospešujejo posamezni dejavniki znotraj organizacije. Bergant (2010, str. 124-125) v svoji knjigi navaja, da so večje priložnosti za prevare v organizacijah, kjer ni upravnega odbora ali revizijske komisije, ki bi skrbno nadzirala poslovanje. Možnost za nastanek prevar se zviša tudi v primeru slabega notranjega nadzora nad računovodstvom. Takšen položaj se pojavi ob dogodkih, kot so hitro povečanje obsega poslovanja, nakup ali prevzem novega programa, vstop na nova področja in nove trge. Dodatno povečanje možnosti za prevare se skriva še v nenavadnih in zapletenih transakcijah, v primerih, ko gre za združevanje in razdruževanje podjetij, dezinvestiranje ali prenehanje določenih področij delovanja, k vsemu pa pripomorejo še nakupi in prodaje finančnih instrumentov. Možnost prevar prav tako povečujejo računovodske ocene, predvsem na tistih področjih, kjer se zahteva subjektivna presoja posloводства, ki se uporablja pri oblikovanju rezervacij, popravkih vrednosti sredstev, pri oceni stroškov danih garancij in podobnih računovodskih kategorijah. Neučinkovita notranja revizija je le še eden izmed pospeševalcev tveganja za nastanek prevar.

Mnogi strokovnjaki so prepričani, da motive, ki vplivajo na nastanek prevar, lahko delimo v več skupin, tiste, ki so lahko plod finančnih pritiskov, pregreh, pritiskov povezanih z delom in drugih podobnih pritiskov. Dejavniki, ki povzročajo finančne pritiske, so pohlep, življenje preko meja svojih zmožnosti, visoki osebni stroški in dolгови, slabi krediti, osebne finančne izgube ter nepričakovane finančne potrebe. Med pregrehe, ki lahko vplivajo na nastanek prevar, sodijo odvisnost od iger na srečo, droge, alkohol, drago zunajzakonsko življenje. Te pregrehe so eden izmed najmočnejših motivov za povzročanje prevar. Motivi za nastanek prevar s strani zaposlenih so največkrat plod pritiskov,

povezanih z delom, med katere sodijo premajhno priznanje delovne uspešnosti, občutek nezadovoljstva z delom, strah pred izgubo službe, nenapredovanje in občutek premajhnega plačila za opravljeno delo. Tovrstni pritiski, vezani na delo, zaposlene motivirajo predvsem takrat, ko se želijo približati svojim delodajalcem. Drugi pritiski, ki osebo motivirajo za dejanje prevar, so lahko izvršeni tudi s strani njenega partnerja, ki so bodisi lahko vezani na željo po izboljšanju življenjskega sloga ali pa gre samo za izziv zaobiti pravni sistem in predpise (Albreht, Albreht, Albreht & Zimbelman, 2009, str. 36-37).

Že prej omenjeni motivi, ki so plod finančnih pritiskov, imajo pomembno vlogo pri udejanjanju prevar in finančnem kriminalu. Za zaposlene je ta motiv lahko že nezmožnost plačevanja njihovih tekočih stroškov in računov, medtem ko se pri zaposlenih na vodstvenih položajih motivi pojavijo v okviru finančnih obremenitev, ker so ti seznanjeni z negativnimi vplivi tržnih dejavnikov. Ti se tudi zavedajo neprestanega nadziranja najnovejših rezultatov poslovanja podjetja, v katerem delujejo, s strani analitikov. Finančni kriminal je po nekaterih teorijah imenovan kriminal belih ovratnikov, pri čemer naj bi šlo za posledice konkurenčne etike kapitalizma, kjer imata pomembno vlogo egoizem in nepremišljenost. V preteklosti so bile stalnica zgodbe o uspehu in podobe bogastva. Posledica tovrstnih dejanj je priznanje o ekonomski neenakosti med poraženci in zmagovalci, kar privede do stalnega strahu pred neuspehom. Takšen strah in nezadovoljstvo pa sta lahko dovolj, da so prevare in finančni kriminal prikazani kot priložnost za izenačevanje ekonomskega položaja, kjer lahko kot motiv izpostavimo prizadevanje za denar in moč uspeha. Vendar priložnosti in motive za prevare ponuja že sama kultura podjetja, s katero se zaposleni srečujejo dnevno, saj slaba kultura podjetja vodi do prevar različnih razsežnosti. Miselnost o skladnosti lahko postane težava zaposlenih na srednjem nivoju, ker čutijo pritisk in hkrati priložnost, da bodo v primeru sodelovanja ob koncu deležni tudi nekih ugodnosti, pri tem pa se lojalnost hitro spremeni v soodgovornost in krivdo in prevarantska dejanja tako postanejo nekaj vsakdanjega. Takšen način ravnanja velja predvsem za manjša podjetja in oddelke znotraj večjih organizacij, kjer sta lahko strah pred odpuščanjem in izgubo koristi povod za nadaljnje sodelovanje pri tovrstnih dejanjih (Silverstone & Sheetz, 2007, str. 18-19).

2.1.1 Značilnosti organizacij in okolja

V posameznih primerih priložnosti za prevare ustvarjajo že same organizacije, ker z nekaterimi svojimi značilnostmi prevzamejo večje tveganje za njihov nastanek.

Ena izmed značilnosti organizacij je, da so že nekaj let pred nastankom prevare agresivne pri postopkih poročanja. V raziskavi, ki je potekala med 97 podjetji, ki so bila deležna preiskav zaradi računovodskih prevar, so potrdili tudi domnevo, da je izplačilo dividend v obdobju pred nastankom prevare nižje kot pa v primerljivih podjetjih, kjer ni bilo prevarantskih dejanj. Proučevali so triletno obdobje pred storjeno prevaro in ugotovili, da obstaja večja možnost prevar v organizacijah, ki so na trgu prisotne krajši čas in so deležne

hitre rasti, hkrati pa ustvarjajo tudi dobiček. Rast stopnje zaposlenosti in infrastrukture podjetja je prav tako pozitivno povezana s prevarami. V prispevku navajajo, da so rezultati te raziskave skladni z raziskavo, ki je jo že v letu 2005 objavil Jensen. Ta je trdil, da precejena podjetja vlagajo v slabše projekte, kar posledično realno povzroča poslabšanje stanja, pri tem pa vodstvo lahko čuti pritisk in je nagnjeno k prevaram, saj je navadno zavezano k ustvarjanju dobička (Crutchley, Jensen & Marshall, 2007, str. 63-68).

Raziskava Crutchley et al. (2007, str. 71) je za značilno okolje, v katerem nastajajo prevare, označila podjetja, ki so deležna hitre rasti z visokimi zaslužki, saj imajo tovrstna podjetja po navadi manj neodvisnih članov, ki sestavljajo revizijsko komisijo. Prav tako je k prevaram nagnjena tudi uprava. Podjetja, ki so bila v obdobju pred prevarami deležna hitre rasti, tudi v prihodnje čutijo pritisk po uravnavanju dobičkov in kljub vsemu še naprej pričakujejo rast.

Pomemben vpliv na nastanek prevar izhaja iz samega okolja. Konkurenca lahko zastruje nasprotja med etičnim obnašanjem in javnostjo ter tržno uspešnostjo, medtem ko slabšanje poslovne morale in zmanjševanje pomembnosti etičnih načel prav tako prispevata k povečevanju tveganja za nastanek prevar. Manjša pomembnost etičnih načel je predvsem posledica neustreznega vzora in vpliva na najvišjih ravneh organizacije. Slaba organizacijska klima in kultura v podjetju, odpiranje globalnega trga, nepregledne lastniške in poslovne povezave mednarodnih poslovnih sistemov, naravne nesreče in omejitve sodelovanja med policijo in pravosodjem v mednarodnih preiskavah dodatno prispevajo k nastajanju prevarantskih dejanj.

Prevare in njihove povezave z razmerami v gospodarstvu so globoko zakoreninjene že v preteklosti, vendar veljajo še danes. Razcvet tržnega gospodarstva in rast finančnih trgov delujeta kot vzpodbuda pri prevarah. V daljšem časovnem obdobju gospodarstvo prehaja skozi različne cikle, kjer se izmenjujeta faza rasti in faza krčenja. Faza gospodarske rasti je ugodno okolje za začetek prevar, medtem ko je čas finančne krize in krčenja gospodarstva okolje, v katerem pride do pogostejših in obsežnejših prevarantskih dejanj. Ko pride do razkritja prevarantskih dejanj, je to slab znak za okolico, ki to spremlja, prav tako pa tudi za samo podjetje, saj z razkritjem zavlada neke vrste panika. Nagnjenost k prevarantskim dejanjem se stopnjuje s špekulacijami v času gospodarske krize, kjer imajo dodaten vpliv na prevare še osebni interesi zaposlenih, poslovodstva, lastnikov in ostalih, ki sodelujejo s podjetji (Blanque, 2002, str. 65).

2.1.2 Trikotnik prevar

Koletnik in Kolar (2008, str. 41) pravita, da večji del literature s področja prevar in gospodarske kriminalitete temelji na zapisih Edwina H. Sutherlanda (1883-1950), avtorja teorije, s katero pojasnjuje obnašanje kriminalcev, ki pravi, da je vzrok za kriminalno dejanje genetska zasnova. Na podlagi te teorije nova dejanja prevar sprožajo mladi

nasledniki že obstoječega storilca prevarantskih dejanj. Sutherland je ustvaril tudi izraz *kriminal belih ovratnikov*, pod katerim še danes pojmuje kazniva dejanja podjetij in posameznikov (Choo & Tan, 2007, str. 205).

Njegovo teorijo je razširil Donald R. Cressey (1919-1987), ki je bil eden izmed njegovih študentov. Cressey je proučeval psihološki vidik, ki je ponarejevalce oz. tiste, ki so želeli zagrešiti prevare, privedla do tovrstnih dejanj s pomočjo treh dejavnikov, ki nastopijo sočasno in v pravem razmerju. Vsaka prevara običajno sestoji iz zaznavanja pritiska, zaznavanja priložnosti in samoopravičevanja dejanj, kar je poimenovano trikotnik prevar (Slika 3) (Choo & Tan, 2007, str. 205). Ti trije elementi so vedno prisotni, ko gre za nepoštena dejanja v primeru nezakonitega prisvajanja sredstev podjetja s strani zaposlenih ali v primeru prirejanja računovodskih izkazov (Albrecht, Turnbull, Zhang & Skousen, 2010, str. 259).

Slika 3: Trikotnik prevar

Vir: C. Albrecht, C. Turnbull, Y. Zhang, & C. J. Skousen. The relationship between South Korean cheabols and fraud, 2010, str. 259

Pritisk, pri nekaterih avtorjih imenovan tudi motiv, je odvisen od položaja družbe in njenih managerjev. Podjetja, ki na trgu težko izpolnjujejo pričakovanja, so bolj dovzetna za prevare, saj so njihovi managerji pod pritiskom, da ne bodo dosegli zastavljenih ciljev (Wuerges & Borba, 2010, str. 7). Vsak izmed storilcev prevar zazna neke vrste pritisk, ki je večinoma finančne narave. Pritisk je lahko tudi nefinančen, v obliki zaznavanja potrebe po poročanju boljših rezultatov od dejanske uspešnosti, v obliki nezadovoljstva z delom ali pa celo v obliki obstoja izziva zaobiti sistem (Albrecht et al., 2010, str. 259-260). Najpogostejši dejavniki tveganja nastanka prevar so donosnost in pričakovanja naložbenih analitikov, vlagateljev in pomembnih upnikov. Pomemben dejavnik so tudi finančni interesi v sami organizaciji, doseganje ciljev vezanih na rezultate poslovanja, finančni položaj podjetja in denarni tok. Eden izmed dejavnikov je zasičenost trga in visoka stopnja konkurence, poleg tega pa tudi težnja po pridobitvi posojil ali lastniškega financiranja z namenom ohranitve konkurenčnosti podjetja. Ti najpogostejši dejavniki so identificirani na podlagi 39-ih primerov prevar v obdobju od leta 1992 do leta 2005. Nekaj izmed najpogostejših dejavnikov za nastanek prevar so identificirali na primeru podjetja K-Mart, v katerem so prevare odkrili leta 2002. Pritisk, ki je pripeljal do prevar, je predstavljalo tekmovanje s konkurenčnim podjetjem Wal-Mart. Med podjetjema K-Mart in Wal-Mart je

šlo predvsem za cenovno konkurenco, vendar je poleg cenovnih pritiskov na podjetje pritisk za izvedbo prevarantska dejanja moč zaznati tudi v želji po preživetju podjetja, ki ga je ogrožala njegova zadolženost. Poleg tega je pritisk za povzročitev prevarantskih dejanj v podjetju nastal tudi z izplačili za doseganje zastavljenih ciljev v obliki bonusov in trgovanje z delniškimi opcijami. Telekomunikacijsko podjetje Lucent, v katerem so bile prevare odkrite v letu 2004, je priložnosti za prevare videlo v prodaji na domačem in tujem trgu ter bonusih, vezanih na prodajo, medtem ko je obstajal pritisk na strani zaposlenih tudi v želji po ohranitvi službe (Cohen et al., 2010, str. 281 in 307). V bolj znanem primeru podjetja Enron je visoka zadolženost povzročala pritisk na management, pri čemer je podjetje moralo ustvariti visoke dobičke za poplačilo obresti iz naslova dolgov. Samo to pa ni bilo dovolj, saj so morali hkrati poročati še o visokih zasluških, da so lahko izpolnjevali ostale obveznosti, med drugim tudi obveznosti, vezane na izvedene finančne instrumente, ki so se jim močno povečale. Motiv, da se je izvršni direktor posluževal prevar, je visok zaslužek v obliki plač in bonusov, ki ga je osebno prejel pri prodaji delniških opcij (Choo & Tan, 2007, str. 210).

Zaznana priložnost je drugi element trikotnika prevar, ki ne sme biti razumljena le kot pomanjkanje predpisov ali slabo upravljanje družb (Wuerges & Borba, 2010, str. 8). V že prej omenjeni raziskavi, ki so jo izvedli Cohen et al. (2010, str. 281-282 in 307) med podjetji, kjer so bile odkrite prevare v obdobju od leta 1992 do 2005, so navedeni tudi dejavniki, ki opredeljujejo priložnosti za njihov nastanek. Priložnosti za nastanek prevar se pojavijo pri pomembnih poslih s povezanimi osebami v okviru rednega poslovanja podjetja in pri računovodskih podatkih, ki temeljijo na računovodskih ocenah. Priložnosti lahko nastanejo tudi pri pomembnih, nenavadnih ali zapletenih transakcijah in v primerih, ko podjetju v določeni panogi pripada velik tržni delež. Upravljanje podjetja s strani ene same osebe ali manjše skupine oseb tudi omogoča priložnost za nastanek prevar, kar se je pokazalo v primeru podjetja Adelphia Communication, podjetja Enron in že prej omenjenem primeru podjetja K-Mart. Poleg naštetih je priložnost za nastanek prevar v neučinkovitem delovanju uprave ali revizijske komisije, neučinkovitem notranjem nadzoru ali neučinkovitem finančnem poročanju in slabem informacijskem sistemu. Posledice prevar, ustvarjenih na podlagi omenjenih priložnosti, so navadno v korist managementa. V K-Martu je priložnost za prevare nastala, ko je poslovodstvo na nižjih ravneh odstopilo ali pa je bilo premeščeno na nižje delovno mesto, zaradi zavrnitve nerealnih napovedi o poslovanju. Telekomunikacijsko podjetje Lucent je priložnost ustvarilo s slabimi notranjimi kontrolami, k čemur je dodatno pripomogel slab informacijski sistem.

Priložnosti za nastanek prevar se ustvarjajo tudi v organizacijah, kjer so vključeni ožji družinski člani ali pa v podjetjih, kjer obstaja pomanjkanje neodvisnosti med posameznimi osebami. Priložnosti ustvarjajo šibke finančne strukture, nepregledno poslovanje ter pomanjkanje javnih nadzornih in regulativnih organov. Tovrstne priložnosti je v južno korejskem podjetju Samsung izkoristil direktor, ko je delnice nezakonito prodal svojim otrokom in pri čemer je omejen nadzor javnih nadzornih organov ustvaril priložnost za

prodajo 64 % delnic za manj kot desetino tržne vrednosti (Albreht et al., 2010, str. 262-263). V podjetju WorldCom, ki je bilo tudi deležno prevar, naj bi bile storjene nepravilnosti naročene s strani nadzornih organov podjetja. Računovodske izkaze je prirejal finančni direktor v sodelovanju z zaposlenim v oddelku kontrolinga, in sicer s prikazovanjem manjših stroškov od dejanskih ter s prikazovanjem navideznih prihodkov. Knjižbe naj bi bile odobrene z najvišjih vodstvenih ravni, pri čemer je finančni direktor vedel, da njegova dejanja niso skladna s predpisi, vendar je kljub temu upal, da ta ne bodo odkrita. Podjetje je z navideznim dobičkom izpolnjevalo pričakovanja Wall Street-a, ki so bila usmerjena k rezultatom podjetja, kar je tudi bil povod za storjene prevare. Nadzorni organi v primeru tega podjetja niso opravili svoje funkcije (Choo & Tan, 2007, str. 211).

Zaznana spodbuda oziroma pritisk in zaznana priložnost za nastanek prevar nista dovolj, potreben je še tretji element, **samoopravičevanje dejanj**. Potencialni storilec prevar mora biti sposoben le-te upravičiti, še preden se dejansko zgodijo. Kot opravičevanje prevar se velikokrat navajajo dejstva, da stvari vsi počnejo na takšen način (Jeppesen & Moller, 2011, str. 40-41). V konkurenčnem poslovnem okolju, kjer je dobiček cilj ne glede na ceno, so prevare zaznane kot način za doseganje uspešnosti. Samoopravičevanje dejanj je tudi v tem, da managerji svoja prevarantska dejanja utemeljujejo sami. Wuerges in Borba navajata besede direktorja WorldComa, da je pisanje kodeksa etičnega ravnanja za njegovo podjetje izguba časa. Pisca se sprašujeta, kaj direktor ne bi storil za doseganje bonusa ob koncu leta, če že pisanje kodeksa etičnega ravnanja zanj predstavlja izgubo časa (Wuerges & Borba, 2010, str. 9). Direktor na ta način lahko opravičuje posamezna svoja dejanja, saj ne krši predpisov, ki sploh niso zapisana. Primer samoopravičevanja dejanj se kaže tudi v podjetjih Samsung in Daewoo, ki imata sedež v Južni Koreji. Obe podjetji se ukvarjata z več različnimi dejavnostmi, pri čemer gre za nekakšen konglomerat. Prevarantska dejanja sta podjetji opravičevali z dejstvom, da so konglomerati preveliki za odkrivanje prevar. Podjetji sta bili za opravljanje svojih poslov deležni tudi državnih jamstev, vendar se država ni ozirala na uspešnost in način delovanja obeh družb, a nekateri vodilni zaposleni so imeli podjetja kar za svoje osebne banke ali hranilnice ter so si v okviru tega preko podjetja izposojali denar. Posamezni vodilni prevare sprejmejo kot del kulturnega okolja, v katerem podjetje deluje in na ta način opravičujejo svoja dejanja, kar naj bi veljalo tudi za ta dva primera. V že prej omenjeni raziskavi, med podjetji, kjer so bile odkrite prevare v obdobju od leta 1992 do 2005, na podlagi katere sta pojasnjena elementa trikotnika prevar, zaznavanje pritiska in priložnosti, je kot samoopravičevanje dejanj navedeno pretirano zanimanje managementa za ohranitev oziroma povečanje cene delnic ali dobička. Za doseganje visokih cen delnic se uprava zateka tudi k finančnim analitikom, ki s svojimi agresivnimi in včasih tudi nerealnimi napovedmi spodbujajo in ohranjajo visoke cene delnic. Visoka cena delnic in dobiček podjetja sta lahko v javnosti zaznana kot pokazatelj uspešnosti podjetja, hkrati pa sta lahko tudi sredstvi, s katerimi storilci opravičujejo svoja dejanja. V podjetju K-Mart so storilci prevar dejanja opravičevali na račun podjetja, saj so si plačila letalskih kart za njihova osebna potovanja financirali iz sredstev podjetja. Tudi v podjetju Lucent, za katerega sta bila predstavljena že dva elementa trikotnika prevar,

pritisk in priložnost, so svoja dejanja opravičevali na način, da so si izplačevali nagrade za doseženo prodajo in z ustvarjanjem kariere ter ohranjanjem doseženega položaja v podjetju. Dejanja prevar v podjetju nekateri opravičujejo tudi z donacijami v dobrodelne namene, s katerimi potešijo njihovo moralno odgovornost, ki jo čutijo. Posamezniki se lahko zatečejo k nenavadnemu vedenju, preko katerega izražajo svojo moč, so agresivni in zastrašujejo zaposlene. Vsa ta dejanja storilcem služijo kot samoopravičevanje za storjena nedovoljena dejanja (Albrecht et al., 2010, str. 263; Cohen et al., 2010, str. 283 in 307).

Trikotnik prevar, ki ga je proučeval Cressy, služi kot pomoč pri razlagi narave storilcev prevar, vendar ne pri vseh. Wells (2007, str. 14), ki je s svojimi praktičnimi izkušnjami deloval skupaj s Cressyem, je mnenja, da teorija trikotnika prevar ne more obrazložiti vseh zagrešenih prevar. Eden izmed razlogov je, da je teorija trikotnika prevar, ki jo je proučeval Cressy, stara že več kot pol stoletja in je v tem času prišlo tudi do sprememb v družbenem okolju.

2.2 Pregled raziskav s področja prevar

V znanstveni literaturi se pojavlja kar nekaj raziskav na temo prevar in vzrokov za nastanek le-teh. Številčnejše raziskave se pojavijo po odkritju večjih škandalov, ki so se pojavili predvsem v začetku tega tisočletja, povečujejo pa se tudi v obdobju gospodarske krize. V tem sklopu bom predstavila nekaj raziskav s področja prevar, ki odkrivajo povezave in vzroke za njihov nastanek. Vzroki za prevare, podkrepljeni z različnimi raziskavami, ki temeljijo na prevarah, odkritih v preteklosti, so tudi revizorjem v pomoč pri identifikaciji le-teh.

2.2.1 Povezava med lastništvom podjetja in prevarami

Tiscini in di Donto (2008, str. 6-7) v svoji raziskavi o povezavah med računovodskimi prevarami in lastništvom podjetja ugotavljata, da je ta povezava močna in neodvisna od sistema upravljanja, strukture podjetja in nadzornih mehanizmov. V raziskavi so opredeljene tri strukture lastništva. Podjetja v zasebni lasti, kjer je samo en lastnik ali skupina le-teh ter imajo ti odločilen vpliv v podjetju. Druga skupina so podjetja, kjer je prisotnih več lastnikov, nekaj izmed njih ima pomemben vpliv, vendar nihče odločilnega. V tretjo skupino pa so razvrščene delniške družbe, kjer posameznik nima pomembnega vpliva. Na podlagi teh struktur podjetij sta definirala dva modela, kjer so zajeti dejavniki tveganja za nastanek prevar.

Prvi model sta poimenovala »pretirana moč«, drugega pa »zmogljivost stresa«. Model »pretirana moč« izhaja iz ukrepov oseb, ki imajo moč. Te osebe so hkrati podjetne, na vodilnih položajih in brezobzirne. Tu ni učinkovitega nadzora. Gre za namerno dejanje zavajanja nasprotne strani z namenom pridobiti zasebno korist. V teh primerih je računovodske prevare lahko prepoznati, saj gre pogosto za posebne posle in ti kmalu

dosežejo visoke vrednosti. V drugem modelu, imenovanem »zmogljivost stresa«, prevare nastanejo pod pritiskom rezultatov, ki izhajajo iz konkurenčnega poslovnega okolja in jih izvaja najvišji ter srednji management. Povod so predvsem pritiski s strani finančnih trgov, pričakovanja analitikov ali pa zahteve bank. Obstajajo tudi pritiski znotraj podjetja v okviru finančnih zmožnosti. Osebne koristi navadno niso povod za prevare. V tem primeru so prevare posledica doseganja pričakovanih rezultatov. Računovodske prevare so v začetnih fazah nizkih vrednosti, v daljšem časovnem obdobju pa se njihova vrednost stopnjuje. Hitrejša rast vrednosti povzročene škode s prevarami je tudi posledica zapletenih konkurenčnih okolij. Tovrstni model je značilen za podjetja, ki imajo jasno postavljene cilje in kjer njihovi proračuni v očeh analitikov ustvarjajo pričakovanja o visoki rasti podjetja. Z raziskavo sta potrdila hipotezi, da so delniške družbe in podjetja v zasebni lasti, kjer je en sam lastnik ali skupina le-teh, dovzetnejše za model »pretirane moči«. Podjetja, kjer je prisotnih več lastnikov, del pa jih ima odločilno moč, so bolj nagnjena k modelu »zmogljivosti stresa«. Omejitev te raziskave je majhen vzorec, saj je raziskava narejena na primerih prevar, ki so jih odkrili v 20-ih podjetjih (Tiscini & di Donato, 2008, str. 6-8 in 12).

2.2.2 Uporaba različnih računovodskih metod z namenom uravnavanja dobičkov

Prevare niso bile nikoli toliko razširjene, kot so v zadnjem desetletju 20. in začetku 21. stoletja, kjer se je to obdobje pričelo že s propadom »dotcom« podjetij, nadaljevalo pa po letu 2000, ko so propadli Enron, Worldcom, Adelphia in še nekatera druga znana podjetja. Cena delnic je motiv za prevare v obliki izkrivljanja prihodkov in poslovnega izida s strani managerjev, saj je gibanje cene delnic deloma odvisno tudi od rezultata poslovanja podjetja, hkrati pa imajo managerji na rezultat poslovanja vezane različne dodatke k plači, med katerimi so tudi dodatki v obliki delnic. Vodstvo lahko na ta način pridobi določeno število delnic. To je managerje privedlo tudi do nezakonitega prirejanja dobičkov (Warren, Zey, Granston & Roy, 2011, str. 17-19).

Priložnost za upravljanje z dobički izkoriščajo predvsem direktorji. Te priložnosti se pojavljajo na strani prihodkov, pri čemer so prihodki lahko izkazani previsoko zaradi predčasnega priznavanja ali namišljenih prihodkov. Razen tega je možno tudi prenizko izkazovanje prihodkov kot posledica napačnega prenašanja prihodkov na prihodnje obdobje. Pri tem ni nujno, da se vsi prihodki odražajo v denarnih tokovih, saj lahko posledično neskladnost dobička in denarnih tokov vzbudi sum na prevare. Vrednosti, ki se ne odražajo v trenutnih denarnih tokovih, velikokrat vsebujejo lastno presojo. Eden izmed načinov manipuliranja z dobički so tudi stroški, ki ne bodo ustvarili prihodnjih denarnih tokov in se označijo kot investicijski izdatki. Na dobiček lahko vplivata amortizacija, kakor tudi nepravilno razmejevanje stroškov. Raziskava, ki zajema izbrana podjetja z osnovnimi sredstvi v višini 1 milijarde USD v letu 1996, prikazuje, da so pritiski za upravljanje z dobički višji v času prodaje delnic podjetja na kapitalskih trgih (Bergstresser & Philippon,

2006, str. 514-524; MSR 240, 2009, str. 27). Pri tem ni nujno, da so managerji motivirani samo za prikazovanje večjih dobičkov. V posameznih okoliščinah so motivirani tudi za prikrivanje dobička. V letih, ko gre podjetju dobro, želijo nekaj dobička prikriti. Prikazali bi ga lahko v letih, ko bi imeli slabše rezultate in bi morali doseči določene cilje (Yu, 2008, str. 253).

Fernandes in Guedes (2010, str. 84-89) sta v svoji raziskavi dokazovala, da dosežen višji bruto domači proizvod vodi v manjšo verjetnost napihovanja prihodkov, medtem ko večja pričakovanja rasti BDP povzročajo večjo verjetnost napihovanja prihodkov. Rezultati dokazujejo, da pričakovanja višje gospodarske rasti management dodatno spodbudi k višjemu prikazovanju prihodkov, saj ne želijo izgubiti svojega ugleda in zaostajati za podjetji z dobrimi rezultati v času, ko njihovo poslovanje ni optimalno. V primeru dejansko visoke stopnje gospodarske rasti so potrebe po tovrstnih prevarah manjše, ker v teh časih manjše število podjetij posluje s slabimi rezultati in ni potrebe po prevarantskih dejanjih. Podjetja že z dejanskimi podatki zadostijo pričakovanjem vlagateljev.

Uravnavanje dobička v podjetju Krispy Kreme Doughnuts, Inc., so izvedli s prodajo ene izmed svojih franšiz za 65 milijonov USD. Bila je del dogovora o lastnem odkupu s strani Krispy Kreme Doughnuts, Inc., o kateri pa se je dogovoril njihov izvršni direktor. Podjetje je poročalo tudi o dobičku, ki naj bi nastal pri tej prodaji v višini 365 tisoč USD, kar pa ne bi smelo biti ugotovljeno kot dobiček, saj je podjetje prodajo izvedlo samemu sebi (Moffett & Grant, 2011, str. 10).

Rezultati raziskave, ki sta jo izvedla Perols in Lougee (2010, str. 47-48), kažejo, da je verjetnost prevar bistveno višja v podjetjih, ki so že prej manipulirala z dobički, ko še ni bilo dokazov o napihnjenih prihodkih in v tekočem letu niso izpolnili napovedi analitikov. Večja verjetnost za nastanek prevar je v podjetjih, ki izpolnjujejo ali pa presegajo napovedi analitikov, čeprav v preteklih letih niso manipulirali z dobički. Prav tako obstaja ta verjetnost za podjetja, ki umetno povečujejo prihodke. Vse te povezave so bolj verjetne v podjetjih, ki so se v preteklosti že posluževala prevar.

2.2.3 Povezava med zaslužki managerjev in prevarami

Zaslužek managerja ne predstavlja samo plača, ker so k plači navadno izplačani še različni dodatki. Med njimi so tudi bonusi v obliki delnic podjetja. Raziskava, ki so jo izvedli Warren et al. (2011, str. 19-32), je pokazala, da višji deleži delnic podjetja, katerih lastniki so managerji, niso povezani z dobički podjetja. Namesto tega se zdi, kot da povečevanje deleža delnic v lasti managerjev in ostali bonusi, ki so jih deležni, povzročajo prevare. Gre za njihove denarne spodbude, ki so lahko vezane na ustvarjen dobiček. Prav te delnice pa so lahko vzrok za prikrojavanje prihodkov in dobička, saj so s pomočjo delnic tudi plače in bonusi posredno povezani s prevarami. V podjetjih, ki so bila v tem tisočletju deležna rasti, se sedaj razkrivajo prevare in ne ustvarjajo dobičkov, kot bi to pričakovali. Plače

managerjev so bile visoke, prav tako je bila visoka tudi cena delnic. Prevladujoč pojav v tem obdobju je bila rast cen delnic, saj so vsi imeli koristi od njihove rasti, tako uprava, kot tudi delničarji. Vendar na dolgi rok cena delnic pade, do česar privede razkritje nedovoljenih dejanj. V tem obdobju so upravni odbori in nadzorni sveti delovali v korist managementa in na ta način povečevali možnost za višje cene delnic, ki so jih prejeli v obliki bonusa. Managerji, ki so hkrati bili tudi predsedniki uprav, so v podjetju dosegali višje dobičke ter skupaj z višjimi dobički imeli tudi višje plače in več delnic, posledično pa so se z rastjo cen delnic povečevale tudi prevare. V objavljenem članku s predstavljenimi raziskavo je povzet primer podjetja Marsh & McLennan, kjer so v obliki delniških opcij leta 2001 managerji prejeli 1,1 milijardo USD. V obdobju od leta 2004 do 2005 se je vrednost teh delnic povečala za 30 %, pri čemer je bila rast plač delavcev v istem obdobju manj kot 3 %. To je tudi eden izmed razlogov za razlago razmerja med prejemki uprave, uspešnostjo poslovanja družbe in poslovnimi prevarami.

V primeru, da so managerji kaznovani za slabo poslovanje podjetij, kjer prevladujejo veliki lastniki, imajo večjo spodbudo za prevare z namenom prikrivanja slabih rezultatov. Tovrstna dejanja lahko še dodatno spodbudijo prav njihovi dodatki k plači, ki so jim dodeljeni v obliki delnic. Možnost tovrstnih prevar je večja v podjetjih, kjer so ti managerji tudi že lastniki delnic podjetja (Denis, Hanouna & Sarin, 2006, str. 483).

Družba Krispy Kreme Doughnut, Inc., je prevare povzročila pri obračunu nadomestil stroškov. Podjetje je ob koncu leta izplačevalo bonuse, ki pa so temeljili na posameznih kazalcih uspešnosti, kot so donosnost sredstev in povečanje dobička na delnico. Obračun tega nadomestila so opravljali četrletno, in sicer vse do izplačila, vendar so se jim v zadnjem četrletju leta 2003 prihodki zmanjšali, pri čemer so bile te posledice zmanjšanja prihodkov vidne tudi na borzi, uprava pa je bila zaskrbljena zaradi kazalca, po katerem so jim dodeljevali nadomestila, in sicer dobiček na delnico in donosnost sredstev. Za pomiritev razmer na trgu v podjetju stroškov, ki bi nastali z izplačilom bonusov, niso vnaprej vračunali. Na ta način so najprej računovodsko prihranili 873 tisoč USD, v naslednjih dveh kvartalih pa so opravili enak postopek in na ta način prihranili še 1,8 milijona USD. V tem času je vodstvo delničarje obveščalo z neresničnimi podatki o poslovanju podjetja, medtem ko so vodilni preko konferenc svoje vlagatelje obveščali o dobrem stanju podjetja, niso jim pa omenjali prevar, ki so jih povzročili pri obračunu nadomestil s prikrivanjem stroškov. Vlagatelji so še naprej verjeli analitikom, saj je v tem času cena delnic močno narasla, pri čemer je vodstvo podjetja izkoristilo umetno visoko ceno delnic in prodalo 324.500 delnic po skupni vrednosti 12,98 milijona USD (Moffett & Grant, 2011, str. 9-10).

Raziskava, ki je bila izvedena na podlagi najbolj odmevnih primerov prevar v 50-ih različnih podjetjih v obdobju od leta 1996 do leta 2003, je pokazala, da so vodstva podjetij v obdobju prevar na leto v povprečju zaslužila 4,48 milijonov USD, skupaj z drugimi denarnimi nadomestili pa povprečno 5,22 milijona USD. Prevare v podjetjih, zajetih v

vzorec, so v povprečju trajale 2,3 leti. Torej je vodstvo v tem obdobju zaslužilo dobrih 12 milijonov USD, kjer je zajeta plača in vsi drugi dodatki (Erickson, Hanlon & Edward, 2006, str. 139).

3 VLOGA NOTRANJEGA REVIZORJA PRI OBVLADOVANJU TVEGANJA PREVAR

Organizacija The Institute of Internal Auditors (2011) opredeljuje notranje revidiranje kot dinamično delo, ki je organizaciji v pomoč pri doseganju zastavljenih ciljev. Naloge notranje revizijske službe so vrednotenje in izboljšanje učinkovitosti obvladovanja različnih tveganj, nadzor in upravljanje procesov v organizaciji. Notranje revizijske službe so organizirane kot tekoča dejavnost z namenom revidiranja, pregledovanja, in svetovanja ter temeljijo na strateških potrebah organizacije.

Ena izmed obveznosti notranjih revizorjev je tudi prepoznavanje tveganj in ocenjevanje pomembnosti tveganj. Njihovo znanje in spretnosti morajo omogočati pravočasno odkrivanje le-teh. Okolje se hitro spreminja, zato morajo revizorji vse bolj težiti k vnaprejšnjemu preventivnemu delovanju in ne smejo biti omejeni samo na standardne metode kontroliranja. Pri njihovem delu sta potrebna prilagodljivost in neprestano spremljanje ter poglobljanje znanja, kar je posledica hitrih sprememb pri poslovanju.

Naloga notranjih revizorjev je, da svoje delo opravljajo strokovno in upoštevajoč Standarde strokovnega ravnanja pri notranjem revidiranju, Kodeks poklicne etike in Kodeks notranje revizijskih načel. Za svoje delo potrebujejo ustrezna znanja, ki jih morajo nenehno pridobivati in obnavljati.

Zikmund (2008, str. 60-61) meni, da je notranja revizija odlična priložnost za prepoznavanje prevar, scenarijev le-teh in ocenjevanje kontrol, ki so namenjene njihovemu preprečevanju. Notranja revizija v podjetju ocenjuje različna tveganja, ključna vloga pa je ocenjevanje tveganja prevar.

Raziskava, ki je bila izvedena v Avstraliji in Novi Zelandiji med največjimi podjetji, je potrdila domnevo, da notranja revizija prispeva k odkrivanju in poročanju prevarantskih dejanj, pri čemer gre predvsem za prevare, vezane na poneverbo sredstev. Notranja revizija v podjetju je učinkovitejša pri odkrivanju kot pa v primeru notranje revizije, ki jo izvajajo zunanji sodelavci (Coram, Ferguson & Moroney, 2008, str. 555-557).

Schneider (2009, str. 123-124) v svojem prispevku pojasnjuje, da so v mnogih organizacijah notranji revizorji odgovorni tako revizijski komisiji kot tudi izvršnemu direktorju. Na predlog organizacije The Institute of Internal Auditors naj bi vodja notranje revizije o izsledkih in tveganjih poročal neposredno revizijski komisiji, vsakodnevne sprotne ugotovitve pri opravljanju notranje revizije pa izvršnemu direktorju podjetja.

Revizijska hiša PricewaterhouseCoopers (2007, str. 42) v raziskavi med podjetji, uvrščenimi na lestvico Fortune 500 v Združenih državah Amerike, razvrščenih glede na prihodke, pojasnjuje, da 86 % anketirancev svoje izsledke poroča neposredno revizijski komisiji ali upravi. Direktorji in člani revizijske komisije imajo v tem primeru vlogo neposredno nadrejenih notranjim revizorjem.

Notranji revizorji so včasih lahko tudi ti. žvižgači (angl. *whistleblowers*). Gre za osebo ali skupino, ki je bila ali je še vedno zaposlena v podjetju in razkrije nezakonito ali nemoralno dejanje osebam v podjetju, ki bi lahko vplivale na preprečitev tovrstnih dejanj. Gre za mehanizem, preko katerega se lahko izpostavijo organizacijske napake, prevare in goljufije, ki lahko postopoma škodujejo organizaciji, zaposlenim v njej in podjetju samemu. Ena izmed takšnih primerov je bila tudi notranja revizorka Cynthia Cooper v podjetju WorldCom, ki je prva sporočila revizijski komisiji, da ima družba izgubo zaradi prevarantskega računovodskega poročanja, in sicer v višini 3,8 milijarde USD. Kljub vsemu njena opozorila niso bila deležna takojšnjega odziva s strani uprave, bila pa so v veliko pomoč pri nadaljnjem odkrivanju prevare (Hwang, Staley, Cen & Lan, 2008, str. 504-505).

3.1 Namen notranje revizije

Notranji revizorji s svojim delom zagotavljajo stalen in celovit nadzor nad pravilnostjo poslovanja organizacij. Vloga notranjih revizorjev je preventivne ali kurativne narave, njihova osrednja naloga je revidiranje notranjih kontrol, s katerimi povečujejo učinkovitost, omogočajo zanesljivejše poročanje in skladnost s predpisi. Notranji revizorji delujejo na področju dajanja zagotovil, ki je temeljno področje njihovega delovanja. Njihovo drugo področje je svetovanje, ki razširi njihov osnovni namen, hkrati se morajo izogibati navzkrižju interesov, ki ob tem lahko nastanejo. Notranje revizijske storitve so le priporočila, odločitev pa je še vedno v domeni posloводства. S svojim delom notranji revizorji o ničemer ne odločajo in ničesar ne predpisujejo. Na ta način so predvsem v pomoč poslovodstvu (Koletnik, 2007, str. 51-63). Svoje delo morajo notranji revizorji opravljati strokovno in vestno, pri čemer morajo upoštevati predpise, ki veljajo za njihovo stroko. Mednje sodijo Mednarodni standardi strokovnega ravnanja pri notranjem revidiranju, Kodeks poklicne etike in Kodeks notranje revizijskih načel. Za delo notranji revizorji potrebujejo znanje, ki ga morajo stalno nadgrajevati, razum in preudarnost. Razumeti morajo obstoj in okolje napak, prevar ter drugih nepravilnosti v podjetju. Kljub vsemu, pa ni naloga notranjega revizorja dati popolno zagotovilo za neobstoj neskladnosti, nepravilnosti in prevar v podjetju, pač pa je njihova naloga ocena teh stanj, ki jim jo omogoča znanje, sposobnosti in izkušnje (Koletnik & Kolar, 2008, str. 320-322).

Notranji revizor v podjetju ima pomembno vlogo pri preprečevanju prevar in odvrčanju od tovrstnih dejanj ter pri njihovem odkrivanju. V okviru revidiranja računovodskega poročanja in drugih delov poslovanja preiskujejo in ocenjujejo poslovna tveganja. Ukrepi,

ki najučinkoviteje preprečujejo nastanek prevar in zmanjšujejo tveganje nastanka le-teh, so notranje kontrole v organizaciji. Notranje kontrole, ki zmanjšujejo tveganje, morajo biti takšne, da onemogočajo in odkrivajo nedovoljena dejanja. Morebitne slabosti pri delovanju notranjih kontrol povečujejo možnost nastanka prevar (Koletnik & Kolar, 2008, str. 312; Nemec, 2006, str. 43). Prav zato sta pri notranji reviziji pomembna načrtovanje revizije in pravilna opredelitev programa za izvedbo del notranje revizije. Bistvenega pomena je zlasti pri opredelitvi področij, kjer notranje kontrole ne delujejo v celoti in so postopki nejasni (Rae & Subramaniam, 2008, str. 111).

3.2 Preprečevanje in odkrivanje prevar s strani notranjega revizorja

Kearns in Barker (2011, str. 94) menita, da je moč pričakovati identifikacijo večjega števila prevarantskih dejanj s strani notranjih revizorjev, saj se zunanji revizorji osredotočajo na revidiranje računovodskih izkazov, kar običajno počnejo enkrat letno in se pri tem usmerijo na vzorce izbranih transakcij v določenem časovnem obdobju. Pristop bi bil učinkovitejši, če bi revizija potekala neprekinjeno in bi revidirali večji del transakcij, to pa je omogočeno notranjim revizorjem, saj so stalno prisotni v podjetju.

Primer, ko je imela notranja revizija ključno vlogo pri razkrivanju prevar, so prevare v podjetju WorldCom, vendar se poraja vprašanje, v kolikšni meri so notranji revizorji sposobni oceniti dejavnike prevarantskih dejanj. Notranji revizorji imajo lahko pri tem zamegljen pogled, saj določene stvari lahko razumejo kot prizadevanje za izboljšanje poslovanja podjetja in v tovrstnih prizadevanjih ne vidijo morebitnih dejavnikov prevar (Asare, Davidson & Gramling, 2008, str. 184).

Notranji revizorji pri svojem delu uporabljajo tudi Mednarodne standarde strokovnega ravnanja pri notranjem revidiranju, ki jim predpisujejo potrebno strokovno vestnost, kar pa vseeno ni zagotovilo, da bodo prepoznana vsa pomembna tveganja. V ta namen jim je predpisano nenehno strokovno izpopolnjevanje in poglobljanje znanja. V okviru standarda se predpisuje tudi ovrednotenje možnosti pojava prevar in načina, kako organizacija ravna s tveganji. Z njihove strani se ne pričakuje strokovnega znanja na ravni, ki bi kot glavno nalogo opredeljevalo odkrivanje in raziskovanje prevar. Standard jim nalaga tudi poročanje višjemu poslovodstvu o prevarah, ki mora biti skladno s poročanjem o pomembni izpostavljenosti tveganjem in drugim zadevam (Mednarodni standardi strokovnega ravnanja pri notranjem revidiranju, 2010, str. 7-17). Pri odkrivanju prevar notranji revizorji podjetju pomagajo s proučevanjem, ocenami, priporočili, nasveti in informacijami, ki jih pridobijo pri pregledu delovanja. Pri svojem delu notranji revizorji spoštujejo strokovno vestnost. Njihova naloga je ovrednotiti znake, ki nakazujejo na morebitne prevare. Zavedati se morajo priložnosti, ki omogočajo prevare, hkrati pa pripraviti dodatne preiskave in obvestiti ustrezne organe. Za vzpostavitev sistema notranjih kontrol v podjetju je odgovorno poslovodstvo, obveza notranjega revizorja pa je preizkušanje obstoja

notranjih kontrol in ustrezno delovanje le-teh, tako da na zmanjševanje tveganja prevar vpliva že sam obstoj notranjih kontrol (Nemec, 2006, str. 46).

V okviru notranje revizije obstajajo določena tveganja pri odkrivanju prevar, in sicer obstaja verjetnost, da notranji revizorji o tveganju prevar poročajo na podlagi motivov, ki jih vodijo njihovi lastni interesi, ti pa lahko vodijo do iluzorne objektivnosti ali pa do racionalizacije. V primeru, da notranji revizor poroča neposredno vodstvu podjetja, prevladujejo njihovi osebni interesi, pri čemer gre predvsem za strah pred izgubo zaposlitve, kar pa lahko prepreči poročanje o visoki ravni tveganja prevar. Takšne odločitve se pogosto pojavijo na podzavestni ravni in v tem primeru tudi najbolj etični in nepristranski revizorji kljub vsemu lahko podajo napačno oceno tveganja prevar, in sicer z namenom, da bi zavarovali svoje lastne interese. Bistvenih odstopanj pa ni v primeru neposrednega poročanja vodstvu ali poročanja revizijskemu odboru (Norman, Rose & Rose, 2010, str. 549).

Pomembno je, da je revizija učinkovita, kar pomeni, da se zadane naloge opravljajo na pravi način. Učinkovitejšo notranjo revizijo lahko podjetje zagotovi na več načinov. K učinkovitosti prispevajo ljudje s svojim delom in uporabo informacijske tehnologije, saj se notranja revizija začne in konča pri ljudeh, ki jo opravljajo. Tim notranjih revizorjev mora biti visoko kvalificiran z znanjem računovodstva, financ, informacijske tehnologije in drugih področij, ker si lahko na ta način izboljšajo svoj status v podjetju. Notranji revizorji morajo razmišljati napredno, saj se srečujejo z različnimi izzivi in predpisi. Učinkovitost povečuje tudi boljše obvladovanje tveganj, kar je bistvo notranje revizije. Eno izmed tveganj je tveganje prevar. Dodatno moč lahko revizorji dobijo z boljšo uporabo tehnologije, ker ta omogoča večjo zmogljivost in izboljšanje notranje revizijskega dela, saj z uporabo orodij lahko spremljajo delovanje podjetja, pregledujejo ključne kazalnike uspešnosti in integrirajo podatkovne baze. S tem zmanjšajo delo na podlagi vzorčenja, kar jim omogoča celovitejši pristop in na ta način avtomatizirajo in racionalizirajo procese, hkrati pa ublažijo obremenitve notranje revizijskega osebja. Boljša tehnologija ima dodano vrednost pri naraščanju učinkovitosti (Hirth, 2008, str. 50-51).

Notranja revizija mora dati objektivno zagotovilo, da uprava vrši potrebne kontrole namenjene odkrivanju prevar, hkrati mora uprava zagotavljati tudi njihovo učinkovito delovanje. Oceno tveganja prevar mora revizor upoštevati pri letnem revizijskem načrtu. Njihova naloga je tudi pregledovanje upravljanja tveganj prevar s strani uprave v rednih časovnih presledkih. S tistimi, ki upravljajo s tveganji prevar, mora biti vzpostavljena redna komunikacija. Notranji revizorji morajo intervjuvati tudi osebe, ki so zadolžene za upravljanje s tveganji, hkrati pa mora komunikacija notranjih revizorjev potekati še z drugimi ključnimi osebami, vpletenimi v upravljanje s tveganji, saj so jim te osebe v pomoč pri zagotavljanju ustreznega upoštevanja vseh tveganj prevar. Pri opravljanju zadanih nalog morajo revizorji dovolj časa posvetiti delovanju notranjih kontrol, vezanih na obvladovanje tveganj prevar, pri čemer morajo svoje delo opravljati s poklicno nezaupljivostjo. Potencialno odkrite prevare je potrebno obravnavati v skladu z

zastavljenimi načrti in s strokovnimi ter pravnimi standardi. Posebna vloga notranje revizije lahko vključuje začetno ali popolno preiskavo suma prevar, analizo vzrokov in priporočil za izboljšanje nadzora. Poleg tega lahko notranja revizija spremlja poročanje o sumih in potencialnih prevarah preko posebnih telefonskih linij, ki so vzpostavljene za namen prijave ob morebitnih nepravilnostih, katere zaznajo drugi zaposleni v podjetju. Potrebno je zagotoviti usposabljanje na področju etičnega ravnanja in hkrati vzpostaviti etično kulturo podjetja, kjer bi morala notranja revizija tudi aktivno delovati. Ko so notranjim revizorjem dodeljene tovrstne naloge, imajo pravico do pridobitve potrebnega znanja različnih sistemov prevar, preiskovalnih tehnik in znanja s področja zakonov in drugih predpisov. Poleg tega potrebujejo ustrezno financiranje. Pomembno je, da je notranja revizija neodvisen organ, ki upošteva strokovne standarde in ima dostop do revizijske komisije (Association of Certified Fraud Examiners, 2011, str. 15).

3.2.1 Postopki, ki se jih poslužuje notranji revizor pri preprečevanju in odkrivanju prevar

Notranji revizor se pri svojem delu poslužuje različnih postopkov. Za svoje delo je odgovoren poslovodstvu, zato lahko z njihove strani pričakuje tudi različna vprašanja, ki so vezana na preprečevanje in odkrivanje prevar. Revizor mora ovrednotiti obstoječe znanje za preprečevanje in prepoznavanje prevar ter proučiti že obstoječe postopke v ta namen. Njegova naloga je proučevati zahteve poslovodstva, revizijskega odbora in zunanjih revizorjev glede uvedbe novih postopkov in načrtovanje za področja, kjer obstaja večja verjetnost pojava prevar. Za izboljšanje obstoječih postopkov se s strani notranjega revizorja pričakuje dobro poznavanje obstoječega programa in poznavanje notranjih kontrol, ki so osnova za povezavo s tveganji preprečevanja in odkrivanja prevar. Njegova dolžnost je vključiti spremembe v revizijske programe, vendar je glavna odgovornost za preprečevanje in odkrivanje prevar na strani poslovodstva. Pričakovati gre, da bo poslovodstvo del nalog preneslo na službo notranje revizije. Izvajanje programa je lahko učinkovito le ob aktivni vključitvi in podpori ugotovitev notranje revizije s strani poslovodstva ter revizijske komisije. Zadano nalogo notranji revizorji dosežejo z vzpostavitvijo dialoga o prevarah in kontrolah, s prepričevanjem poslovodstva o aktivni vključitvi in podpori programa, z izobraževanjem o tovrstni tematiki, z večjo kakovostjo notranje revizije ter s sodelovanjem z zunanjimi revizorji. Preprečevanje prevar in zmanjševanje izpostavljenosti tveganjem zahteva različna znanja in izkušnje, pri čemer je pomembno zavedanje o različnih možnih scenarijih prevar. Notranji revizor mora biti z njimi seznanjen, hkrati pa mora znake prevar tudi odkriti. Tovrstna znanja so za večino notranjih revizorjev nova, zato je potrebno izobraževanje na tem področju. Kot pomoč jim služi uporaba literature in primerov znotraj organizacije ter sodelovanje z viri izven nje. Bistven element preprečevanja in odkrivanja prevar v organizaciji je ocena tveganj, ki pripomore k identifikaciji še ne odkritih področij tveganja in povečuje možnosti organizacije v boju proti prevaram. Po oceni tveganj sledi ovrednotenje delovanja notranjih kontrol, ki so vzpostavljene z namenom preprečevanja in odkrivanja prevar. Pri tem

postopku je bistveno zavedanje notranjega revizorja, da lahko poslovodstvo prepreči ali ukine kontrole z namenom zavajanja notranjega revizorja pri njegovem delu. Revidiranje prevar mora biti vključeno v načrt dela notranjega revizorja. V organizacijah samih je lahko vzpostavljen standardni proces glede razkritja škodljivih dejanj s sumom na prevare. Osebe, ki tovrstna dejanja razkrijejo, morajo imeti podporo in zaščito s strani organizacije. Obveščanje in poročanje o občutljivih informacijah znotraj organizacije poteka predvsem, kadar je vzpostavljeno zaupanje usmeritvam in kontrolnim mehanizmom za preiskovanje nedovoljenih dejanj. V primeru dvoma o delovanju notranjih kontrol in dvoma o pravilnosti izpeljanih postopkov pa se odločijo o njih poročati zunaj organizacije, pri čemer je osnovni motiv zaustavitev nepravilnih in škodljivih dejanj. Organizacija mora takšen način obveščanja zagotoviti in ustrezno zaščititi. Zadnji izmed postopkov zmanjševanja tveganja in preprečevanja prevar je vzpostavitev disciplinskih in pravnih postopkov proti krivcem, odprava ali poravnava nastale izgube in škode ter uporaba pridobljenih izkušenj za izboljšanje kontrol in preprečevanje ponovnega nastanka prevar (Nemec, 2006, str. 48-52).

Notranji revizorji lahko na pobudo revizijske komisije ali uprave namenijo več pozornosti področjem, za katera domnevajo, da obstaja večja verjetnost nastanka prevar. Notranje revizorje do tveganih področij največkrat vodijo samoocene teh področij, ki naj bi temeljile na posameznih dokazih, ki jih notranji revizorji zberejo že predhodno. Predhodni dokazi in ocene jim dajejo več podatkov kot pa v primeru, ko je tvegano področje določeno s strani revizijske komisije ali uprave, saj takrat notranji revizorji ne razpolagajo s svojimi ocenami področij. Notranji revizorji so manj pristranski kot pa v primeru, ko so jim področja dodeljena s strani prej omenjenih organov. Smiselno bi bilo, da bi uprava ali revizijska komisija ob predlogu področja revidiranja predložila tudi že zbrane podatke, na osnovi katerih so to področje predlagali. Pri odkritju tvegane področja s strani samih revizorjev le-ti prihranijo tudi na času. Priporočila notranjim revizorjem narekujejo, da ocenjevanju posameznih tveganih področij, ki jih odkrijejo sami, posvetijo več pozornosti in ne čakajo na navodila s strani pristojnih organov. Pri nenačrtovanem odkritju pomanjkljivosti ali preostalih tveganj bi pristojni za podrobnejšo raziskavo notranjim revizorjem lahko dodelili več časa, saj je v raziskavi med notranjimi revizorji v primeru nenačrtovanega odkritja področij, ki so bolj izpostavljena k tveganjem prevar, le 7 notranjih revizorjev od 151-ih, imelo dodeljeno več časa za raziskavo tveganih področij (Schneider, 2009, str. 124, 129).

Viharjenje možganov (angl. *brainstorming*) je ena izmed možnosti za lažje obvladovanje tveganja prevar. Rezultati raziskave kažejo, da notranji revizorji, ki se poslužujejo metode viharjenja možganov v skupini, lažje obvladujejo tveganje prevar, kot pa če viharjenje možganov opravlja posameznik. Skupina notranjih revizorjev v tem primeru odkrije pomembnejša tveganja prevar kot v primeru posameznega notranjega revizorja (Carpenter, Reimers & Fretwell, 2009, str. 20). Za revizijski tim je značilno, da z viharjenjem možganov tveganje prevar oceni z višjo stopnjo kot v primeru, kadar revizor deluje

posamično, saj revizijski tim ustvari več idej o možnih tveganjih prevare kot posamezni revizor. Interakcija ekipe tako ustvari več idej kot posameznik v ekipi, vendar skupaj ne ustvarijo več idej kot celotna skupina. Izkušnje so za posameznika pomemben dejavnik pri ugotavljanju tveganja prevar in interakcija z drugimi člani revizijske skupine je priložnost za izboljšanje ocen tveganja prevar. Takšne vrste delovanje je hkrati tudi priložnost za mlajše in manj izkušene člane ekipe, saj v njej tvorno sodelujejo vsi člani (Carpenter, 2007, str. 1121 in 1136).

Metodi, ki služita pridobivanju podatkov in prepoznavanju nedovoljenih dejanj, sta intervju in izpraševanje, pri čemer vsaka izmed teh metod zasleduje različne cilje. Pri intervjuju večina odgovorov tistemu, ki sprašuje, ni znana, medtem ko so pri metodi izpraševanja osebi, ki sprašuje, odgovori v veliki meri poznani, njegov cilj pa je izsiliti priznanje oziroma najti dokaze o prevari ali drugem nedovoljenem dejanju. Notranji revizor mora pri metodi intervjuja vprašanja odprtega ali zaprtega tipa postavljati v pravilnem in logičnem vrstnem redu, odgovorom mora pozorno in aktivno prisluhniti, hkrati pa mora biti pozoren na vedenje intervjuvanca. Pozornost mora nameniti njegovim telesni drži, vznemirjenosti, morebitnemu izogibanju očesnega stika, neprimernemu odnosu, spreminjanju odgovorov, znakom napetosti in drugim podobnim znakom, kajti vedenje in znaki, ki jih je moč prepoznati, lahko nakazujejo prisotnost prevar ali drugih nedovoljenih dejanj. V času intervjuja je pomembno vzdušje, h kateremu pripomore revizor s svojim obnašanjem in primernim pristopom. Vzdušje mora biti prijetno in spoštljivo, izražati mora odprtost in vzpostaviti pristen odnos, kjer je moč čutiti skupni interes in razumevanje. Izkazati je potrebno tudi iskreno željo po informacijah, upoštevati razpoložljiv čas intervjuvanca ter izbrati primeren prostor in število prisotnih ljudi. Pri intervjuju je znano, o čem notranji revizor poizveduje, pri tem pa ne uporablja besed prevara, goljufija in podobnih, medtem ko intervjuvanec prosto odgovarja na zastavljena vprašanja, včasih lahko tudi tako, da mu neposredno vprašanje sploh ni bilo zastavljeno. Metoda izpraševanje mora imeti v primerjavi z intervjujem postavljenih več ciljev in strategij. Pri uporabi metode izpraševanja notranji revizor potrebuje več preiskovalnih veščin, s katerimi lahko pridobljene informacije uporabi za več namenov, kot je ocena verodostojnosti izpraševalca in pridobivanje dokazov ali priznanje. Pri izpraševanju se lahko vprašanja ponavljajo v želji prepoznati morebitna odstopanja in laži, pri čemer lahko nenadne spremembe smeri pogovora izvabijo nepremišljene odgovore in je posledično vzdušje v času izpraševanja lahko izzivalno (Koletnik & Kolar, 2008, str. 328-329).

Zikmund (2008, str. 61-64) v svojem prispevku pravi, da je odgovornost notranje revizije razvijanje in ocena namena izpolnjevanja splošnih ciljev notranjih kontrol, ki vključuje tudi nadzor nad zmanjševanjem tveganja prevar. Prednosti vključevanja notranje revizije pri obvladovanju tveganja prevar so revizorjevo poznavanje tveganja prevar ter njihova sposobnost oblikovanja revizijskih programov za njihovo obravnavanje. Notranji revizorji poznajo poslovanje in se zavedajo poslovnih tveganj ter imajo zmožnosti za ocenjevanje notranjih kontrol in boj proti prevaram, prav tako pa so tudi zmožni oblikovati revizijske

načrte za odkrivanje pomembnih dejavnikov tveganja prevar. Zikmund predlaga štiri korake za obvladovanje tveganja prevar, in sicer je najprej potrebno oceniti dejavnike tveganja prevar v podjetju. Revizor naj v tem koraku analizira panogo in poslovanje podjetja, opravlja razgovore z vodstvom, pregleda pretekle prevare v podjetju ali proti podjetju, oceni uspešnost podjetja in prouči podobne prevare, ki so jih bili deležni v konkurenčnih podjetjih. V tem primeru revizijsko delo ne sme biti ovirano, saj mora revizor imeti dostop do vseh informacij, podatkov o poslovanju in zaposlenih na različnih lokacijah. Z zaposlenimi mora sodelovati, ker na ta način lahko izve veliko informacij s strani oseb, ki posamezna področja bolje poznajo. Drugi korak, s katerim se morajo soočiti, je prepoznavanje možnih sistemov prevar, na kar ima velik vpliv revizorjevo znanje s tega področja. Zavedati se morajo, da v primeru podjetja v državni lasti, obstaja večja verjetnost korupcije, medtem ko v primeru, da je nabava podjetja decentralizirana, obstaja večja možnost fiktivne prodaje podjetju. V tem koraku je priporočljivo tudi sodelovanje z osebo, ki je specializirana za prevare, saj se na ta način lahko zagotovi celovit pristop k identifikaciji prevar. Podjetja, ki se ukvarjajo s tovrstnim odkrivanjem, imajo navadno kar bazo različnih vrst prevar. V tem koraku mora notranji revizor odkriti čim več sistemov prevar in s tem olajšati ovrednotenje notranjih kontrol. Tretji korak predstavlja določitev prednostnega tveganja prevar. Predpisov, katero zaznano tveganje prevar obravnavati prednostno, ni, pri določitvi pa je potrebno upoštevati finančne vplive na organizacijo, tveganje ugleda z negativnim pojavljanjem v medijih, zmanjševanje produktivnosti, možnost tožb proti organizaciji in možno izgubo sredstev. Pri tem je priporočljivo upoštevati tudi komentarje vodilnih. Pri svojem delu revizor ne sme porabiti preveč časa za obravnavanje prevar, ki ne predstavljajo pomembnega tveganja. V zadnjem koraku mora revizor oceniti najpomembnejše prevare in zanje določiti kontrole, ki ta tveganja zmanjšujejo. Od revizorja se pričakuje ocena prevar, ki so bile v prejšnjem koraku identificirane kot prednostne, za kar je potrebno več časa, saj revizor poizkuša dodeliti več kot eno kontrolo za vsako prevaro. Pri vsem tem mora revizor upoštevati obstoj nadzora, hkrati pa tudi njegovo operativno učinkovitost. Skozi potek vseh štirih korakov je najpomembnejša identifikacija tveganja prevar, poleg tega pa tudi zmanjšanje tega tveganja.

3.2.2 Notranje kontrole v podjetju

Notranje kontrole so postopki in pravila, ki jih določi poslovodstvo z namenom pravilnega, ustreznega in uspešnega zagotavljanja poslovanja podjetja in uresničevanja zastavljenih ciljev. Kontrolne aktivnosti zajemajo fizično in drugo varovanje sredstev, odobritev poslovnih dogodkov, pooblastila in potrditve pravilnosti poslovnih dogodkov, ločevanje dolžnosti pri nezdržljivih nalogah in preglede poslovanja s strani poslovodstva. Notranje kontrole zagotavljajo skladnost poslovnih sprememb s poslovnimi cilji, predpisi in strokovnimi pravili. Prav tako zagotavljajo izkazovanje stanj in sprememb na resničen in pošten način skladno z zakonskimi, strokovnimi in poklicno-etičnimi pravili. Ločimo dve vrsti notranjih kontrol, in sicer računovodske in neračunovodske kontrole. Računovodske

kontrole se še nadalje delijo na neposredne kontrole, imenovane tudi temeljne kontrole, in na posredne ali nadzorne kontrole. Neposredne kontrole so namenjene posameznim fazam poslovnega procesa, medtem ko gre pri posrednih ali nadzornih kontrolah za razmejitev dolžnosti, materialno odgovornost in omejitev pristopa do sredstev ter evidenc. Hkrati zajemajo tudi nadziranje pravilnosti in popolnosti dela zaposlenih, ki opravljajo neposredne kontrole (Koletnik, 2007, str. 27-29).

Upravljanje s tveganji je proces, namenjen ugotavljanju možnih dogodkov, ki lahko vplivajo na poslovanje podjetja. Med tveganja v podjetju sodi tudi tveganje prevar, medtem ko obvladovanje tveganj pomeni dajanje razumnega zagotovila o doseganju ciljev podjetja. Upravljanje s tveganji in notranji nadzor sta osrednji dejavnosti v podjetju, ki zagotavljata doseganje strateških ciljev podjetja. Vodstvo podjetja se mora zavedati morebitnih tveganj, ki se lahko pojavijo v podjetju, ker zavedanje glede morebitnih tveganj poveča aktivnosti, ki privedejo do boljšega procesa notranjih kontrol. Ključni element upravljanja s tveganji je izobraževanje zaposlenih, saj zaposleni, ki so aktivno usposobljeni za upravljanje s tveganji, lažje prepoznajo nevarnosti, ki pretijo podjetju zaradi šibkih ali neobstoječih kontrol v njem (Rae & Subramaniam, 2008, str. 110).

Pomanjkanje nadzora daje zaposlenim dodatno spodbudo za prevare, medtem ko so močne notranje kontrole pomemben dejavnik pri preprečevanju tega tveganja. Kljub vsemu jih managerji lahko zaobidejo ali pa jih še dodatno okrepijo. Robinson in Santore (2011, str. 283) povzemata Caplanove ugotovitve in trdita, da imajo managerji, ki imajo močnejša nagnjenja k prevaram, raje šibke notranje kontrole, saj jim je na ta način omogočena lažja pot za izvedbo prevar. Pozitiven pristop vodstva in vedenje na podlagi etičnih načel je odločilnega pomena pri preprečevanju teh spodbud. Sistem notranjih kontrol potrebuje okrepitve. Poudarek notranjih kontrol ne sme biti samo na identifikaciji prevar, temveč tudi na preprečevanju le-teh. Čeprav notranje kontrole ne morejo v celoti preprečiti tveganja prevar, zagotavljajo trdne temelje za uspeh podjetja (Moffett & Grant, 2011, str. 12).

Za vzpostavitev in izvajanje primernih notranjih kontrol v podjetju je odgovorno poslovodstvo. Notranje kontrole morajo biti vzpostavljene na način, da ima podjetje vzpostavljene strategije in politike upravljanja s tveganji. V Sloveniji se še vedno tolerirajo neustrezne vzpostavitve notranjih kontrol s strani uprav. V primerjavi z drugimi razvitimi državami gre za primer slabe prakse, pri čemer vodstvo in podjetje ne čutita bistvenih posledic. Sidorovich, predsednik uprave Deloitte revizija, d.o.o., v svojem prispevku med drugim pravi, da je za slovensko okolje povsem običajno, da sin predsednika uprave preko svojega podjetja opravlja več kot polovico vseh poslov s podjetjem, katerega predsednik uprave je njegov oče. Do navzkrižja interesov ne prihaja, saj v tovrstnih primerih pogodbo o sodelovanju podpiše eden izmed preostalih članov uprave. Po Sarbanes – Oxley zakonu bi poslovodstvo v teh primerih dobilo zaporno kazen zaradi zlorabe notranjih informacij in okoriščanje z njimi (Sidorovich, 2011, str. 109).

Revizorji so v raziskavi KPMG International Corporate (2011, str. 10), ki je obsegala 384 aktualnih primerov prevar v podjetjih v 69 različnih državah, ugotovili, da je kar 74 % prevar nastalo zaradi šibkih kontrol v organizaciji. V raziskavi, ki so jo objavili leta 2007, je delež tovrstnih prevar znašal 49 %. Vzrok za tolikšen porast delno pripisujejo ekonomskim razmeram, ki so se v tem času bistveno spremenile, saj so bila nekatera podjetja zaradi tega vzroka prisiljena zmanjšati stroške, vezane na notranje kontrole.

V podjetju zmanjšanje prevarantskih dejanj omogočajo močna svarila, vendar pa bo tveganje nastanka prevar vedno obstajalo, saj ga ni mogoče v celoti odpraviti, hkrati pa bi to za podjetje pomenilo previsoke stroške, ki jih povzroča tudi dodatna uvedba notranjih kontrol za preprečevanje nastanka prevar, katere pa poleg tega oslabijo tudi proces delovanja in učinkovitost organizacije. To velja tako za preprečevanje prevar povzročenih v sami organizaciji, kot tudi za prevare, povzročene izven nje (Singh, 2010, str. 465). Lastniki in investitorji nikoli ne morejo biti popolnoma prepričani, da bodo notranje kontrole preprečile prevare in druga nedovoljena dejanja (Robison & Santore, 2011, str. 283).

Posledice prevar, nastalih v preteklih obdobjih, so bile predvsem povezane z izgubo denarja in tudi z izgubo zaupanja delničarjev. V popolnem svetu bi imela ta podjetja notranje kontrole, ki bi prevare odkrile že v začetni fazi, še preden so se začele stopnjevati. Učinkovite notranje kontrole so prav tako v pomoč pri računovodskem poročanju. Podjetja se razvijajo in postajajo kompleksnejša, s tem pa tudi priložnosti za prevare. Poleg tega postajajo jasne tudi potrebe splošno sprejetih smernic notranjih kontrol. Notranje kontrole niso zagotovilo za odlično poslovanje podjetji, zato mora podjetje najti pravo ravnovesje pri zadovoljevanju potreb, saj je pretiran nadzor drag in neučinkovit, šibek nadzor pa predstavlja dodatno tveganje. Pri ocenjevanju notranjih kontrol je potrebno preizkusiti tveganje in izgube, ki bi morebiti lahko nastale, prednosti izvajanja kontrol pa morajo biti večje od stroškov. Narava poslovanja podjetja lahko zagotavlja edinstvene priložnosti za prevare, kar pa ne pomeni, da se bodo prevare tudi zares zgodile, vendar te priložnosti še dodatno povečujejo šibke kontrole, ki so lahko posledica visokega prometa, slabega informacijskega sistema ali neustreznega nadzora. Notranje kontrole sicer niso vodilni indikator prevar, toda dobro zasnovane in uspešne notranje kontrole lahko le-te preprečijo (Moffett & Grant, 2011, str. 3-6).

Raziskava, ki sta jo izvedla Rae in Subramaniam (2008, str. 16), je potrdila njuno hipotezo, da nizko dojemanje organizacijske učinkovitosti in slabe notranje kontrole skupaj povečujejo pogostost nastanka prevar. Hkrati sta tudi dokazala, da podjetja z boljšo etično podobo zaznavajo višjo kakovost procesa notranjih kontrol. Prav tako ta podjetja namenijo večji obseg izobraževanja obvladovanju tveganj, hkrati pa imajo tudi večji poudarek na notranji reviziji kot preostala podjetjih. V raziskavi je bilo zajetih 320 avstralskih podjetij, ki se ukvarjajo z različnimi dejavnostmi, proizvodnjo, trgovino, informacijsko tehnologijo in hotelirstvom, pri čemer so bili prihodki podjetja kriterij za izbiro v vzorec.

V podjetju Krispy Kreme Doughnuts, Inc., je ob zaključku poslovnega leta 2005 novo poslovodstvo preverilo učinkovitost notranjih kontrol, pri čemer so ugotovili, da te niso učinkovite. Nekdanje vodstvo podjetja ni zmožilo ohraniti primerne kontrolnega okolja in ni upoštevalo kodeksa etike podjetja. Med osebjem, zaposlenim v finančnem sektorju, in operativnimi zaposlenimi niso uporabljali odprte komunikacije, kar pa je bila posledica nepravilnega izpolnjevanja pogodbe o franšiznem sodelovanju. Njihova politika in postopki niso bili zapisani, kar se je izkazalo kot neustrezno za spremljanje in nadzor teh dejavnosti. Na podlagi ugotovitve takšnega stanja je novo vodstvo sprejelo določene ukrepe za izboljšanje notranjih kontrol, in sicer je bil prvi ukrep, ki so ga sprejeli, odstranitev vseh zaposlenih, ki so sodelovali pri prevarah. Sprejeli so kodeks etike podjetja in ustanovili odprti telefon za anonimno sporočanje sumljivega vedenja zaposlenih. Pričeli so z izvajanjem četrletnih srečanj med oddelki z namenom poglobljene razprave o franšiznem delovanju, kjer pa je bil poudarek na izboljšanju komunikacije. Več pozornosti so namenili tudi notranje revizijski funkciji, kjer je bila ponovno zadana naloga na osredotočanje ocenjevanja in vrednotenja notranjih kontrol. Naloga notranje revizije je bila preverjanje pravilnosti dokumentacije, zapisov v dnevnik, usklajevanje računov in zagotavljanje postopkov v skladu s predpisi (Moffett & Grant, 2011, str. 10-11).

Pomen notranjih kontrol je mogoče še najbolj izraziti v primeru podjetja WorldCom, kjer je poslovodstvo prejemale delnice v obliki bonusa, kar jim je bila spodbuda za prevare, hkrati pa so imeli dovolj šibke kontrole, da so večje vsote različnih stroškov obravnavali kot investicijske stroške. Tudi direktor podjetja MCI Group, ki je nasledil WorldCom in so ga po bankrotu ustanovili nekdanji zaposleni, je navedel, da so bile notranje kontrole res slabe in so porabili več milijonov za njihovo izboljšanje (Robison & Santore, 2011, str. 295-296).

Nepravilno delovanje notranjih kontrol je bilo odkrito tudi v banki Societe Generale, kjer so se nepravilnosti dogajale pri trgovanju na finančnih trgih posrednika Jerome Kerviel. Jerome Kerviel je prvih pet let v banki Societe Generale deloval v IT oddelku, preden je leta 2005 napredoval v oddelek, imenovan Delta One. V tem času se je natančno seznanil s postopki in informacijskimi sistemi v banki. Poznal je tudi sistem za trgovanje, ki so ga v Societe Generale imenovali Eliot. Oddelek za tveganja je bil zelo natančen, vendar pa v tem oddelku niso preverili začetnih podatkov, ki jih je v sistem Eliot vnesel Kerviel. Kerviel je za svojo prevaro uporabljal navidezne posle, ki jih je pri trgovanju začel uporabljati ob koncu leta 2006. Sprva so bili ti posli majhnih vrednosti in v manjšem obsegu, sčasoma pa so obsegali višje vrednosti in so bili bolj pogosti. Navidezne posle je Kerviel opravljal pri trgovanju z izvedenimi finančnimi instrumenti, ko je izkoriščal razliko v ceni med dvema ali več trgi za te instrumente in na ta način ustvarjal navidezni dobiček z minimalnimi stroški. Svoje trgovanje je Kerviel pogosto začel tudi z londonske poslovalnice in na ta način izkoriščal razliko v ceni, ki je tu nastala. Kerviel je za vsak tovrsten navidezni posel trgovanje zaključil v dveh ali treh dneh, tik preden bi se v okviru

notranjega bančnega sistema sprožil nadzor. Kot posledica njegovega delovanja v IT oddelku naj bi bil Kerviel seznanjen s časom nočnih usklajevanj dnevnega trgovanja, zato je bil svoje navidezne transakcije sposoben izbrisati in jih nato ponovno vnesti, ne da bi bila ta njegova dejanja odkrita. Opravljena notranja revizija v letu 2008 v banki Societe Generale je ugotovila pomembne pomanjkljivosti. Sistemska napaka, ki kaže na pomanjkljivosti, so nepravilnosti, ki so jih zaposleni večkrat zaznali, a jih niso temeljito proučili. Notranja revizija, ki je naletela na sum nepravilnosti, je Jeroma Kerviel prosila za pojasnila, ki so jih sicer prejeli, vendar jih revizorka ni razumela in kljub vsemu ni nadalje raziskovala. Notranja revizija bi potrdila pomanjkljivosti banke na vsaj 74 kontrolnih točk, če bi sledili trgovanju Kerviel-a od leta 2006 dalje. Razlog, zakaj so njegove prevare ostale tako dolgo prikrite, tiči tudi v nesistematičnem izvajanju poglobljenih preiskav. Med julijem 2006 in septembrom 2007 je Kerviel prekoračil dovoljen limit za vrednost sklenjenih poslov, pri čemer je sistem notranjih kontrol v tem času na to nepravilnost opozoril kar 24-krat, kar je bilo posredovano tudi nadzornemu oddelku. Prevaro je dolgo uspel skrivati z nakupi ali prodajo z odloženim datumom, saj se je posluževal tudi prikrivanja izgub z novimi fiktivnimi transakcijami, uporabljal je lažna elektronska sporočila, s katerimi je upravičeval manjkajoče posle, prav tako pa je z uporabo gesla svojih sodelavcev za vodenje poslov zadolževal še njih. Urad za nadzor na Eurex-u, ki je največja evropska borza izvedenih finančnih instrumentov, je izdal opozorilni znak banki za nekaj preteklih mesecev trgovanja za posle, ki jih je izvajal Kerviel. Opozorilni zanki za možnost prevar naj bi bili prisotni pri več poslih in ne samo pri enem. Oddelek, odgovoren za upravljanje s tveganji v banki Societe Generale, ni odkril nikakršnih nepravilnosti. Kljub vsemu so opozorilo s strani Eurex-a prejeli še enkrat, vendar je bilo kmalu prepozno, kar je privedlo do sklepa, da njihove notranje kontrole niso bile učinkovite ali pa niso bile ustrezno nastavljene (Clark, 2010; Schwartz & Bennhold, 2008; Weil, 2008).

Ena izmed oblik notranje kontrole je tudi revizijska komisija, saj lahko kakovostna revizijska komisija omili priložnosti za nastanek prevar. Revizijska komisija je dobila pomembnejšo vlogo predvsem po odmevnejših prevarah Enrona in drugih primerih v tistem obdobju, katerih posledica je predvsem zahteva po strokovnem finančnem znanju in neodvisnosti članov revizijske komisije (Asare et al., 2008, str. 186-187).

4 VLOGA ZUNANJEGA REVIZORJA PRI OBVLADOVANJU TVEGANJA PREVAR

DiGabriele (2009, str. 112) navaja misli Blooma in Myringa, da je revizorjeva naravna obveza odkrivanje prevar, hkrati pa obstajajo vrzeli med pričakovanji različnih interesnih skupin in nalogami revizorja, pri čemer se postavlja vprašanje, ali je revizorjeva obveza odkriti prevare ter katere storitve lahko revizor opravlja za ceno, ki so jo podjetja in vlagatelji pripravljani plačati za njegovo delo. Omejitev, ki jo lahko revizor sreča pri svojem delu, je uporaba posrednih informacij, saj je omejen tudi s pripadajočimi stroški.

Te omejitve se lahko odpravijo tako, da revizor dobi pooblastilo za podroben pregled vseh transakcij podjetja. Ureditev nasprotujočih si stališč bi lahko uredili z dopolnitvijo sedanjih programov dela revizorjev s forenzičnimi oziroma preiskovalnimi računovodskimi spretnostmi, ki so namenjene zagotavljanju odkrivanja prevar. Delo preiskovalnih revizorjev je predstavljeno v naslednjem poglavju, medtem ko se bom tukaj osredotočila na vlogo zunanjih revizorjev.

Empirični rezultati kažejo, da se revizorjeva odgovornost za napake spreminja skozi čas (Fafatas, 2010, str. 639). V nekaterih odmevnejših primerih (Parmalat in Enron) so se revizorji zavedali obstoja prevar, vendar so bili zaradi škode, ki bi lahko nastala v odnosu s stranko, pripravljene spregledati nekatere nepravilnosti, ki so bile posledica prevarantskih dejanj. Ker se dogodki nanašajo na edinstvena primera, ne smemo posplošiti, da gre za povsem običajno prakso (Hassink et al., 2010, str. 864).

4.1 Namen zunanje revizije

Glavni namen zunanje revizije je podati neodvisno in nepristransko mnenje o tem, ali so računovodski izkazi resničen in pošten prikaz gospodarskega položaja in uspeha celotnega podjetja. Naloga revizorja je podati mnenje, ali so računovodski izkazi in druga poročila pripravljena v skladu s strokovnimi in poklicno-etičnimi načeli. Za doseganje ustreznega mnenja mora revizor na podlagi preizkušanja notranjih kontrol in podatkov v računovodskih izkazih pridobiti ustrezna zagotovila. Revizor poda le sprejemljivo zagotovilo, da revidirani izkazi ne vsebujejo pomembno napačne navedbe. Delo revizorjev mora biti opravljeno v skladu s splošno sprejetimi smernicami in načeli, medtem ko morata biti način in obseg dela določena za vsako podjetje posebej glede na njegove lastnosti. Upoštevati je potrebno predpostavko pomembnosti, računovodske predpostavke, občutljiva področja poslovanja, tveganje napak vključenih v računovodske izkaze, in delo, ki ga je že opravila notranja revizija.

Navadno so zunanji revizorji osredotočeni na revizijo finančnih podatkov, pri čemer se od njih pričakuje, da bodo preverili vse spremljajoče podatke. Na ta način se zagotovi odsotnost neskladja v računovodskih izkazih, pri čemer ti ne vsebujejo pomembno napačnih navedb. Njihove sposobnosti za odkrivanje prevar so omejene, kar lahko povzroči konflikt interesov, še zlasti v času krize, ko se tveganje za njihov nastanek poveča (Krambia-Kapardis, 2010, str. 663).

Za oblikovanje mnenja o računovodskih izkazih mora revizor upoštevati predpise in načela, ki urejajo področje revidiranja. Pri opravljanju svojega dela slovenski revizorji upoštevajo Zakon o revidiranju, v katerem je opredeljeno, da mora biti revizija skladna s temeljnimi načeli in pravili, ki jih predpisuje Slovenski inštitut za revizijo in z Mednarodnimi standardi revidiranja. Pravila stroke so izražena skozi temeljna revizijska načela in so razdeljena v tri sklope: splošna načela, načela revidiranja in načela poročanja.

Splošna načela obsegajo revizorjevo strokovno usposobljenost in poklicne veščine za opravljanje njegovega dela, neodvisnost in dolžno poklicno skrbnost. Med načela revidiranja sodita načrtovanje in nadzor revizije za uspešno, učinkovito in pravočasno opravljanje storitev, pri čemer se nadzor nad sodelavci izvaja z namenom zagotavljanja kakovosti izvedbe njim dodeljenih del. Drugo načelo je spoznavanje in nadzor notranjih kontrol za pravilno načrtovanje revidiranja, naravo dela, časovni okvir in obseg potrebnih postopkov. Zadnje izmed načel revidiranja je zadostno in zadovoljivo zbrano dokazno gradivo. Pri načelu poročanja se zahteva skladnost s SRS, doslednost njihove uporabe in skladnost računovodskih predpostavk, lahko pa se upošteva tudi načelo izjem. Na koncu revizor izrazi mnenje o računovodskih izkazih kot celoti (Slovenski inštitut za revizijo, 2006).

Neodvisni zunanji revizor zagotavlja, da računovodski izkazi ne vsebujejo pomembno napačne navedbe, pri čemer je vrednost tega zagotovila vezana na kakovost opravljene revizije (Fafatas, 2010, str. 640). Zaradi porasta odkritih prevar v podjetjih še vedno prevladuje mnenje, da revizorji nimajo ustreznega znanja in spretnosti za prepoznavanje tveganj prevar. Potreben je model, s katerim bi revizorji lahko ustrezno načrtovali svoje delo, saj bi v primeru sposobnosti identifikacije prevar v prihodnje to imelo bistven vpliv na obseg dela revizorjev (Krambia-Kapradis et al., 2010, str. 660). Zunanji revizorji bi učinkovitejše preprečevanje in odkrivanje prevar dosegli tudi v primeru učinkovitejšega pristopa, do česar bi lahko privedlo revidiranje vseh ali pa večjega dela poslov (Kearns & Barker, 2011, str. 94).

4.2 Predpisi in podlage, ki jih uporablja zunanji revizor pri svojem delu za obvladovanje tveganj prevar

Zunanji revizorji morajo pri svojem delu upoštevati Hierarhijo pravil revidiranja. Ta jim določa pravila revidiranja in njihove prioritete, zagotavlja opravljanje storitev na kakovostnejši ravni, določa obseg odgovornosti in zmanjšuje vrzeli v pričakovanih javnosti ter izboljšuje učinkovitost. Hierarhija pravil revidiranja (2009) je sestavljena iz:

- Zakona o revidiranju – 2,
- Mednarodnih standardov revidiranja in drugih pravil Mednarodne zveze računovodskih strokovnjakov (IFAC),
- Temeljnih revizijskih načel in drugih pravil revidiranja, ki jih sprejema Slovenski inštitut za revizijo,
- drugih zakonov, ki urejajo revidiranje posameznih pravnih oseb oziroma drugih oblik revizije in predpisov, izdanih na njihovi podlagi.

Ti zakoni in predpisi so namenjeni splošni uporabi v revizijski stroki, v tem delu naloge pa se bom osredotočila na tiste predpise in pravila, ki jih mora zunanji revizor upoštevati pri obvladovanju tveganja prevar.

Zunanji revizor mora biti sposoben ustrezno oceniti tveganje prevar na podlagi strokovnih sodb. Oceno tveganja zahtevajo tudi predpisi, ki jih mora revizor pri svojem delu upoštevati, pri čemer so temeljna pravila, ki jih upošteva zunanji revizor pri svojem delu, zapisana v MSR. V sklopu MSR je določen prav poseben MSR 240, ki je namenjen obravnavanju prevar pri reviziji računovodskih izkazov in ki se hkrati navezuje tudi na MSR 315: Prepoznavanje in ocenjevanje tveganj pomembno napačne navedbe s pomočjo poznavanja organizacije in njenega okolja in MSR 330: Revizorjevi odzivi na ocenjena tveganja, ki ju bom predstavila v nadaljevanju.

MSR 240 (2009, str. 5-15) nalaga odgovornost za preprečevanje in odkrivanje prevar pristojnim za upravljanje organizacije in poslovodstvu. Revizor je skladno z MSR odgovoren za pridobitev sprejemljivega zagotovila o celotnih računovodskih izkazih, ki naj bi bili brez pomembno napačne navedbe zaradi prevar ali napak. Pri reviziji obstajajo naravne omejitve, ki omogočajo obstoj tveganja, da nekatere pomembno napačne navedbe v računovodskih izkazih ostanejo neodkrita, kljub temu da je revizija pravilno načrtovana in izvedena skladno s predpisi. To je še posebej značilno za prevare, saj so le-te skrbno načrtovane in organizirane. Tveganje, da poslovska prevara ostane neodkrita, je večje, kot pa če prevaro zagreši eden izmed zaposlenih, saj ima poslovodstvo neposredno ali posredno možnost prikrojavanja računovodskih izkazov. Od revizorja se zahteva poklicna nezaupljivost in razprava v delovni skupini ter ocenjevanje tveganj, pri čemer mora revizor v zvezi s tveganji poizvedovati pri poslovodstvu, lahko pa poizveduje tudi pri drugih zaposlenih v organizaciji in na ta način ugotovi dejansko ali domnevno prevaro v organizaciji. V primeru obstoja notranje revizijske službe zunanji revizor o tveganjih poizveduje tudi pri njej, saj mora revizor oceniti tudi vpliv drugih pridobljenih informacij. Revizor se lahko v primeru obstoja prevare ali pa samo suma nanjo znajde v izjemnih okoliščinah, kar lahko vzbudi dvom v zmožnost nadaljevanja posla. V tem primeru mora proučiti strokovno in zakonsko odgovornost v okoliščinah, v katerih se je znašel ter ugotoviti zahtevo po poročanju osebam, ki so revizorja imenovala, v določenih primerih pa tudi o poročanju regulativnim organom in organom pregona. Kljub obvezi o varovanju naročnikovih informacij so lahko v določenih okoliščinah te obveze razveljavljene, saj lahko razmišlja celo o odstopu od posla. Revizor od poslovodstva in pristojnih za upravljanje pridobi pisne predstavitve, s katerimi poslovodstvo potrdi svojo odgovornost za delovanje in vzdrževanje notranjega kontroliranja, katerega namen je preprečevanje in odkrivanje prevar. V tovrstnih pisnih predstavitev poslovodstvo poda tudi oceno tveganja pomembno napačnih računovodskih izkazov, ki utegnejo biti posledica prevar, revizorju hkrati razkrijejo tudi svoje poznavanje prevar in sumov prevar, ki vplivajo na organizacijo in vključujejo poslovodstvo, zaposlene in druge v organizaciji.

MSR 315 (2009, str. 5-17) opredeljuje revizorjevo prepoznavanje in ocenjevanje tveganj pomembno napačne navedbe, pri čemer mu je v pomoč poznavanje organizacije in njenega okolja. Hkrati revizor spoznava tudi okolje notranjega kontroliranja, ki je osnova za načrtovanje in izvajanje odzivov na ocenjena tveganja pomembno napačne navedbe. Poleg

tveganja prevar so v MSR 315 opredeljena tudi druga tveganja in postopki, ki jih mora revizor upoštevati, pri čemer si lahko pomaga z analitičnimi postopki, ki so koristni pri odkrivanju nenavadnih poslov, zneskov in trendov gibanja. Nenavadne in nepričakovane povezave so revizorju v pomoč pri prepoznavanju pomembno napačnih navedb, ki so posledica prevar. Tudi ta MSR predpisuje komunikacijo znotraj članov revizijske skupine, kar omogoča lažje odkrivanje tveganj.

Revizorjevo odgovornost za načrtovanje in izvajanje odzivov na tveganja pomembno napačne navedbe opredeljuje MSR 330. MSR 330 (2009, str. 4-9) določa revizorjev cilj pridobiti ustrezne in zadostne revizijske dokaze, ki so povezani z ocenjevanjem tveganj pomembno napačne navedbe, pri čemer jim je v pomoč načrtovanje in izvajanje primernih odzivov na tveganja. V okviru postopkov, ki se odzivajo na ocenjevanje tveganja pomembno napačne navedbe, revizor preizkusi delovanje notranjih kontrol. V okviru preizkusa kontrol revizor preveri ustreznost njihovega delovanja na posamezne izbrane datume, doslednost delovanja in morebitno odvisnost od drugih kontrol. Kontrole izvajajo za določeno časovno obdobje. Ocena tveganja pomembno napačne navedbe ne vpliva na preizkušanje podatkov za pomembne posle, saldo na kontu in na razkritje.

V skladu z MSR 250: Upoštevanje zakonov in drugih predpisov pri reviziji računovodskih izkazov zunanji revizor ni odgovoren za neupoštevanje zakonov in drugih predpisov v organizaciji, kakor tudi ne za preprečevanje neupoštevanja predpisov, hkrati pa se od njega tudi ne more pričakovati, da bo odkril vsako neupoštevanje. Ta MSR je revizorju samo v pomoč pri odkrivanju pomembno napačne navedbe, ki je posledica neupoštevanja zakonov ter predpisov in kar ima lahko za posledico pomembno napačno navedbo v računovodskih izkazih (MSR 250, 2009, str. 5)

Vloga revizorja je pomembna tudi pri postopkih, ki so posledica plačilne nesposobnosti, kjer mora revizor pri svojem delu upoštevati predpise Zakona o finančnem poslovanju, postopkih zaradi insolventnosti in prisilnega prenehanja. Njegova vloga je pomembna predvsem v postopkih prisilne poravnave. Poslovodje so zavezani k pridobitvi mnenja revizorja v zvezi s poročilom o finančnem stanju in poslovanju podjetja v postopku. Revizor poda tudi mnenje glede zmožnosti izplačila minimalnih plač delavcem v prihodnjih dveh mesecih, in sicer za potrebe odložitve odločanja o stečajnem postopku na predlog upnikov (Sodin, 2011, str. 7). Že v začetku smo omenjali, da lahko pride do lažnih stečajev, vendar pa je tudi v tem primeru revizor pri svojem delovanju omejen, saj podatke prav tako preizkuša in ocenjuje na podlagi vzorčenja.

Revizor mora pri svojem delu upoštevati tudi Zakon o preprečevanju pranja denarja in financiranju terorizma (Ur.l. RS, št. 60/2007, št. 47/2009 Odl. US: U-I-54/06-32 (48/2009 popr.), 19/2010), v nadaljevanju ZPPDFT. V tem primeru tudi lahko gre za neke vrste prevaro, zato bom na kratko predstavila, kaj ta zakon predpisuje revizijskim družbam in samostojnim revizorjem. ZPPDFT pranje denarja opredeljuje kot ravnanje, s katerim se

prikriva način izvora denarja ali drugega premoženja na nezakonit način. Lahko gre za zamenjavo, prenos denarja, finančnih sredstev ali premoženja, katerega izvor je kaznivo dejanje, vključuje pa tudi skrivanje ali prikrivanje prave narave, izvora, nahajanja, lastništva, pravic v zvezi z denarjem, drugim premoženjem in finančnimi sredstvi, ki izvirajo iz kaznivega dejanja. Ukrepi za odkrivanje in preprečevanje se izvajajo tudi pri revizijskih družbah in samostojnih revizorjih. Revizor v primeru revidiranja letnih računovodskih izkazov gospodarske družbe opravi poenostavljen pregled stranke, razen v primeru, ko obstajajo razlogi za sum pranja denarja in financiranja terorizma. V tem primeru revizor sum pisno sporoči pristojnemu državnemu uradu.

4.3 Tveganja in omejitve zunanjega revizorja

Revizor se pri svojem delu običajno spopada z različnimi tveganji, med katere sodi tudi tveganje pomembno napačnih navedb. Eno izmed tveganj zunanjega revizorja je, da bo izrekel neustrezno mnenje, pri čemer gre za revizijsko tveganje. Za obvladovanje tveganja mora revizor oceniti tveganje pomembno napačnih navedb na ravni računovodskih izkazov, na ravni vrste poslov, saldov na kontih in na ravni razkritij. Razlikovati je potrebno med pojmom tveganje, kjer je verjetnost dogodka praviloma znana, in med pojmom negotovost, kjer pa verjetnost nastanka dogodka ni poznana. Revizijsko tveganje je sestavljeno iz tveganja pri delovanju, tveganja pri kontroliranju in tveganja pri odkrivanju. Tveganje pri delovanju se ocenjuje na ravni računovodskih izkazov, nato pa še na ravni posameznih računovodskih postavk izkazanih v računovodskih izkazih. Tveganje pri kontroliranju pomeni, da notranje kontrole ne bodo pravočasno zaznale ali preprečile napačnih navedb, ki se utegnejo pojaviti. Tveganje pri odkrivanju pa pomeni, da revizorjevi postopki preizkušanja podatkov ne odkrijejo pomembno napačnih navedb, saj ima zunanji revizor pri svojem delovanju možnost vplivati samo na tveganje pri odkrivanju (Koletnik, 2008, str. 100-102). Zunanji revizorji se pogosto zanašajo tudi na oceno tveganja prevar in druge ocene tveganj, ki jih predlagajo notranji revizorji. Zunanji revizorji so preveč distancirani od podjetja in upravljanja le-tega za učinkovito odkrivanje tveganih področij (Norman et al., 2010, str. 548).

MSR 240 (2009, str. 5-20) revizorju nalaga, da se kljub sumu ali prepoznavanju pojava prevar pravno ne opredeljuje, ali je do dejanske prevare res prišlo. Zunanji revizor s svojim delom zagotavlja, da so računovodski izkazi resničen in pošten prikaz dejanskega stanja in ne vsebujejo pomembno napačne navedbe zaradi prevare ali napake. Naravne omejitve revizorju omogočajo, da bi nekatere pomembno napačne navedbe v računovodskih izkazih ostale skrite. Revizor ni odgovoren za odkrivanje napačnih navedb, ki niso pomembne za računovodske izkaze kot celoto. V MSR 200: Glavni cilji neodvisnega revizorja in izvajanje revizije v skladu z mednarodnimi standardi revidiranja (2009, str. 5-22) je zapisano, da naravne omejitve izhajajo iz narave računovodskega poročanja, narave revizijskih postopkov in potrebe opravljanja revizije v razumnem roku in v okviru sprejemljivih stroškov. Priprava računovodskih izkazov vključuje presojo posloводства, saj

mnoge postavke v računovodskih izkazih vsebujejo subjektivne odločitve ali ocene, zato vedno obstaja neizogibna stopnja tveganja, ki je ni mogoče odpraviti niti z uporabo dodatnih revizijskih postopkov. Kljub vsemu pa mora revizor proučiti, ali so računovodske ocene upravičene, pri čemer so revizorjevi postopki pridobivanja revizijskih dokazov omejeni, saj obstaja verjetnost, da poslovodstvo ali druge osebe ne priskrbijo pomembnih informacij za pripravo računovodskih izkazov ali informacij, ki jih je revizor zahteval. Revizor ne more biti prepričan v popolnost informacij, kljub temu da je izvedel potrebne revizijske postopke za pridobitev zagotovila. Ena izmed značilnosti prevar je ta, da so te največkrat zelo dovršene in skrbno organizirane, medtem ko so revizijski postopki, ki se uporabljajo za zbiranje revizijskih dokazov, iz tega razloga lahko neučinkoviti pri odkrivanju namerne napačne navedbe, predvsem na področju ponarejanja dokumentacije. Revizor ni niti usposobljen niti se od njega ne pričakuje, da bi bil strokovnjak na področju preverjanja verodostojnosti in pristnosti dokumentov.

K izvajanju revizije v razumnem roku in s sprejemljivimi stroški pripomore predvsem ustrezno načrtovanje, kjer mora zunanji revizor revizijo načrtovati tako, da jo bo izvedel učinkovito, pri čemer je potrebno napore usmeriti na področja, kjer obstaja največje tveganje pomembno napačne navedbe in uporabiti preizkuse z namenom ugotavljanja napačnih navedb. Vendar naravne omejitve pri delu revizorjev ne smejo biti opravičilo za morebitne neodkrita napake in prevare oziroma njihovo poznejše odkritje. Revizor se ne sme zadovoljiti z manj kot prepričljivimi revizijskimi dokazi (MSR 200, 2009, str. 22).

Delo revizorja poteka predvsem na podlagi preizkušanja podatkov, kar pomeni, da ne preveri vseh podatkov oziroma poslovnih dogodkov, ki jih preverja na podlagi podatkov, ki so izbrani v vzorec. Večina revizijskih dokazov ima bolj prepričljivo naravo kot pa prepričevalno. Delo je lahko osnovano tudi na podlagi sodbe, v primeru zbiranja revizijskih dokazov ter pri oblikovanju sklepov (MSR 530, 2009, str. 5).

V času zadnje krize je bil zelo odmeven primer Bernarda Madoffa in njegovega prevarantskega investicijskega vlaganja. Že pred razkritjem prevare so obstajali dejavniki, ki bi lahko opozorili na morebitne nepravilnosti, vendar so bili prezrti. Eden izmed dejavnikov, ki bi lahko povzročil sume na nepravilnosti, je dejstvo, da je bil tako velik sklad, ki ga je upravljal Madoff, revidiran s strani majhne revizijske hiše iz New Yorka, ki pa je zaposlovala samo eno aktivno revizorko, kar je bilo zelo nenavadno. Edini partner v podjetju je bil 70-letni gospod Friebling, ki je v preteklosti nekaj časa delal tudi za Madoffa. Pričakovati bi bilo, da bi tako velike in zahtevne posle preverjala ena izmed velikih revizijskih hiš (Tomasic, 2011, str. 19).

V tem primeru se postavi vprašanje o spoštovanju splošnega revizijskega načela, ki pravi, da sme revidiranje izvajati le oseba, ki je ustrezno strokovno usposobljena, kar pomeni, da pozna predpise v revizijskih in računovodskih standardih in obvlada poklicne veščine, potrebne za revizorja. Med poklicne veščine revizorja sodi njegova sposobnost uporabljati

pridobljena teoretična znanja v konkretnih razmerah in nalogah (Kodeks poklicne etike zunanjih revizorjev, 1994). Obstaja domneva, da en sam revizor ni imel ustreznega strokovnega znanja za revidiranje tako obširnih poslov, najverjetneje pa se je pojavila tudi kršitev etičnih načel revizorjev, ki revizorjem med drugimi predpisujejo tudi neodvisnost, strokovnost ter potrebno skrbnost.

Prevara, ki so jo zagrešili v podjetju Adelphia med leti 1998 in 2002, se nanaša na izključitev milijarde dolarjev iz njihovih konsolidiranih računovodskih izkazov, ki so jih nato razkrivali v izvenbilančnih evidencah preostalih družb v skupini. Prikazovali so tudi napihnjene dobičke, s katerimi so želeli izpolniti pričakovanja investitorjev na Wall Streetu. Težava pa je bila tudi v tem, da so ustanovitelji, družina Rigas, poleg vodenja podjetja opravljali še nadzor nad poslovanjem kljub temu, da je podjetje pozneje postalo delniška družba. Rigas je bil znan kot agresiven poslovnež, ki se ni bal tvegati, če je zaradi tega lahko pričakoval dovolj visok donos. Gotovinsko poslovanje podjetja je bila priložnost za prevarantsko prikazovanje in opustitev materialnih dejstev. Adelphia in njene odvisne družbe so vse prihranke, denar ustvarjen pri poslovanju, denar iz posojil in drugih virov, zbirale v podjetju Adelphia CMS. Denar iz Adelphia CMS je bil porabljen za investicijske stroške, odplačila dolgov in druge namene. Ti so bili v izkazih razkriti v obliki drobnega tiska med opombami, celoten sistem pa je onemogočal sledenje denarju na poti, kar bi lahko bil eden izmed opozorilnih znakov, ki bi kazal na vez med družino Rigas in delniško družbo Adelphia (Barlaup, Droen & Stuart, 2009, str. 192-193).

V času prevar je njihove računovodske izkaze revidirala revizijska družba Deloitte, pri čemer se postavlja vprašanje njenega etičnega in strokovnega ravnanja. Revizorji so dolžni delovati s poklicno nezaupljivostjo in ves čas svoje delo opravljati z upoštevanjem možnosti, da obstajajo pomembno napačne navedbe zaradi prevar. Ob dejavnikih, ki so bili prisotni v družbi Adelphia, se poraja dvom, kako lahko izkušena ekipa revizorjev dopusti takšne nepravilnosti. Revizorji so jim svetovali, naj informacije o dajanju posojil razkrijejo. Dejstvo, da jih je družba zavrnila, pa je eden izmed pokazateljev, ki bi lahko podprl sum o nepravilnostih. Drugi izmed znakov bi lahko bilo dejstvo, da je imela družina zelo velik vpliv v podjetju, saj je nadzorovala tako upravni odbor kot tudi revizijsko komisijo, eden izmed sinov je bil finančni direktor, hkrati pa tudi član revizijske komisije. Potrebno je poudariti, da je pomanjkanje neodvisnosti članov lahko povod za prevare in bi morala revizijska ekipa sprejeti bolj kritičen pristop k izvajanju revizije. Tretji izmed znakov bi lahko bilo tudi razkošno življenje, ki ga je družina živela, tako da bi revizor lahko opazil način njihovega življenja in podvomil o virih sredstev, ki so jim omogočala takšno življenje. Deloitte je z delovanjem na takšen način večkrat ogrozil svojo profesionalnost. Revizorji niso upoštevali predpisov, ki nalagajo razkrivanje zunaj bilančnih postavk, čeprav so družbi Adelphia svetovali prav razkrivanja, povezana s posojili. Na ta način niso zaščitili uporabnikov informacij računovodskih izkazov, čeprav je v Kodeksu poklicne etike zunanjih revizorjev predpisano delovanje v javnem interesu. Kodeks poklicne etike predpisuje, da mora revizor sprejemati obveznosti na način, ki služi

javnemu interesu in hkrati spoštovati zaupanje ter izkazovati predanost poklicu. Družbi Adelphia so revizorji na računovodske izkaze izdali pritrdilno mnenje (Barlaup et al., 2009, str. 196).

Revizorji morajo pri svojem delu upoštevati tudi načelo strokovnosti in poklicne skrbnosti, pri čemer strokovnost pomeni, da se mora revizor venomer izobraževati in slediti novostim v želji čim večje strokovnosti, poklicna skrbnost pa revizorju nalaga spoštovanje poklicnih in etičnih standardov, strokovno usposabljanje in kakovost storitev ter opravljanje nalog po najboljših močeh. V primeru Adelphia se lahko poraja vprašanje o izpolnjevanju teh načel, saj se na prvi pogled zdi, da ima velika revizijska družba, kot je Deloitte, vsa potrebna znanja in sposobnosti. Ko gre za prevare tolikšnih razsežnosti, pa se postavi vprašanje, ali revizijska skupina, ki je opravljala revizijo, ni imela vseh potrebnih pristojnosti, kajti opustitev informacij o posojilih bi morala biti razkrita tudi na podlagi predpisov v Mednarodnih računovodskih standardih, saj so obveznosti tovrstnih razkritij splošno znane za izkušene revizorje. Nenavadno je tudi, da revizor ni zavzel bolj kritičnega pristopa do obravnave glede na to, da so bili v upravi in revizijski komisiji člani medsebojno povezani (Barlaup et al., 2009, str. 196).

Revizorjevo delo je v tem primeru lahko omejevalo njegovo pomanjkljivo znanje, saj je bila družba Adelphia za revizijsko družbo Deloitte najverjetneje eden izmed večjih naročnikov revizije. Lahko bi prišlo tudi do strahu pred izgubo posla, če bi strogo zahtevali potrebna razkritja v računovodskih izkazih. Pri tem je šlo tudi za prevare s strani najvišjega posloводства, ki jih je težje odkriti, kot če jo stori kdo izmed zaposlenih. Kot že omenjeno, zunanji revizor nima vpliva na tveganje pri kontroliranju. Iz zgoraj navedenih znakov je jasno razvidno, da je revizijska družba Deloitte naredila napako, ko je izdala pritrdilno mnenje o računovodskih izkazih. Vprašanje je tudi, ali bi drugi revizorji prišli do enakega zaključka, če bi upoštevali zgoraj navedene dejavnike, ki vzbujajo dvom o prevarantskih dejanjih. Revizijska družba Deloitte je pri svojem delu v tem primeru spregledala nekatera načela, ki bi jih morala upoštevati.

Revizorji morajo pri svojem delu upoštevati načela Kodeksa poklicne etike zunanjih revizorjev. Ta jim predpisuje (Slovenski inštitut za revizijo, 1994):

- načelo odgovornosti, ki pravi, da morajo revizorji pri opravljanju storitev utemeljevati poklicno in moralno presojo ne glede na vrsto naloge;
- delovanje v javnem interesu, kar je opredeljeno kot sprejemanje obveznosti na način, ki služi javnemu interesu ter spoštovanje zaupanja javnosti in izkazovanje predanosti poklicu;
- neoporečnost z namenom vzdrževanja in poglobljanja zaupanja javnosti;
- nepristranskost in neodvisnost, ki sta medsebojno povezani, saj lahko le neodvisen revizor poda nepristransko mnenje;
- dolžno poklicno skrbnost, ki jim določa spoštovanje poklicnih in etičnih standardov, strokovno usposabljanje in opravljanje nalog po najboljših močeh.

Brezpogojnega zagotovila, da zunanji revizor odkrije pomembno napačne navedbe v računovodskih izkazih s preverjanjem, preiskovanjem in ocenjevanjem ob naravnih omejitvah revizije, ni.

4.4 Naloge in postopki zunanjega revizorja pri obvladovanju tveganja prevar

Zunanji revizorji opravljajo naloge z ustrežno poklicno skrbnostjo in nezaupljivostjo ter se pri svojem delu zavedajo možnosti obstoja pomembno napačnih navedb v računovodskih izkazih. Bistvena naloga revizorja je skrbno pripravljen in načrtovan revizijski postopek, s katerim zmanjša revizijsko tveganje na sprejemljivo nizko raven. Revizor mora pri odkrivanju pomembno napačnih navedb zaradi prevar izpolnjevati posamezne naloge. Brezpogojnega zagotovila, da revizor s preizkušanjem in ocenjevanjem odkrije pomembno napačne navedbe, ni. Med pridobivanjem zagotovil mora ohranjati poklicno nezaupljivost in upoštevati možnost, da se poslovodstvo notranjim kontrolam izogne. Zavedati pa se mora, da revizijski postopki, ki so uspešni pri odkrivanju napak, ne bodo nujno zadostovali pri odkrivanju prevar (Koletnik, 2008, str. 251-255).

Računovodske izkaze morajo revidirati neodvisni zunanji revizorji, saj neodvisnost izraža pomembno vlogo pri zaščiti vlagateljev pred napačnimi navedbami in prevarantskim poročanjem, pri čemer revizorjem daje dodatno kredibilnost, vlagateljem pa potrjuje zanesljivost in kakovost računovodskih izkazov. Revizorjeva naloga v času opravljanja dela je biti ves čas v pripravljenosti, gojiti mora določene dvome, biti profesionalen in radoveden. Pozoren mora biti na delovanje kontrol, ki imajo lahko ob neustreznem delovanju za posledico prevarantsko računovodsko poročanje ali pa poneverbo sredstev (Rezaee & Crumbley, 2007, str. 45-46).

Zunanjemu revizorju je pri obvladovanju tveganj v pomoč tudi notranja revizija. Munro in Stewart (2011, str. 466) menita, da se zunanji revizorji raje zanašajo na že opravljeno delo notranje revizije, kot pa da še enkrat sami ocenjujejo področja morebitnih tveganj. V primeru, da se zunanji revizor opira na že opravljeno delo, ni bistvenih odstopanj pri oceni tveganj, kot pa v primeru, če je notranji revizor v vlogi pomočnika in zunanji revizor sam oceni tveganja. V sedanjem okolju upravljanja zunanji revizorji priznavajo, da poročanje in osebni dostop do revizijske komisije krepi objektivnost notranje revizijskih ugotovitev. Večje zanašanje na ugotovitve notranjih revizorjev obstaja tudi v primeru, če je stopnja delovanja notranjih kontrol ocenjena kot močna. Tovrstno povezovanje je pomembno predvsem, ko želijo podjetja doseči stroškovno učinkovite revizije, ne da bi pri tem ogrozila kakovost dela tako zunanjih kot notranjih revizorjev.

Raziskava Hammersley, Johnstone in Kadous (2011, str. 93-98) je pokazala, da revizorji, ki imajo slabo dokazno gradivo, pripravijo manj kakovosten program za odkrivanje prevar, pri čemer večja izpostavljenost tveganju prevar kakovosti revizije ne poveča. Neučinkovito spreminjanje postopkov revizije lahko privede do tega, da so ti spremenjeni postopki

opravljeni še slabše, kot če bi upoštevali standardne postopke revidiranja. Pričakovati je namreč, da revizorji, ki ocenijo višje tveganje prevar, pripravijo tudi kakovostnejše revizijske programe, pri tem pa je pomembno, da se kakovost revizijskega programa povečuje s številom dejavnikov tveganja, osredotočenih na prevare. Prepoznavanje dejavnikov tvegana prevar je bistvenega pomena za razvoj kakovostnih programov revidiranja in odkrivanja prevar.

Revizorji si pri svojem delu pomagajo s kontrolnim seznamom, pri čemer razlikujejo med standardnim kontrolnim seznamom, ki je navadno sestavljen iz treh sklopov, in posebnim kontrolnim seznamom, ki je namenjen obvladovanju tveganja prevar in navadno vsebuje tudi obsežnejše dejavnike, ki so bili že vsebovani v primerih odkritih prevar. Revizorji, ki uporabljajo standardni kontrolni seznam, običajno definirajo nižje tveganje, kar sta avtorja članka Asare in Wright potrdila tudi v raziskavi. Revizorji lahko pri svojem delu uporabljajo obrazce odprtega tipa, za katere je priporočljivo, da so organizirani po posameznih sklopih, kajti v nasprotnem primeru lahko neorganiziranost revizorju prepreči zaznavo vzorca, ki kaže na tveganje prevar. Kontrolni seznam lahko predstavlja tudi oviro za razvijanje usklajene zgodbe. Avtorja sta v raziskavi ugotovila, da standardni programi zmanjšujejo revizorjevo sposobnost odzivanja na nevarnost prevarantskih dejanj. Njune ugotovitve vzbudijo dvom o učinkovitosti standardnih orodij za revizijo v okolju, kjer so prisotne prevare, hkrati pa ugotovitve poudarjajo potrebo po strateškem pristopu v primeru večjega tveganja, saj morajo revizorji razmišljati tudi izven meja, ki so navidezno postavljene s standardnimi kontrolnimi seznamami (Asare & Wright, 2004, str. 329-341).

Pred pričetkom revizije se mora revizor nanjo pripraviti, ob tem pa mora upoštevati določene smernice, vendar se revizorji pogosto preveč zanašajo na njihovo informacijsko tehnologijo, ki bi jim omogočila identifikacijo tveganih dejavnikov prevar. Na podlagi ocenjenih razmer mora revizor sam določiti, ali obstajajo še kakšna druga tvegana področja prevar, ki jih informacijska tehnologija morebiti ni zaznala. Povečano tveganje je potrebno prepoznati iz nerutinskih in nevsakdanjih transakcij, pri čemer je revizijo potrebno načrtovati tako, da se tovrstne situacije prepreči, hkrati pa je potreben ustrezen sistem nadzora kakovosti, ki mora ustvarjati kulturo, ki vse člane revizijske skupine, ne glede na posel in pritiske podjetja, ohranja pri začrtani izhodiščni ravni učinkovitosti. Že v začetni fazi bi bilo potrebno preveriti vse kontrole. Nujno je, da višji revizor preveri občutljivost organizacije za tveganja in na ta način glede na odkrita tveganja razišče izpostavljenost tveganjem prevar. Spoznavanje okolja, v katerem deluje organizacija, je eden izmed pomembnih elementov revizije. Revizijska skupina mora imeti čas za spoznavanje okolja delovanja stranke, pri tem pa je potrebna tudi zavest, da je eden izmed ciljev kakovost revizije in ne samo učinkovitost revizije (Saksena, 2010, str. 29-30).

Postopki revizorja pri odkrivanju prevar so predpisani v MSR 315, ki je na kratko predstavljen že v točki, ki govori o zakonskih podlagah. Prvo dejanje revizorja je prepoznavanje tveganj, česar se loti s poizvedovanjem pri poslovodstvu in drugih v

organizaciji, ki bi lahko imeli informacije, katere bi lahko bile v pomoč pri prepoznavanju tveganj pomembno napačnih navedb zaradi prevar. Naslednji korak predstavljajo analitični postopki, opazovanje in pregledovanje, kjer je v okviru teh postopkov potrebno spoznati organizacijo in njeno okolje skupaj z notranjim kontroliranjem. Pri spoznavanju okolja se mora revizor seznaniti s področjem dejavnosti, zunanjimi dejavniki, kot so konkurenčno okolje, odnosi in razmerja z dobavitelji, kupci in tehnološki napredek. Upoštevati je potrebno pravno in politično okolje, zahteve okolja, v katerem deluje revidirano podjetje, ter zakone in predpise. Revizor se mora seznaniti z računovodskimi usmeritvami, ki veljajo v podjetju in s primernostjo njihove uporabe, s cilji in strategijo podjetja, hkrati pa tudi s tveganji, katerih posledica so lahko pomembno napačne navedbe. Notranje kontrole podjetja revizor preverja preko poizvedovanja pri zaposlenih, preko opazovanja izvajanja posameznih kontrol, pregledovanja listin in poročil ter sledenja poslov, ki so pomembni za računovodsko poročanje preko informacijskega sistema.

4.4.1 Poklicna nezaupljivost

Poklicno nezaupljivost zunanjega revizorja v času pridobivanja sprejemljivega zagotovila zahteva tudi MSR 240, saj mora revizor upoštevati tveganje, da se poslovodstvo lahko izogne kontrolam. Zavedati se mora, da jim identifikacije prevar najverjetneje ne bodo omogočali postopki, namenjeni odkrivanju napak.

Svoje delo mora revizor skozi celoten proces opravljati z določeno mero poklicne nezaupljivosti, ki je še posebej pomembna pri tveganju pomembno napačne navedbe zaradi prevar. Možnosti za obstoj prevar je potrebno vedno dopuščati ne glede na to, kakšne izkušnje s podjetjem je imela revizijska družba v preteklih revizijah in ne glede na prepričanja revizorja o poštenosti poslovodstva. Gre za stalen dvom o tem, ali pridobljeni podatki in informacije ne vsebujejo pomembno napačne navedbe zaradi prevar, vendar pa lahko revizor izraža tudi preveliko mero poklicne nezaupljivosti, ki lahko vodi v neučinkovitost in slabo voljo s strani naročnika revizije (Nelson, 2009, str. 3-4). Poklicna nezaupljivost je individualna lastnost revizorja, ki ima značilne elemente, s katerimi revizor preveri dokaze in pred odločitvijo kažejo na pripravljenost na iskanje in preučevanje le-teh. Eden izmed elementov poklicne nezaupljivosti je zaslišanje, kjer mora revizor imeti miselnost zasliševalca. Drugi element je prekinitev sodbe, dokler ne zberejo ustrezne ravni dokazov, ki bi bili osnova za neko končno odločitev. Eden izmed elementov pa je tudi težnja po znanju, ki se razlikuje od miselnosti zasliševalca. Zasliševalec čuti dvom, medtem ko je iskanje znanja bolj občutek radovednosti ali pa splošnega interesa (Hurt, 2010, str. 150-154).

Ocena tveganja prevar, ki jo revizorji podajo ob načrtovanju revizije, ne bi smela vplivati na izvajanje revizije s potrebno skrbnostjo, kar izraža tudi dodatno potrebo po delu z ustrezno stopnjo skepticizma. Začetna ocena tveganja ne bi smela vplivati na presojo dokazov, s čimer je revizorju omogočeno, da prilagodi oceno tveganja prevar, ko se

pojavijo novi dokazi. V raziskavi, ki sta jo opravila avtorja, Payne in Ramsay, je bila potrjena domneva, da mlajši revizorji svoje delo opravljajo z večjo mero poklicne nezaupljivosti kot pa starejši revizorji, ki so že bolj izkušeni, kar dokazuje, da je raven poklicne nezaupljivosti odvisna tudi od izkušenj, ki jih ima revizor. Učinek izkušenj, ki jih prinese delo, je lahko posledica dejstva, da revizorji v svoji karieri niso imeli veliko opravka s prevarantskimi dejanji in da v daljšem časovnem obdobju stopnja poklicne nezaupljivosti upada, kar poklicu lahko prinese moteče posledice. Revizorjeva odgovornost, poklicna nezaupljivost in sposobnost objektivnega presojanja strank so vse pomembnejši dejavniki, ki jih mora revizor upoštevati. Revizijske družbe si morajo prizadevati, da revizorji med svojo kariero z leti izkušenj ne izgubljajo poklicne nezaupljivosti. Ta prizadevanja je potrebno vključiti v stalna izobraževanja revizorjev (Payne & Ramsay, 2005, str. 323).

V propad investicijske banke Lehman Brothers naj bi bila po pisanju nekaterih virov vpletena tudi revizijska družba Ernst & Young, proti kateri so tožilci vložili tudi civilno tožbo v zvezi z domnevno vlogo pri propadu banke. Revizijska družba Ernst & Young je revidirala njihove računovodske izkaze vse od leta 2001 do leta 2008, saj je Lehman Brothers nekaj časa veljal za njihovo največjo stranko. V tem času naj bi revizijska družba zaslužila 100 milijonov USD za opravljanje revizijskega dela, Lehman Brothers pa naj bi svoje investitorje zavajal s prikrojenim prikazovanjem dejanskega stanja dolga (Rappaport & Rappaport, 2010), pri čemer so transakcije, imenovane »Repo 105«, izvajali vsako četrletje, namenjene pa naj bi bile ravno prikrojevanju poročanja o dejanskem stanju. Ti posli naj bi se začeli že v letu 2001, za njihov pregled pa so dobili pravno mnenje podjetja, lociranega v Veliki Britaniji, saj jim v nobeni ameriški pravni pisarni niso želeli izdati mnenja, s katerim bi lahko zakonsko upravičili transakcije, ki so vplivale na njihove računovodske izkaze. Agencija za ocenjevanje kreditnih tveganj jim je tudi na podlagi tega pravnega mnenja lažje podelila dobre kreditne ocene ter s tem ohranjala zaupanje vlagateljev v finančno stabilnost banke. Nekateri menijo, da bi za revizorje moral biti že to eden izmed opozorilnih znakov, saj naj bi s temi posli zmanjševali stopnjo dolga ob koncu vsakega četrletja. Za tovrstne manipulacije bi bil lahko sokriv tudi njihov revizor, kateremu so očitali malomarnost in nepazljivost kakor tudi pomanjkanje nezaupljivosti ob opozorilih enega izmed uslužbencev, Mathewa Leeja, ki je napisal opozorilno pismo in izrazil zaskrbljenost nad vodstvenimi delavci. Navedel je, da naj bi »Repo 105« kršil njihov etični kodeks, hkrati pa naj bi šlo za zavajanje vlagateljev in regulativnih organov pri navedbah vrednosti premoženja podjetja. Zaposleni, ki je na to opozoril, je bil nekaj dni za tem odpuščen skupaj še z nekaterimi drugimi zaposlenimi. V roku meseca dni naj bi to pismo prejeli tudi revizorji in opravili pogovor z odpuščenim delavcem ter ocenili, da so obtožbe gospoda Leeja neutemeljene (Jennings, 2011, str. 37-40; Konda, 2010).

Revizorji bi morali delovati s poklicno nezaupljivostjo. Eden izmed opozorilnih znakov bi bilo lahko pravno mnenje, pridobljeno v Veliki Britaniji za transakcije »Repo 105«, saj je nenavadno, da med vsemi pravnimi službami v Ameriki ni primerne in se zatečejo po

pravno mnenje v drugo državo, medtem ko bi bil drugi opozorilni znak lahko opozorilo zaposlenega. Revizor je ta dva dejavnika spregledal in ni deloval s potrebno poklicno skrbnostjo. Izpostaviti velja tudi, da je računovodske izkaze revidiral že 8 let, pri čemer ugotovitve raziskave kažejo, da poklicna nezaupljivost z leti upada, kar se je najverjetneje zgodilo tudi v primeru revizorja družbe Lehman Brothers. Glede na to, da v preteklosti verjetno pri tej stranki niso odkrili večjih nepravilnosti, je to še dodatno pripomoglo k večjemu zaupanju, čeprav revizor ne sme ocenjevati tveganj na podlagi preteklih izkušenj.

4.4.2 Sodelovanje s člani revizijske skupine

Sodelovanje s člani revizijske skupine je predpisano tudi v MSR, ki jih morajo revizorji upoštevati. MSR 315 (2009, str. 19) partnerju, zadolženemu za posel, predpisuje razpravljanje o doveznosti računovodskih izkazov za tveganje pomembno napačne navedbe, ki so posledica prevar, z drugimi ključnimi člani revizijske skupine. Razprava mora zajeti tudi diskusijo o uporabi primernega okvira računovodskega poročanja glede na dejstva in okoliščine v organizaciji. Ugotovitve in sporočila, za katera menijo da so potrebna, posredujejo tudi preostalim članom revizijske skupine, ki v razpravi niso sodelovali.

Prednosti odprte razprave med člani revizijske skupine, predvsem med tistimi z več izkušnjami, je izmenjava različnih pogledov, zasnov in organizacije. Na ta način je vsem članom omogočeno izmenjavanje informacij o poslovnih tveganjih ter doveznosti organizacije za napačne navedbe v računovodskih izkazih. Članom skupine, ki imajo dodeljene posamezne naloge, se na ta način omogoči spoznavanje možnosti, hkrati pa tudi razumevanje, kako izsledki revizijskih postopkov vplivajo na druge vidike revizije tudi z odločitvami o vrsti, času, obsegu in nadaljnjih postopkih. Celotna razprava in sodelovanje med člani revizijske skupine jim nudita osnovo za medsebojno obveščanje in skupno uporabo novih informacij, pridobljenih v času revizije, ki bi lahko vplivali na oceno tveganja pomembno napačnih navedb ali pa na nadaljnje postopke, ki bi bili opravljeni kot odziv na tveganja (MSR 315, 2009, str. 18-19).

Sodelovanje s člani revizijske skupine v primeru prevarantskih dejanj podrobneje opredeljuje tudi MSR 240. Prednost sodelovanja daje priložnost izkušenejšim članom, da posredujejo svoje poglede, kako in kje bi morebiti bili računovodski izkazi dovezetni za pomembno napačne navedbe zaradi prevar. Dopušča tudi možnost izbire primernega odziva in dodelitev opravil revizijskih postopkov članom delovne skupine ter dopušča odločitve o seznanitvi članov skupine z izidi revizijskih postopkov in načinom, kako bodo obravnavali domneve, ki so vzbudile pozornost. Diskusija med člani navadno obsega izmenjavo mnenj o tem, kako in kje so računovodski izkazi dovezetni za pomembno napačne navedbe zaradi prevar. Izmenjujejo tudi poglede, na kakšen način bi lahko poslovodstvo zagrešilo in zakrilo prevarantsko računovodsko poročanje ter o tem, kako bi bila lahko sredstva organizacije poneverjena. Skozi razgovore proučujejo okoliščine, ki bi

morebiti kazale znake uravnavanja dobička in postopke, ki bi jim poslovodstvo lahko sledilo pri teh dejanjih. Proučujejo zunanje in notranje dejavnike, ki lahko vplivajo in spodbujajo poslovodstvo ali pa ustvarjajo pritisk nanj za prevarantska dejanja. Pogovor mora teči tudi o organizacijski kulturi, ki bi omogočala nastanek prevarantskih dejanj, pri tem pa ne smejo spregledati niti nenavadnih in nepojasnjenih sprememb v obnašanju in življenjskem slogu poslovodstva ter ostalih zaposlenih, s katerimi sodelujejo člani revizijske skupine. Razpravljati je potrebno tako, da skozi celoten potek revizije ohranjajo pravilen način razmišljanja in pravo mero poklicnega nezaupanja. Mnenja je potrebno soočiti tudi v zvezi s proučevanjem možnosti poslovodstva pri izogibanju kontrolam.

Tako kot pri notranji reviziji je tudi tu priporočljiva uporaba metode viharjenja možganov. Rezultati tovrstnih dejanj so podobni kot pri notranji reviziji, saj revizijska skupina odkrije pomembnejša tveganja prevar kot posameznik. Značilno je, da je tveganje prevar v primeru uporabe metode viharjenja možganov ocenjena z višjo stopnjo, vendar pa obstaja tudi omejitev njene uporabe, in sicer se omejitev uporabe pojavi, ko revizijska družba revizijo v podjetju izvaja prvič, oziroma če je prišlo do zamenjave revizijske ekipe. V primeru, da gre za prvo leto revizije ali zamenjavo partnerjev, je potrebno tveganje prevar natančno oceniti, da se tako prepreči nepotrebno revizijsko delo, ki lahko vpliva na proračun revizije, hkrati pa mora revizor s svojim delom preprečiti prenizko oceno tveganja, ki bi omogočila, da ostanejo pomembno napačne navedbe neodkrite (Krambia-Kapardis, 2010, str. 662).

5 VLOGA PREISKOVALNEGA REVIZORJA KOT DEL FORENZIČNEGA RAČUNODSTVA PRI OBVLADOVANJU TVEGANJA PREVAR

Verodostojnost in zanesljivost informacij so ogrozili propadi podjetij v začetku tega tisočletja, hkrati s propadi že omenjenih podjetij pa se je omajalo tudi zaupanje ljudi v izpolnjevanje nalog, ki jih od njih pričakujejo regulativni organi. Računovodske in revizijske ustanove še vedno zahtevajo pripravo in potrditev računovodskih informacij podjetja, vendar so prevare kljub dobremu upravljanju in kakovostnim računovodskim informacijam vse pogostejši pojav. Prav forenzično računovodstvo bi bilo lahko uvedeno kot eno izmed glavnih orodij za preiskovanje podjetja v primeru pojava prevar (Koh, 2009, str. 147). Že samo dodajanje preiskovalnih sposobnosti pri procesu revizije pomaga izpolnjevati pričakovanja delničarjev in strank, saj ti verjamejo v koristi preiskovalnih veščin (DiGabriele, 2009, str. 110).

Forenzično računovodstvo je nova veja računovodstva, ki se je razvila po letu 1980, njen namen pa je bila prilagoditev tržnemu gospodarstvu in pravnemu sistemu. Forenzično računovodstvo izvajajo zunanje neodvisne osebe, pri čemer gre za sprejemanje določenih postopkov, raziskovalnih metod, izračunov, za analize upravljanja in financiranja ter

sodelovanje pri pravnih vprašanjih v posameznih konfliktnih primerih. Strokovno znanje, ki ga premorejo forenzični računovodje, vzbujajo pričakovanje koristi. Poročila, pripravljena z njihove strani, so v pomoč tudi pri zmanjševanju ali potrjevanju pravne odgovornosti. Razvoj forenzičnega računovodstva danes poteka v skladu z razvojem gospodarskega okolja (Hao, 2010, str. 185).

Forenzično računovodstvo v strokovni javnosti in literaturi ni enotno opredeljeno. Pojasnjujejo ga kot celovit pregled v primeru preiskovanja gospodarskih prevar, pri čemer gre lahko za preiskovanje prevar ali pa za strokovno delo veščakov, ki se ukvarjajo s preiskavami, katere zajemajo tudi revizijo gospodarskih prevar, ki pa je podvrsta forenzičnega računovodstva. Forenzično računovodstvo je najširši izraz boja strokovnjakov proti prevaram, v katerega so po navadi vključeni vsi, ki se ukvarjajo s preiskovanjem prevar, tudi revizorji gospodarskih prevar. Največkrat se pojavi razlaga forenzičnega računovodstva kot vrste računovodskega presojanja, ki vključuje preiskovanje računovodenja in njegovega poročanja z namenom dokazovanja ali opustitve suma prevar. Njegov namen je preprečevanje, odkrivanje in dokazovanje odkritih prevar ali drugih kaznivih in nedovoljenih dejanj. Pri tem je nosilec presojanja forenzični računovodja, ki je specialist za forenzične oziroma sodne zadeve (Koletnik, 2011a, str. 83).

Preiskovalna revizija se v literaturi pojavlja tudi pod nazivom forenzična revizija. Pri preiskovalni reviziji so potrebna znanja z različnih področij. Pričakuje se poznavanje prevar z različnih vidikov, hkrati pa je potrebno poznati tudi vidik storilca nedovoljenega dejanja, pri čemur revizorju pomaga znanje psihologije, poleg tega so potrebna tudi znanja s področja računovodstva, prava, znanja različnih preiskovalnih tehnik, revizije, financ in poznavanje procesa delovanja podjetja. Preiskovalni revizor je na splošno gospodarski, državni in drug revizor, ki z dodatnim izobraževanjem pridobi vsa potrebna dodatna znanja, medtem ko se za profesionalnega preiskovalca kaznivih in nedovoljenih dejanj v organizacijah izurijo tudi s praktičnim preiskovanjem prevar. Namen tovrstne revizije je preverjanje dokazov na način, ki je primeren za uporabo dokazov v sodnem postopku na sodišču (Koletnik, 2011a, str. 94-95, Morozov, 2011).

Forenzično računovodstvo, katerega del je tudi preiskovalna revizija, je lahko eden izmed uspešnejših načinov preprečevanja in zmanjševanja prevarantskih dejanj (Koh, 2009, str. 145). Bierstaker, Brody in Pacini (2006, str. 528-530) so v raziskavi, ki so jo izvedli med računovodji, notranjimi revizorji in pooblaščenimi preiskovalci prevar, ugotovili, da za preprečevanje prevar podjetja najpogosteje uporabljajo virusne zaščite, gesla in notranje kontrole. Najmanj pogosto pa uporabljajo prav forenzično računovodstvo kot preventivni ukrep kljub temu, da je na podlagi te raziskave to najbolj učinkovito sredstvo za preprečevanje prevar. Na podlagi raziskave so avtorji predlagali, da bi podjetja v prihodnje za preventivne ukrepe morala več vlagati prav v področje forenzičnega računovodstva.

5.1 Opredelitev in namen preiskovalne revizije

Forenzično računovodstvo je ena izmed oblik računovodstva, preiskovalna revizija pa je ena izmed njegovih vej, pri čemer pogosto velja rek, da računovodje gledajo številke, forenzični računovodje pa gledajo, kaj se dogaja za številkami. Njihova naloga je poizkusiti podati realno oceno ter svoje ugotovitve predstaviti pred sodiščem. Obseg storitev se povečuje, saj so njihove naloge odkrivanje prevar ter predstavitev v kazenskih postopkih in izterjavah, izračunavanje gospodarske škode, ki je bila domnevno strojena, ugotavljanje dohodka in premoženja, pogosto v upanju, da bi našli prikrita sredstva ali dohodke. Ena izmed nalog je tudi obnova računovodskih izkazov v primeru, če so bili ti uničeni ali prirejeni. Poleg tega gre še za preprečevanje in odkrivanje prevar v podjetju. Značilno je, da preiskovalna revizija največkrat poteka kot odgovor na nek dogodek. Oseba, ki opravlja to nalogo, ima preiskovalno miselnost in se ukvarja s finančnimi preiskavami, pri čemer lahko poudarek dajo na manj pomembne transakcije. Njihove naloge so obširnejše v primerjavi z zunanjimi revizorji, saj obravnavajo tako finančna kot tudi nefinančna dogajanja v podjetju (Mazumder, 2011, str. 3-4).

Družbe bi tovrstna dela lahko uporabljale kot pomoč pri načrtovanju revizije, še zlasti tisti naročniki, ki so izpostavljeni visokim tveganjem. Postopki se lahko razvijajo in uporabljajo skladno z notranjo revizijo in revizijsko komisijo, tako da se lahko odkrijejo poneverbe sredstev ali pa identificirajo slabosti znotraj korporativnega upravljanja. Usklajevanje bi lahko potekalo, ko bi odkrili visoko tvegano situacijo ali ko bi bila odkrita dejanska prevara. Zapisan je tudi predlog, da forenzične storitve ne bi smele biti opravljene s strani družbe, ki podjetju opravlja zunanjo revizijo, razen v primeru, ko se nanaša na letno revizijo (Rezaee & Cruble, 2007, str. 47).

Preiskovalna revizija je po svojih značilnostih najbolj podobna zunanji reviziji, ki je predstavljena v prejšnjem sklopu. Poleg znanj, ki jih za svoje delo potrebuje zunanji revizor, je tu potrebno še znanje o prevarah s pravnega, revizijskega, okoljskega in kulturnega vidika ter vidika storilca takšnega dejanja. V pomoč jim je informacijska tehnologija, s katero omogočajo kompleksnejšo analizo. Služi tudi pri izbiri poslovnega področja za nadaljevanje preiskave. Preiskovalna revizija je lahko preprečevalna ali pa popravljalna, pri čemer so preprečevalne naloge priporočljive predvsem zaradi vse zapletenejšega delovanja podjetij in drugih oseb, saj zaposleni ne morejo imeti dovolj potrebnega znanja za nadzor uspešnosti in zanesljivosti poslovanja. Preiskovalna revizija je v pomoč poslovnim in nadzornim organom pri odkrivanju šibkih točk v obvladovanju tveganj zakonitega poslovanja. Kot pomoč pa jim lahko služi tudi pri kurativnem preiskovanju oblik nepravilnosti, zlasti v prevarah, ki jih storijo poslovodniki (Koletnik, 2011a, str. 95).

Pri preventivnem ali preprečevalnem presojanju je forenzik – preiskovalec vključen že v presojo gospodarskih procesov in stanj, saj se vključijo že med samo pripravo podlag za

poslovno odločanje. V posameznih primerih se preizkusi vzpostavitev ustreznega nadzora, kateri preprečuje nezakonita delovanja, hkrati pa se presoja tudi osebe, za katere se ti preventivni ukrepi izvajajo, pri čemer gre predvsem za poslovodno osebo (Koletnik & Kolar, 2008, str. 124).

Pri kurativnem presojanju se preiskovalec aktivira, ko je bilo kaznivo dejanje že storjeno, ali pa tudi že, če obstaja zgolj sum na prevaro, pri čemer gre za naknadno presojo vsebine, nosilcev, vzrokov in posledic, ki so nastale (Koletnik & Kolar, 2008, str. 125).

Preiskovalni revizor je lahko v pomoč tudi pri nalogah za sodne potrebe, kjer sodeluje s sodnimi izvedenci pri preiskovanju nedovoljenih dejanj in to opravlja na različne načine tako, da preiskuje in ocenjuje oporečne poslovne dogodke, procese in stanja, namerna ali nenamerna prikrivanja resničnih poslovnih dogodkov in neresnično ter nepošteno računovodsko poročanje. V pomoč je tudi pri neodvisnem in nepristranskem izražanju izvedeniških mnenj o gospodarskem položaju in poslovnem uspehu podjetja, za katerega obstaja dvom o neupravičenih dejanjih (Koletnik & Kolar, 2008, str. 182).

Kot je že uvodoma omenjeno, med prevare štejemo tudi davčne utaje, katerih pa v okviru naloge nisem podrobneje predstavila. Preiskovalni revizor pomaga tudi pri odkrivanju nepravilnosti na področju davkov, kjer sodeluje predvsem z davčnim revizorjem, davčnim inšpektorjem in drugimi državnimi organi, ki pobirajo davke in prispevke (Koletnik & Kolar, 2008, str. 190–194).

5.2 Naloge in potrebna znanja preiskovalnega revizorja pri obvladovanju tveganja prevar

Preiskovalna revizija zahteva uporabo strokovne presoje za identifikacijo osnovnih nestrukturiranih in neporočanih finančnih transakcij. Pri svojem delu mora revizor oceniti osnovne značilnosti transakcij in uporabljati deduktivni pristop, kar pomeni, da sklepa iz splošnega na posamezno. Pomoč pri opravljanju dela na tovrsten način nudi spremljanje poslovnih gospodarskih aktivnosti in njenih posledic. Prav tako kot pri notranji in zunanji reviziji morajo preiskovalni revizorji uporabljati metodo viharjenja možganov, da lažje ocenijo tveganje prevar in ugotovijo storjene prevare v revidiranem podjetju. Za razliko od notranje in zunanje revizije tu ni podanih predpisov in smernic, katerim bi lahko preiskovalni revizorji in forenzični računovodje sledili. Preiskave je potrebno voditi na način, ki lahko najbolje zazna, prepreči in zbira dokaze o prevarah in neetičnem ravnanju (Smith & Crumley, 2009, str. 63).

Ena izmed možnosti za obvladovanje tveganja prevar so kontrole za odkrivanje prevar, ki jih je potrebno razlikovati od notranjih kontrol. Notranje kontrole, opisane že v prejšnjem poglavju, so preventivni ukrep, pri čemer je zanje značilno, da so jasno vidne. Zaposleni in druge osebe, ki delujejo z organizacijo, jih sprejmejo v okviru svojega dela, hkrati pa so

jim tudi v pomoč pri doseganju zastavljenih ciljev in postopkov. Za razliko od njih so kontrole za odkrivanje prevar tajne in njihovo delovanje poteka iz ozadja ter jih pri vsakdanjem poslovanju ni moč videti. Tajnost je ena izmed bistvenih značilnosti kontrol za odkrivanje prevar (Bergant, 2010, str. 145).

V današnjem času je potrebno poudarek dati tudi znanju informacijske tehnologije, saj bi revizorji s tovrstnim znanjem lahko identificirali pomanjkljivosti, ki vplivajo na računovodsko poročanje, pri čemer bi morali oceniti obseg in naravo težav ter se seznaniti z ukrepi za odpravo pomanjkljivosti. Ena izmed zahtev je zahteva po stalnosti revizije (Kearns & Barker, 2011, str. 95).

Stalna forenzična revizija daje prednost pregledovanju trendov pri odkrivanju nepravilnosti, ki lahko odražajo napake ali prevare. Več časa je namenjenega analizi občutljivih podatkov, manj pa transakcijam, za katere je tveganje pri odkrivanju nizko. V daljšem časovnem obdobju je njen namen povečati obseg analiz in izboljšati način dela, ki poteka po revizijskih pravilih. Združenja in organizacije, ki se ukvarjajo s forenzičnim računovodstvom in preiskovalno revizijo, spodbujajo uporabo računalniško podprtih orodij. Stalna revizija omogoča velik obseg preizkušanja na rutinski način, s tem pa se več razpoložljivega časa lahko nameni forenzični analizi podatkov. Stalna revizija povečuje verjetnost pravočasnega odkritja prevar, hkrati pa tudi zmanjšuje verjetnost povzročanja letih. S stalno preiskovalno ali forenzično revizijo bi lahko dodatno razvili notranje kontrole, namenjene obvladovanju tveganj (Kearns, & Barker, 2011, str. 97).

Znanja in sposobnosti, ki se pričakujejo s strani preiskovalnega revizorja v okviru forenzičnega računovodstva, se nanašajo na poglobljeno znanje računovodskih izkazov in njihovo kritično analizo, saj tovrstno znanje pomaga odkriti nenavadne vzorce v računovodskih informacijah. Obvladovati je potrebno široko razumevanje prevar, ki vsebujejo tudi poneverbe sredstev, korupcijo, podkupovanje, pranje denarja, vendar jih to ne sme omejevati. Razumeti morajo sistem notranjih kontrol ter imeti tudi strokovno znanje na področju računalništva kakor tudi poznati sistem omrežij. Na ta način lahko preiskujejo okolje e-bančništva in računalniško računovodskega sistema. Pri svojem delu pa potrebujejo znanje psihologije, s pomočjo katere lahko razumejo ozadje prevarantskih dejanj, hkrati pa jim je tovrstno znanje v pomoč pri preventivnem delovanju v okviru forenzičnega računovodstva za vzpostavljanje programov, namenjenih preprečevanju prevar, ki storilce spodbujajo k tovrstnim dejanjem. Potrebne so osebnostne in komunikacijske veščine, ki so jim v pomoč pri podajanju informacij o etičnih normah v družbi, služijo pa jim tudi pri izpraševanjih in intervjujih, s katerimi pridobijo potrebne informacije. Prav tako potrebujejo tudi znanje s področja prava, tako kazenskega kot tudi civilnega, poznavanje pravnega sistema in pravnih postopkov (Ramaswamy, 2005, str. 70).

Preiskovalni revizor pri svojem delu zbira dokumentacijo, s katero lahko ovrže ali potrdi domnevno prevaro. Njegova naloga je, da se odzove že na sam sum ali navedbo o

morebitni prevari, posledično pa se njegov plan dela med samim procesom lahko bistveno spreminja. Njegovo preverjanje ne vsebuje samo preverjanja dokumentacije podjetja, ampak lahko tudi preverjanje dokumentacije na osebni ravni, kar zajema preglede elektronske pošte in preverjanje preteklosti. Povod za odkrivanje prevar je sum, ki nastane že pred njegovo zadano nalogo. Pri delu mu je v pomoč predvsem intervju, s pomočjo katerega zaslišuje in hkrati ugotavlja dejstva. Njegovo delo je že sestavni del preiskave (Pollock & Sumner, 2009, str. 46).

Eno izmed pomembnejših znanj preiskovalnega revizorja je razumevanje vrste prevar in ustreznega ukrepanja, ki omogoča učinkovito ugotavljanje, ali je do prevare res prišlo. V postopku dela preiskovalnega revizorja je pomemben razvoj ustreznega delovnega načrta v morebitni preiskavi. To je eden izmed pomembnih dokumentov, ki ga bo tretja stranka želela pregledati pri ocenjevanju preiskave in ugotavljanju temeljitosti izvedbe postopkov. S strani preiskovalnih revizorjev se zahteva celovito znanje o računovodstvu. Tehnično znanje računovodstva je potrebno dopolniti z znanjem, ki ga predpisujejo različni regulativni organi in panožni predpisi, v katerih deluje preiskovano podjetje. Vsa dodatno potrebna znanja pa lahko zahtevajo tudi vključitev strokovnjakov s posameznega področja, ki neposredna znanja s posameznih področij že imajo (Pollock & Sumner, 2009, str. 47).

Eno izmed specifičnih znanj je preiskovalni intervju, ki se precej razlikuje od intervjuja, ki ga pri svojem delu uporablja notranji ali zunanji revizor. Spretnosti tovrstnega intervjuja se običajno razvijejo na podlagi praktičnih izkušenj in ne skozi izobraževalni proces, saj mora izpraševalec že dodobra poznati nastalo situacijo, hkrati pa tudi osebnostne lastnosti osebe, ki jo intervjuja. Še pred začetkom preiskave mora izpraševalec proučiti tudi zaporedje nastalih dogodkov ter kraj, čas in slog intervjuja. To je tudi čas za prilagoditev preiskave in nadaljevanje v pravi smeri. Pomanjkanje pozornosti ima lahko negativne posledice za posamezna področja, ker so zaposleni lahko prezgodaj obveščeni o postopkih preiskave, na ta način pa morala preostalih zaposlenih lahko postane ogrožena. Negativne posledice se posledično odražajo tudi na odnosu s strankami, saj ti odnosi postanejo napeti, pride pa tudi do uničenja dokazov pred končanjem preiskave. Težko je določiti razliko med napako in prevaro, saj se razlikujeta le v nameri dejanja, pri čemer pa je namen težko določiti samo na podlagi pregleda dokumentacije. Prav intervju je ena izmed možnih virov, na podlagi katerega se preiskovalni revizor lažje opredeli o napaki ali prevari. Brez ustrezno načrtovanega intervjuja, spretnosti in izkušenj lahko prav neuspešen intervju preiskovalne skupine privede do izgube priložnosti za določitev namena o napaki ali prevari. Druga izmed priložnosti za določitev namena in opredelitev napake ali prevare tiči v preiskovanju posameznikovih elektronskih datotek, kot so elektronska pošta in druge uporabniške datoteke. Preiskovalna ekipa potrebuje dostop do specializiranih orodij za zbiranje in analizo elektronskih podatkov, pri čemer je bistvenega pomena za preiskovalne revizorje prav neoporečnost in temeljitost teh podatkov. V času preiskovanja morajo preiskovalci imeti dostop do kritičnih elektronskih datotek in drugih informacij. V primeru, da je obnovitev evidenc nepopolna, slabo časovno uvrščena ali neustrezno izvedena,

organizacija v zunanje izvajanje lahko prenese del preiskave ali kritičnih informacij, ki bi se ob nepravilnih postopkih morebiti trajno izgubile (Pollock & Sumner, 2009, str. 47-48).

Preiskovalni revizorji pri svojem delu uporabljajo tudi delovne dokumente, ki so jih osnovali zunanji revizorji kot podlago za izdajo mnenja, kar predstavlja nekakšen zemljevid finančne uspešnosti podjetja (Iwata, 2002).

5.3 Tuja praksa

Preiskovalna revizija je imela pomembno vlogo tudi pri vseh večjih in odmevnejših škandalih, ki so se dogajali v tem tisočletju in tudi v primerih, ki sem jih predstavila v celotnem delu. Postopki tovrstne revizije so bili v pomoč pri identifikaciji prevarantskih dejanj. Porast preiskovalne revizije v okviru forenzičnega računovodstva se je pričel z odkrivanjem prevar v Enronu.

Preiskovalne revizije so se v primeru Enrona lotili na elektronski način pridobivanja podatkov in tudi v papirni obliki. Tudi če so dokumenti uničeni, lahko preiskovalni revizor pridobi dvojniki teh dokumentov od zunanjega revizorja, ki je podal mnenje na računovodske izkaze in s strani pravne službe, ki deluje za potrebe obravnavanega podjetja. V primeru, da potrebnih dokumentov ni mogoče pridobiti v elektronski obliki, večja podjetja podatke navadno shranjujejo v arhivih, ki se nahajajo na drugem mestu za primer nesreče ali uničenja dokumentov. Za pridobivanje podatkov so v primeru podjetja Enron opravili tudi intervjuje s sodelavci, družinami in prijatelji, v pomoč pa so jim bili tudi delovni dokumenti zunanje revizije (Iwata, 2002).

Primer Adelphia, ki je bil obravnavan v okviru zunanje revizije, je dobil sodno odločbo v letu 2005. Družina Rigas je v svojih računovodskih izkazih napihovala dobičke, gotovinsko poslovanje izkoriščala za prevare, preko katerih so si izposojali denar družbe, s čimer so si omogočili razkošno življenje. Ustanovitelj je bil za nedovoljeno prisvajanje denarnih sredstev, namenjenih razkošnemu življenju, skrivanje več kot 2 milijardi USD dolga in laganje investitorjem, obsojen na 15 let zaporne kazni. Njegov sin, ki je pozneje opravljal funkcijo finančnega direktorja podjetja, pa je za sodelovanje v prevari prejel 20 let zaporne kazni (Starkman, 2005).

Do sodbe v primeru Societe Generale in prevare zaposlenega so prav tako prišli s pomočjo preiskovalne revizije. Prevara v banki Societe Generale, ki jo je zagrešil borzni trgovec Jerome Kerviel v dobrih treh letih, je znašala 4,9 milijarde EUR in je tudi že dobila sodni epilog, kjer je bil Kerviel obsojen na tri leta zaporne kazni, dolžan pa je vrniti še povzročeno izgubo, nastalo z njegovimi dejanji. Banka ne nosi nobene odgovornosti, saj naj ne bi noben kontrolni sistem mogel preprečiti tovrstne prevare. Kljub vsemu je družba Societe Generale priznala napake pri upravljanju in slabosti v sistemih za nadzor tveganja.

Kot že omenjeno, je Kerviel obšel notranje kontrole, saj je poznal njihov način delovanja (Clark, 2010).

Preiskovalna revizija pa je že dobro razvita na Hrvaškem, kjer preiskovalni revizorji aktivno sodelujejo s tožilci, posledično pa imajo veliko odkritih primerov korupcije (Morozov, 2011).

5.4 Področja, kjer bi bilo v Sloveniji priporočljivo uvesti znanja preiskovalnega revizorja

Spremembe poslovnega okolja in standardov so privedle do drugačnih prioritet pri revizijskih postopkih. Vse večja je potreba po znanju forenzičnega računovodstva, o čemer se strinjajo akademiki, revizorji in tudi forenzični računovodje. Forenzično računovodstvo in preiskovalna revizija morata najti prostor v postopku revizije, revizorji pa potrebujejo tovrstna znanja pri njihovem delu. Ko revizor razvija primarno potrebna znanja, je potrebno dodati tudi znanja iz področja preiskovanja, saj so znanje in izkušnje ene izmed temeljnih sestavin za revizorjevo oceno tveganja prevar (DiGabriele, 2009, str. 118).

V Sloveniji je v zadnjem obdobju veliko podjetij, ki so v prisilni poravnavi ali pa so razglasila stečaj. Stečaj so razglasila vsa večja gradbena podjetja, SCT, d.d., Vegrad, d.d., ter Gradbeno podjetje Grosuplje, d.d., v težki finančni situaciji pa sta tudi Primorje, d.d., in večji del gradbenega sektorja. Stečaj ali prisilno poravnavo je v zadnjih letih v Sloveniji uvedlo še nekaj večjih podjetij, med njimi Merkur, d.d., MIP, d.d., Mura, d.d., pred nedavnim pa tudi Viator & Vektor, d.d. Prav tako je že dlje časa v težki finančni situaciji Adria d.d. Našlo bi se še kar nekaj podjetij, ki so v težavah. Kot je v prvem sklopu predstavljeno, lahko pride tudi do lažnega stečaja, vzrok zanj pa lahko med drugim tiči tudi v prevarah.

Dr. Branko Mayr je v intervjuju Dnevnikovega objektivna na vprašanje o odgovornosti vodstev za stečaje v družbah dejal, da odgovornosti poslovodstva za stečaj družbe ne moremo kar posplošiti in trditi, da gre pri vsaki povzročitvi stečaja za kaznivo dejanje. Navzočnost kaznivih dejanj je potrebno preveriti v primeru, ko do stečajnega postopka pride zaradi nevestnega, nestrokovnega in malomarnega gospodarjenja, ko uprava ni sposobna voditi podjetja in v primeru lastninjena, ko je prišlo do podkapitaliziranosti podjetja. Kazniva dejanja prevare so običajno prikrita dejanja, za katerih odkrivanje je potrebno veliko strokovnega znanja in navora. Že prej omenjeni primer podjetij Enron je tudi dobil sodni epilog, saj so organi pregona zbrali dovolj dokazov, da je management odgovarjal zaradi oškodovanja upnikov in lastnikov. V Sloveniji je tovrstnih ovadb malo. Dr. Mayr, ki je tudi sodni izvedenec, pravi, da je premalo znanja računovodstva in strokovnih podlag preiskovalne revizije. Ovadbe, ki nimajo predloženih pravih dokazov, so v naprej obsojene na propad. Težava je predvsem v tem, da je v predkazenskem postopku očitanih mnogo nepravilnosti, ki pa niso ustrezno podprte z dokazi in so takšne

obtožnice zaradi tega zavržene. Naloga preiskovalnega revizorja je, da najprej ugotovi in natančno analizira dejansko stanje, kar mora podpreti z dokazi. Naloga preiskovalnega revizorja je zbiranje ustreznih listin za dokazovanje dejanskega stanja, saj na ta način zavaruje dokazano, hkrati pa ustrezno podkrepljene ugotovitve prestanejo tudi sodno presojo. Težava v Sloveniji je v tem, da je premalo pozornosti namenjene ugotavljanju dejanskega stanja in zavarovanju dokazov, pri čemer se strokovne analize pogosto opirajo le na indice, ki se jih skuša povezati s pridobljenimi listinami. Preiskovalni revizor ima specifična znanja, ki pa jih stečajni upravitelji, ki vodijo stečajne postopke, navadno nimajo. V želji stečajnega upravitelja po zagotovitvi korektnega postopka, bi ta moral pri svojem delu sodelovati tudi s preiskovalnimi revizorji (Morozov, 2011).

V slovenskem časopisju lahko zasledimo nekaj primerov, ko naj bi v podjetjih potekale tako imenovane forenzične ali preiskovalne revizije. Za takšen primer je šlo v podjetju Telekom, ko so preiskovali poslovanje pretekle uprav. Revizorjeva naloga je bila preiskati nakupe v Makedoniji, na Kosovu in Albaniji, glavni povod za preiskavo pa je bila izguba, ki so jo povzročile slabitve teh naložb, vendar preiskava ni podala osnov za tožbo proti nekdanji upravi (Smrekar, 2011).

Tovrstna revizija je potekala tudi v družbi Elan, ko je revizijska družba PricewaterhouseCoopers izvajala preiskovanje svetovalnih in odvetniških storitev za obdobje od leta 2004 do leta 2008. V ugotovitvah je revizijska družba upravi izdala priporočilo, naj poišče pravni nasvet, ki bi lahko privedel do pravnega pregona odgovornih oseb (Morozov, 2009).

Posebna revizija, imenovana forenzična revizija, je bila izvedena tudi v Luko Koper, d.d., prav tako s strani revizijske družbe PricewaterhouseCoopers, pri čemer je bil namen njihovega dela proučevanje nakupa deleža v podjetju Trade Trans Invest, nakup nepremičnin v BTC-ju, posamezne investicije, posli in zadolževanje Luke Koper. Revizija je bila osredotočena predvsem na gradbene posle in finančne investicije. Eno izmed pričakovanih mnenj po končanem postopku revizije je bilo tudi mnenje o obstoju neutemeljene porabe sredstev. Prejšnja uprava družbe Luka Koper, d.d., je bila tudi že v postopku preiskave kriminalistov. Revizorji so pri svojem delu analizirali dokumente in pridobili tudi zasežene dokumente s strani policije. V postopku dela so intervjuvali preko 30 zaposlenih ter na podlagi privolitve posameznikov preverili elektronsko pošto. Pri svojem delu so bili deležni posameznih omejitev, saj eden izmed članov uprave, ni niti privolil v intervju niti dovolil pregleda elektronske pošte. Elektronske pošte prav tako niso preverili pri bivšem predsedniku uprave. Ugotovitve, ki so jih podali, so bile, da uprava ni upoštevala potrebnih postopkov odobritve in dovoljenj glede investicijskih aktivnosti. Mnenje revizijske družbe je bilo, da posamezne investicije, če ne vse, prinašajo izgubo. Njihova naloga pa ni bilo ovrednotenje morebitne škode iz naslova teh transakcij za Luko Koper. Revizijska družba tudi navaja, da bi bilo potrebno za vložitev civilnih tožb izračunati še škodo, ki je nastala pri preiskovanih poslih (Luka Koper, 2010).

V slovenskem prostoru bi bilo priporočljivo uvesti preiskovalno revizijo, če želimo okrepiti boj proti gospodarskemu kriminalu, kamor sodijo tudi prevarantska in nedovoljena dejanja, ki sem jih obravnavala skozi celotno delo. Potrebno bi bilo okrepiti sodelovanje s tožilci, ki sestavljajo kazenske ovadbe, saj ti pogosto nimajo potrebnega znanja s področja računovodstva, kot meni dr. Mayr. Njegovo mnenje je, da je to eden izmed glavnih razlogov, zakaj v Sloveniji toliko primerov ne dobi sodnega epiloga. Potrebno bi bilo okrepiti sodelovanje policije s sodnimi izvedenci in preiskovalnimi revizorji. Največja težava pa so nezadostni dokazi v podani ovadbi, ki prihajajo s strani policije, davčne uprave ali drugih institucij in ne zadostujejo v nadaljnjem postopku. Po njegovem mnenju je vir težav predvsem nepoznavanje računovodstva. Meni, da bodo v veliko primerih zgodb in obtožb, ki se dogajajo v zadnjem času, obtožnice padle ravno zaradi neznanja. Naloga preiskovalnega revizorja je natančna analiza dejanskega stanja, ki ga je potrebno podkrepiti z ustreznimi dokazi, zbrati je potrebno listine, ki to stanje dokazujejo, in na ta način zavarovati dokaze, kajti le ugotovljeno dejansko stanje, podprto z ustreznimi dokazi, zdrži sodno presojo. Težava, ki se pojavlja v našem sistemu, je premajhna pozornost pri ugotavljanju dejanskega stanja in zavarovanju dokazov (Morozov, 2011).

Področje, kjer bi bilo smotrno uvesti preiskovalno revizijo, so stečajni podjetji. Znanje, ki ga preiskovalni revizor potrebuje, je znanje s področja poslovanja, psihologije, prava in revizije. Primernost tovrstnega znanja v Sloveniji izhaja iz vsakodnevnih potreb po posebnih, izrednih in preiskovalnih revizijah ter preverjanju odtujevanja in poslovanja pred stečajni in prisilnimi poravnami. Tovrstnega znanja pa ni mogoče pridobiti s formalno izobrazbo, zato je potrebno delati na področju, kjer bi se ti programi uvedli v sistem izobraževanja. V tujini je za opravljanje tega dela mogoče celo pridobiti licenco. V okviru prispevka so navedena tudi področja v Sloveniji, na katerih so delovali, kar kaže na dejanske potrebe po tovrstnem znanju. Ena izmed zahtevanih nalog, naložena s strani lastnika nekega podjetja, je bila odkriti vzroke za slabo poslovanje in morebitno povezavo s kaznivimi dejanji ali drugimi neracionalnimi ravnanji. V enem izmed primerov so ugotovili, da je vodja nabave provizije zadržal zase, s tem pa onemogočil cenejše nakupe. Delovanje je potekalo tudi že v primerih stečajnih postopkov, ko je prispel zahtevek stečajnega upravitelja po preveritvi odtujevanja premoženja ali favoriziranja posameznih upnikov. Ena izmed nalog pa je bila dodeljena tudi s strani lastnikov, in sicer zahteva po identifikaciji elementov prevarantskega poročanja v poslovnih poročilih družb. To področje je v svetu najpogostejše področje forenzičnega računovodstva in preiskovalne revizije zaradi interesov s strani uprave, ko v poročila vključi nepopolne ali lažne informacije (Štrancar, 2011).

Glede na področja delovanja v tujini bi v primerih slovenskih podjetij bila le-ta priporočljiva prav na področju stečajev ali pa v primerih, ko je šlo za lastninjene podjetij. Podjetja, v katerih je potekalo lastninjenje, so danes po večni v težavah kljub zagotovitom, da so bili prevzemi transparentni. Merkur, d.d., in Istrabenz, d.d., sta se najverjetneje znašla v težavah zaradi prevzemov s strani vodilnih zaposlenih. K temu je dodatno

pripomogla še težka gospodarska situacija. V teh primerih potekajo tudi že določene preiskave, vendar je glede na pretekle primere in delovanje našega sodnega sistema ter drugih organizacij vprašanje časa, kdaj bodo ti primeri deležni sodne odločitve. Organi pregona bi si morali pridobiti znanja, ki jih premorejo preiskovalni revizorji ali pa vzpostaviti sodelovanje z njimi. Po mnenju dr. Mayra bi se v Sloveniji našlo nekaj revizorjev s potrebnim znanjem kljub temu, da še nimamo omogočene formalne izobrazbe. Drugi primer pa so gradbena podjetja Vegrad, d.d., SCT, d.d., in Primorje, d.d. Vegrad in SCT sta že v stečajnem postopku, Primorje pa je po pisanju časopisov tudi v težki finančni situaciji. Pred uvedbo stečajnega postopka je prav možno, da je s strani lastnikov prišlo do izkoriščanja sredstev podjetja. Stečajni upravitelji jih z znanjem, s katerim razpolagajo, in tudi glede na zapletenost postopkov najverjetneje ne bodo mogli identificirati, pri tem pa bi bilo sodelovanje s preiskovalnimi revizorji predvsem v korist upnikom (Morozov, 2011).

Kljub temu da v Sloveniji nimamo formalnega izobraževalnega programa za področje forenzičnega računovodstva in preiskovalne revizije, pa imajo tuje revizijske družbe, ki se uvrščajo med velike štiri, v okviru svoje organizacije tudi oddelke, kjer zaposlujejo osebe s tovrstnim znanjem.

6 KRITIČNA ANALIZA STANJA NA PODROČJU OBVLADOVANJA TVEGANJA PREVAR

Prebiranje literature in člankov ter njihovi povzetki razkrivajo, da se prevare v času krize stopnjujejo, zato je potrebna še večja angažiranost za njihovo odkrivanje, predvsem pa je potrebno večjo pozornost nameniti preprečevanju prevar.

Skozi primere prevar, ki so bili predstavljeni, je moč opaziti, da so največkrat že prej podani znaki, ki nakazujejo na možnost obstoja nepravilnih in prevarantskih dejanj. Kljub množičnosti prevar se pojavi občutek, da osebe, ki izvajajo nadzor, zaupajo podatkom ter informacijam, ki jih podjetja posredujejo. Lahko bi tudi rekli, da delujejo s premajhno mero skepticizma oziroma s premalo poklicne nezaupljivosti. Včasih je videti, kot da ne opazijo znakov, ki so v preteklosti kazali na prevare in morebiti v posameznih primerih obstajajo enaki znaki tudi danes, s pomočjo katerih bi lahko razkrili prevaro ali postavili sum na nepravilno delovanje.

Naloga notranje revizije je ocenjevanje tveganja v organizaciji, kamor sodi tudi tveganje prevar. Notranja revizija dobi naloge za opravljanje svojega dela s strani vodstva podjetja, ki jim lahko naloži področja, katerim morajo nameniti posebno pozornost. Lahko jih usmerjajo pri njihovem delu, lahko pa jim naložijo tudi samo okvir njihovega dela, področja pa nadalje raziskujejo notranji revizorji sami. Slabost takšnega dodeljevanja nalog s strani uprave obstaja v primeru, če uprava sama deluje pri prevarantskih dejanjih. Najverjetneje jih v teh primerih ne bodo usmerili na področja, kjer je uprava sama zagrešila nepravilna dejanja. V primeru, da revizor odkrije njihova dejanja, pa ni nujno, da

bodo slišali njegova opozorila. Tu se lahko pokaže tudi zadnji izmed elementov trikotnika prevar, imenovan samoopravičevanje. Pride lahko do prikrivanja in opravičevanja nepravilnih dejanj storilca, kot je bilo v primeru podjetja WorldCom. Za večji učinek v primeru tovrstnih odkritij prevar s strani uprave bi bilo priporočljivo, da bi v organizaciji obstajal tako imenovani anonimni telefon ali neka druga oblika, preko katere bi lahko razkrili sume o nedovoljenih dejanjih osebam, ki nadzorujejo upravo, ali neposredno revizijski komisiji. Tovrstnih pripomočkov pa se ne bi posluževali samo preostali zaposleni, ampak tudi notranji revizorji. Tudi v odkritju nedovoljenih dejanj z njihove strani, ki jih je povzročilo vodstvo, ni nujno, da bodo le-ta ustrezno posredovali. V tem primeru lahko prevlada strah pred izgubo službe, kar prepreči poročanje o visoki ravni tveganja prevar. V tem primeru deluje revizorjeva podzavest.

Ankete in raziskave, ki so predstavljene v nalogi, razkrivajo, da se čas, ki ga imajo notranji revizorji predvidenega za opravljanje zadanih nalog, ne podaljša, čeprav so revizorji pri opravljanju svojega dela naleteli na nepravilnosti. Podaljšanje predvidenega časa v primeru odkritja nepravilnosti bi jim omogočal podrobnejšo analizo. Uprava pričakuje, da bodo notranji revizorji podrobnejšo analizo opravili v predvidenem času, ki je bil postavljen že na začetku. To niso realna pričakovanja s strani uprav, saj bi bilo v tovrstnih primerih potrebno notranjemu revizorju omogočiti več časa za pridobivanje in raziskovanje nepravilnosti in morebitnih prevar. Res pa je, da oddelki notranje revizije največkrat ne razpolagajo s presežkom delovne sile. Nekatera podjetja notranjo revizijo še vedno dojemajo zgolj kot strošek, ki je v podjetju, z namenom, da zadosti zakonskim predpisom in se notranja revizija ne dojema kot doprinos k izboljšanju procesov ali dodatna kontrola, ki bi lahko preventivno delovala pri odkrivanju nepravilnosti in prevarantskih dejanj.

Med pisanjem sem omenila tudi metodo, ki jo notranji kot tudi zunanji revizorji lahko uporabljajo pri svojem delu in s pomočjo katere lažje identificirajo tvegana področja. Gre za metodo viharjenja možganov, vendar se tu lahko pojavi težava v primeru, če gre za manjše podjetje in je v oddelku notranje revizije zaposlena ena sama oseba. V tem primeru bi se revizor lahko o tveganih področjih posvetoval z drugimi zaposlenimi, ki bi podali svoja mnenja.

Bistven element obvladovanja tveganj v organizaciji so notranje kontrole. Preverjanje delovanja notranjih kontrol in kontrolnega okolja je ena izmed glavnih nalog notranjega revizorja. Na tem področju se z njegove strani tudi pričakuje dodana vrednost, ki jo notranji revizor lahko prinese podjetju. V organizaciji ni pomembno samo delovanje notranjih kontrol, ampak tudi njihova postavitve in poznavanje delovanja s strani zaposlenih. Menim, da je bistvena težava, ki se je pojavila v banki Societe Generale, v tem, da je Kerviel natančno poznal delovanje informacijskega sistema in postopke, ki so služili tudi kot notranje kontrole, saj je pred storjeno prevaro svoje delo opravljal v IT oddelku, po opravljeni premestitvi na nov oddelk pa je to znanje izkoristil. Kljub vsemu je za vzpostavitev notranjih kontrol odgovorno poslovodstvo, naloga notranje revizije pa je

preverjanje delovanja le-teh. Ko gre za premeščanje zaposlenih znotraj podjetja, predvsem v večjih podjetjih, bi morali odgovorni večjo pozornost nameniti tudi temu, kakšno znanje pridobijo zaposleni v posameznem oddelku in kako to znanje lahko vpliva na delo, ki ga bodo opravljali v oddelku, kamor bodo premeščeni. V tem primeru je zaposleni pridobljeno znanje izkoristil, v banki pa bi to lahko preprečili s tem, da bi posodobili notranje kontrole.

Temelj vsega delovanja notranje revizije je dobro oblikovan program dela, kateremu bi morali notranji revizorji posvetiti večjo pozornost. Mogoče bi že v ta segment njihovega dela vključili ostale zaposlene v organizaciji na že prej omenjen način, in sicer preko anonimnih telefonov ali drugih spodbud, ki bi zaposlene motivirale za razkrivanje prevarantskih dejanj. Hkrati je potrebno zaposlenim nuditi vso potrebno zaščito, da ne bi imeli zadržkov ter strahu in bi lahko spregovorili o nepravilnostih, ki se dogajajo v organizaciji.

S strani notranje revizije se pričakuje, da deluje tudi na področju prevarantskih dejanj, kjer bi se bilo potrebno posvetiti predvsem preventivnemu delovanju. K obvladovanju tveganja prevar bi notranji revizorji lahko pripomogli tudi s svojo aktivno vlogo pri podpori razvoju etične kulture podjetja, ta pa bi morala vsebovati elemente, s katerimi bi zmanjševali tveganje nastanka nedovoljenih dejanj v organizaciji.

Področje dela zunanjih revizorjev se razlikuje od področja dela notranjih revizorjev. Namen delovanja zunanjih revizorjev je podati mnenje o resničnosti in poštenosti računovodskih izkazov, pri čemer njihov namen in tudi cilj ni odkrivanje prevarantskih dejanj, saj pri svojem delu prevarantskih dejanjem ne posvečajo prav posebne pozornosti. S svojim delovanjem zagotavljajo, da računovodski izkazi ne vsebujejo pomembno napačnih navedb, vendar tudi v tem primeru ne morejo podati popolnega zagotovila.

Med slabosti dela zunanje revizije bi lahko šteli zanašanje na informacije s strani notranjega revizorja v primeru, da ta deluje v podjetju, zanašanje na posredne informacije, ki se uporabljajo predvsem pri preverjanju notranjih kontrol. Zunanji revizor mora prav tako preveriti njihovo delovanje, saj pri podaji mnenja zagotavlja, da računovodski izkazi ne vsebujejo pomembno napačnih navedb, saj so le-te lahko posledica nepravilnega delovanja notranjih kontrol.

Šibkost zunanjega revizorja je preverjanje podatkov na podlagi vzorčenja, kar sodi med naravne omejitve revizorjevega dela. Kot že omenjeno, namen zunanjega revidiranja ni odkrivanje prevar, zato za izrek mnenja zadostuje preverjanje na podlagi vzorčnih podatkov. V postopku pridobivanja dokazov je revizor tudi omejen s strani posloводства v primeru, da mu le-to ne priskrbi pomembnih informacij za pripravo računovodskih izkazov. Kljub vsemu pa naravne omejitve dela ne smejo biti opravičilo za morebitne neodkrite napake in prevare. Zunanji revizorji se pri svojem delu ne bi smeli osredotočati

samo na gole številke v računovodskih izkazih in dokumentih, pač pa je potrebno opazovati tudi okolico in vodstveno osebje, kar se je v nekaterih primerih v preteklosti že pokazalo kot eden izmed znakov, ki bi lahko revizorje opozoril na nepravilnosti.

Zunanji revizorji se pri svojem delu zanašajo na informacijsko tehnologijo, ki jo uporabljajo, vendar pa postopki, ki jim služijo za odkrivanje napak, ne omogočajo identifikacije prevar. Na delovanje in ocenjevanje tveganih področij s strani zunanjih revizorjev vplivajo izkušnje, ki so jih pridobili z revidiranjem podjetja v preteklosti, prav tako pa tudi prepričanja o poštenosti posloводства. Revizor mora pri svojem delu vzdrževati stalen dvom o morebitnih nepravilnosti ter se mora zavedati, da lahko prevelika nezaupljivost vodi v neučinkovitost ter slabo voljo strank. Naloga zunanjega revizorja je, da pred pričetkom dela oceni tveganje, kar pa ne sme vplivati na izvajanje revizijskih postopkov.

Primarna naloga zunanje revizije je osredotočenost na revizijo finančnih podatkov, saj njihova naloga ni odkrivanje nedovoljenih dejanj in prevar. Pri svojem delu vplivajo na postopke preizkušanja podatkov, kjer pa ni nujno, da odkrijejo vse pomembno napačne navedbe. Njihova naloga tudi ni opredeljevanje o tem, ali je do dejanske prevare res prišlo. V javnosti pogosto velja zmotno prepričanje, da revizorji niso dobro opravili svoje naloge. Menim, da je največja težava neodkrivanja prevarantskih dejanj s strani zunanjih revizorjev ta, da med revidiranim podjetjem in revizijsko družbo poteka poslovni odnos. Čeprav mora biti revizor pri svojem delovanju neodvisen, deluje na konkurenčnem trgu. Vsaka družba strmi k dobičku in dobremu poslovanju, zato tudi revizijske družbe strmijo k temu, čeprav poklicna etika pravi, da to na njihovo delovanje ne bi smelo imeti vpliva, ker delujejo v interesu javnosti. Včasih se zdi, da v teh primerih tudi morala in etika nimata več svojega vpliva, saj še posebno v času težav gospodarstva, ko se vsi borijo za preživetje, lahko prevlada pohlep, pri tem pa ostale vrednote izgubijo na pomenu. Z zakonom je sicer predpisano, koliko časa lahko posamezni revizor izdaja revizijska mnenja pri naročniku, v praksi pa se podpisnik mnenja zamenja, revizijska družba pa ostaja ista. Potrebno bi bilo uvesti pravilo, da se mora revizijska družba in ne samo podpisnik mnenja menjati na določeno število let, to pa je tudi že predlagala Evropska komisija v Zeleni knjigi, ki obravnava revizijsko politiko.

Evropska komisija je podala tudi predlog, da bi večje družbe morale revidirati dve različni revizijski družbi, od katerih ena ne bi smela biti iz skupine velikih štirih, saj bi na ta način spodbudili konkurenco in neodvisnost ocenjevanja. To pa bi bila tudi dodatna spodbuda za manjše revizijske družbe, ki sedaj težko konkurirajo velikim štirim. Tovrsten način revidiranja že poznajo v Franciji (Špiler, 2011).

Preiskovalna revizija v okviru forenzičnega računovodstva je oblika revizije, ki je za razliko od notranje in zunanje revizije namenjena prav odkrivanju prevarantskih dejanj.

Tovrstna revizija in računovodstvo bi morala biti trend, s katerim bi preventivno delovali na področju prevarantskih dejanj.

Preiskovalna revizija se ne poslužuje metode vzorčenja, ampak preiskujejo vse podatke oziroma večji obseg le-teh, saj navadno obstaja že utemeljen sum na nepravilnosti, preden so preiskovalni revizorji sploh poklicani za izvajanje njihovih nalog. Potrebno bi se bilo usmeriti tudi na področje preventivnega delovanja, saj, kot se kaže v primerih, samo notranje kontrole niso dovolj. Preiskovalni revizorji se poslužujejo kontrol za odkrivanje prevar, ki so prikrite in jih zaposleni ne prepoznajo. Bistven element dela preiskovalnih revizorjev je uporaba preiskovalnega intervjuja, pri čemer je intervju postopek, s katerim lahko preiskovalni revizor loči med prevaro in napako. Za izvajanje tovrstnega intervjuja so potrebne izkušnje in znanje, preiskovalni revizor pa se mora nanj dobro pripraviti in mora že pred pričetkom natančno preučiti dejstva ter predvideti morebitne situacije. Za kakovostno opravljanje tega dela mora imeti preiskovalni revizor kar nekaj let izkušenj iz delovanja na različnih področjih, saj ne zadostuje samo znanje s področja računovodstva in revizije. Poleg tega je zelo pomembno znanje psihologije in zakonitosti, ki veljajo v okolju, v katerem proučevano podjetje deluje, zato je delo preiskovalnega revizorja zelo natančno in zahteva odzivanje že na malenkostne sume o nepravilnostih, kar pomeni, da je potrebno stalno prilagajanje delovnega procesa.

V slovenskem gospodarstvu bi se tovrstne revizije morali posluževati v sodelovanju s pravosodnim sistemom. V primeru izvajanj del s strani sodnih izvedencev lahko pride do pomanjkanja znanja računovodstva in revizije, kar posledično privede do pomanjkljivo spisanih obtožnic in zavlačevanja postopkov, na koncu pa ni pravega rezultata. Težava uporabe znanja preiskovalnega revizorja je v tem, da se veda še razvija, zato v Sloveniji še ni omogočena formalna izobrazba, ki bi združevala vsa ta znanja. Znanje in metode je potrebno črpati predvsem iz izkušenj v preteklem delovanju in iz primerov, ki so že bili razkriti.

Skupno vsem, ne glede na vrsto revizije, pa je znanje, tako da se morajo za svoje delo revizorji neprestano izobraževati in posodabljati znanje. Osebe, ki imajo namen storiti prevarantsko dejanje, bodo to tudi storile, od revizorjev pa je odvisno, kako hitro bodo tovrstna dejanja odkrili. Največkrat so storilci prevar v znanju korak pred tistimi, ki tovrstna dejanja odkrivajo ali preprečujejo. Izobraževanje in pridobivanje znanja je zato ključnega pomena, predvsem pa je pomembno učenje na podlagi primerov nepravilnih dejanj, ki so se zgodila v preteklosti. Vsi revizorji morajo delovati s potrebno poklicno nezaupljivostjo, ki pa na podlagi raziskav z leti delovanja in izkušnjami upada.

SKLEP

V delu sem obravnavala nedovoljena dejanja, povezana s prevarantskim računovodskim poročanjem, poneverbami sredstev ter korupcijo in možnosti obvladovanja tveganj s strani notranjega, zunanjega in preiskovalnega revizorja. Krizni časi in težke gospodarske razmere povečujejo tveganje nastanka nedovoljenih dejanj. Prav tako gre tudi za posledico prikrivanja nepravilnosti, ki so se morebiti dogajale v času gospodarske konjunktore, pri čemer pa spodbuda za nedovoljena dejanja prihaja z več smeri. Navadno prevarantska dejanja sestavljajo trije dejavniki, in sicer pritisk, priložnost in samoopravičevanje dejanj, ki so povezani v tako imenovan trikotnik prevar.

Priložnost za prevare ustvarjajo organizacije same v primerih, ko ne deluje revizijska komisija, ker imajo slab nadzor nad delovanjem računovodstva in je notranja revizija neučinkovita. Vse to dodatno pospešujeta hitra rast in razvoj podjetja. Prevare so lahko plod finančnih pritiskov, na kar vplivata pohlep in življenje preko meja zmožnosti. Tveganje povečujejo še pritiski, vezani na premajhno priznavanje delovne uspešnosti, občutek nezadovoljstva z delom, strah pred izgubo službe in podobni. Ena izmed značilnosti podjetij je, da nekaj let pred nastankom prevar, le-ta izplačujejo nižje dividende, kot pa je to v primerljivih podjetjih. Raziskave potrjujejo povezavo med prikrojevanjem dobičkov in ceno delnic ter manipulacijo z dobički. Cene delnic so nesorazmerne z dobički, ki jih ustvari podjetje. V podjetjih, ki so kapitalsko bolj izpostavljena, je upravljanje z dobički izrazitejše. Vzrok za prikrojevanje je na strani vodstva, saj na ta način povečujejo ceno delnic, katerih lastniki so tudi sami.

Raziskave in statistični podatki kažejo, da največ prevarantskih dejanj odkrijejo notranji revizorji. Poleg drugih nalog je ena izmed njih tudi delovanje na preventivnem področju. Prevarantska dejanja in nepravilnosti lahko preprečujejo in zmanjšujejo predvsem z dobrim preverjanjem delovanja notranjih kontrol. Skozi primere je moč opaziti, da je kar nekaj prevarantskih dejanj nastalo zaradi slabosti v delovanju sistema notranjih kontrol. Takšen primer je bila nedavna prevara v banki Societe Generale, ki jo je zagrešil zaposleni.

Zunanja revizija, ki jo izvajajo revizijske družbe, ni zakonsko namenjena odkrivanju prevar, pač pa je njen namen zunanjim uporabnikom računovodskih izkazov zagotoviti, da so le-ti v vseh pomembnih pogledih resničen in pošten prikaz gospodarskega položaja in uspeha celotnega podjetja. Naloga zunanjega revizorja je izreči mnenje, pri čemer pa pri svojem delu preverja tudi skladnost s predpisi in se osredotoča na revizijo finančnih podatkov. Zunanji revizor nikoli ne more dati popolnega zagotovila o točnosti podatkov, saj vedno deluje z določeno stopnjo tveganja, k čemur pripomorejo tudi naravne omejitve revizije. Ena izmed njih je delo na podlagi vzorčenja podatkov. Pri svojem delu se revizor pravno ne opredeljuje o tem, ali je do dejanske prevare res prišlo, ker njegova prioriteta naloga ni odkrivanje prevar, vendar lahko tveganje prevar obvladuje s skrbnim načrtovanjem poteka revizije. Delovati mora s potrebno mero poklicne nezaupljivosti. Pri

delovanju in za obvladovanje tveganih področij prevar je potrebno tudi sodelovanje v revizijski skupini, kjer se priporoča metoda viharjenja možganov, s čimer revizorji pridejo do kakovostnejših idej o tveganih področjih. V okviru MSR je predpisan poseben standard, namenjen ravno prevaram, v katerem so revizorju podani napotki o tveganih področjih in priporočila o njegovem delovanju za obvladovanje tveganj.

Preiskovalna revizija v okviru forenzičnega računovodstva se razvija skupaj z gospodarstvom. Po večini se izvaja, ko že obstaja utemeljen sum na nedovoljena dejanja. Postopoma bo potrebno vse več pozornosti nameniti tovrstni reviziji, saj se nahajamo v času krize, ko se pojav prevarantskih dejanj stopnjuje. Gre za revizijo, ki je pri odkrivanju nedovoljenih dejanj najbolj učinkovita, saj preiskovalni revizor pri svojem delu podatkov ne preverja na podlagi vzorčenja, ampak le-te podrobneje proučuje, pri tem pa se poslužuje posebnih kontrol, namenjenih odkrivanju prevar. Te kontrole so v podjetju nevidne in zaposleni ne vedo, da obstajajo, kar je značilno za notranje kontrole. Glavni element za identifikacijo nedovoljenih dejanj je preiskovalni intervju, ki ga opravi z osebami, katere delujejo v okviru organizacije. V prihodnje bo potrebno dodatno pozornost nameniti tudi preventivnemu delovanju na tem področju, saj še vedno velja, da je bolj preventiva kot kurativa.

Ne glede na vrsto revizijskega dela je za revizorja najpomembnejše znanje, ki ga je potrebno ves čas posodabljati. Zaželeno je tudi, da znanje dopolnjuje s praktičnimi primeri na tem področju. Revizorji morajo ves čas delovati z zadostno mero poklicne nezaupljivosti, vendar so raziskave pokazale, da stopnja poklicne nezaupljivosti z leti pada. Revizor mora čim bolj težiti k temu, da z leti dela in izkušnjami ne postane preveč zaupljiv.

LITERATURA IN VIRI

1. Albrecht, C., Turnbull, C., Zhang, Y., & Skousen, C. J. (2010). The relationship between South Korean chaebols and fraud. *Management Reasarch Review*, 33(3), 257-268.
2. Albrecht, S. W., Albrecht, C. C., Albrecht C. O. & Zimbelman M. (2009). *Fraud Examination (3. izdaja)*. Mason: South-Western Cengage Learning.
3. Asare, S. K., Davidson, R. A., & Gramling, A. A. (2008). Internal Auditors' Evaluation of Fraud Factors in Planning an Audit: The Importance of Audit Committee Quality and Management Incentives. *International Journal of Auditing*, 12, 181-203.
4. Asare, S. K. & Wright, A. M. (2004). The Effectiveness of Alternative Risk Assessment and Program Planing Tools in a Fraud Setting. *Contemporary Accounting Research*, 21(2), str. 325-352.
5. Association of Certified Fraud Examiners. (2006). *2006 ACFE report to the nations on occupational fraud and abuse*. Austin: Association of Certified Fraud Examiners
6. Association of Certified Fraud Examiners. (2008). *2008 report to the nations on occupational fraud and abuse*. Austin: Association of Certified Fraud Examiners
7. Association of Certified Fraud Examiners. (2010). *Report to the nations on occupational fraud and abuse, 2010 Global Fraud Study*. Austin: Association of Certified Fraud Examiners
8. Association of Certified Fraud Examiners (b.l.). *Managing the Business Risk of Fraud: A Practical Guide*. Najdeno 5. avgusta 2011 na spletnem naslovu <http://www.acfe.com/guidancepaper/guidancepaper.asp>.
9. Barlaup, K., Droen, H. I., & Stuart, I. (2009). Restoring trust in auditing: ethical discernment and the Adelphia scandal. *Manegerial Auditing Journal*, 24(2), 183-203.
10. Bergant, Ž. (2010). *Organiziranje računovodstva v povezavi s finančno funkcijo*. Ljubljana: Abeceda Svetovanje.
11. Bergstresser, D., & Philippon, T. (2006). CEO incentives and earnings management. *Journal of Financial Economics*, 80, 511-529.
12. Bierstaker, J. L., Brody, R. G., & Pacini, C. (2006). Accountants' perceptions regarding fraud detection and prevention methods. *Managerial Auditing Journal*, 21(5), 520-535.
13. Blaque, P. (2002). Crisis and fraud. *Journal of Financial Regulation and Compliance*, 11(1), 60-70.
14. Brown, P., Beekes, W., & Verhoeven, P. (2011). Corporate Governance, accounting and finance: A review. *Accounting and Finance*, 51, 69-172.
15. Carpenter, T. D. (2007). Audit Team Brainstorming, Fraud Risk Identification, and Fraud Risk Assessment: Implications of SAS No. 99. *The Accounting Review*, 82(5), 1119-1140.

16. Carpenter, T. D., Reimers, J. L., & Fretwell, P. Z. (2009). Internal Auditors' Fraud Judgments: The Benefits of Brainstorming in Groups. *SSRN Working paper series*, str. 1-38.
17. Cezair, J. A. (2009). How internal audit can be effective in combating occupational fraud. *Internal Auditing*, 24(3), 22-32.
18. Choo, F., & Tan, K. (2007). An "American Dream" theory of corporate executive Fraud. *Accounting Forum*, 31, 203-215.
19. Clark, N. (2010, 5. oktober). Rogue Trader In France Gets 3 Years. *New York Times*, str. B.1.
20. Cohen, J., Ding, Y., Lesage, C., & Stolowy, H. (2010). Corporate Fraud and Managers' Behavior: Evidence from the Press. *Journal of Business Ethics*, 95, 271-315.
21. Coram, P., Ferguson, C., & Moroney, R. (2008). Internal audit, alternative internal audit structures, and the level of misappropriation of assets fraud. *Accounting and Finance*, 48, 543-559.
22. Crutchley, C. E., Jensen, M. R. H., & Marshall, B. B. (2007). Climate for Scandal: Corporate Environments that Contribute to Accounting Fraud. *The Financial Review*, 42, 53-73.
23. Denis, D. J., Hanouna, P., & Sarin, A. (2006). Is there a dark side to incentive compensation? *Journal of Corporate Finance*, 12, 467-488.
24. DiGabriele, J. A. (2009). Implications of regulatory prescriptions and audit standards on the evolution of forensic accounting in the audit process. *Journal of applied Accounting Research*, 10(2), 109-121.
25. Direktiva 2006/43/ES Evropskega parlamenta in sveta o obveznih revizijah za letne in konsolidirane računovodske izkaze. *Uradni list Evropske unije* L157/87.
26. Erickson, M., Hanlon, M., & Maydew, E. L. (2006). Is There a Link between Executive Equity Incentives and Accounting Fraud? *Journal of Accounting Research*, 44(1), 113-143.
27. Fafatas, S. A. (2010). Auditor conservatism following audit failures. *Managerial Auditing Journal*, 25(7), 639-658.
28. Fernandes, N., & Guedes, J. (2010). Keeping Up with the Joneses: A Model and a Test of Collective Accounting Fraud. *European Financial Management*, 16(1), 72-93.
29. Ghosh, S. (2010). Creative Accounting: A Fraudulent Practice Leading to Corporate Collapses. *Research and Practice in Social Science*, 6(1), 1-15.
30. Hammersley, J. S., Johnstone, K. M., & Kadous, K. (2011). How Do Audit Seniors Respond to Heightened Fraud Risk?. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 30(3), 81-101.
31. Hao, X. (2010). Analysis of the Necessity to Develop the Forensic Accounting in China. *Internal Journal of Business and Management*, 5(5), 185-187.
32. Hassink, H., Meuwissen, R., & Bollen, L. (2010). Fraud detection, redress and reporting by auditors. *Managerial Auditing Journal* 25(9), 861-881.
33. Hierarhija pravil revidiranja. *Uradni list RS* št. 86/2009.

34. Hirth, R. B. Jr (2008). Better Internal Audit Leads to better Controls. *Financial Executive*, 24(9), 49-51.
35. Hurtt, R. K. (2010). Development of a Scale to Measure Professional Skepticism. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 29(1), 149-171.
36. Hwang, D., Staley, B., Chen, Y. T., & Lan, J. S. (2008). Confucian culture and whistle-blowing by professional accountants: an exploratory study. *Managerial Auditing Journal*, 23(5), 504-526.
37. The Institute of Internal Auditors. (2010). *Mednarodni standardi strokovnega ravnanja pri notranjem revidiranju*. Altmonte Springs: The Institute of Internal Auditors.
38. The Institute of Internal Auditors – Slovenski inštitut. Vloga notranjega revidiranja. Najdeno 5. septembra 2011 na spletnem naslovu <http://www.si-revizija.si/iia/index.php>.
39. Iwata, E. (2002, 19. februar). Enron case could be largest corporate forensic investigation. *USA today.com*. Najdeno 20. oktobra 2011 na spletnem naslovu <http://search.proquest.com/docview/408884497?accountid=16468>.
40. Jennings, M. M. (2011). The irony of complicity: Lehman brothers, Ernst & Young, and Repo 105. *Finance Review*, 15(6), 36-41.
41. Jeppesen, K. K., & Moller, U. G. (2011). Asset stripping in a mature market economy. *Journal of Financial Crime*, 18(1), 32-46.
42. Kearns, G. S., & Barker, K. J. (2011). Developing a forensic continuous audit model. *ADSFL Conference on Digital Forensics, Security and Law*, str 93-108.
43. Koh, A. N. (2009). Forensic Accounting: Public Acceptance towards Occurrence of Fraud Detection. *International Journal of Business and Management*, 4(11), 145-149.
44. Koletnik, F. (2007). *Notranje revidiranje* (1. izdaja) (Strokovna zbirka Slovenskega inštituta za revizijo, 6. zvezek). Ljubljana: Slovenski inštitut za revizijo.
45. Koletnik, F. (2008). *Zunanje revidiranje* (1. izdaja). Maribor: Ekonomsko-poslovna fakulteta, Inštitut za računovodstvo, revizijo in davčno svetovanje.
46. Koletnik, F. (2011a). Razumevanje forenzičnega računovodstva in forenzične revizije. *Zbornik. 43. simpozij o sodobnih metodah v računovodstvu, financah in reviziji* (str. 81-105). Ljubljana: Zveza ekonomistov Slovenije in Zveza računovodij, finančnikov in revizorjev Slovenije.
47. Koletnik, F. (2011b). Ali potrebujemo forenzike za računovodstvo? II. del: Forenzično računovodstvo, nova veja računovodstva. *IKS, revija za računovodstvo in finance*, 38(6), 28-35.
48. Koletnik, F., & Kolar, I. (2008). *Forenzično računovodstvo*. Ljubljana: Zveza računovodij, finančnikov in revizorjev Slovenije.
49. Konda, U. (2010, 12. marec). Lehman Brothers v propad potisnilo kreativno računovodstvo. *Finance.si*. Najdeno 20. oktobra 2011 na spletnem naslovu <http://www.finance.si/273961/>.
50. KPMG International Corporative. (2011, junij). *KPMG Analysis of global patterns of fraud. Who is the typical fraudster?.* Swiss: KPMG International Corporative.

51. Krambia-Kaparadis, M., Christodoulou, C., & Agathocleous, M. (2010). Neural networks: the panacea in fraud detection?. *Managerial Auditing Journal*, 25(7), 659-678.
52. Luka Koper d.d. (2010). *Izveček poročila posebne revizije Luke Koper za potrebe javne objave*. Ljubljana: PricewaterhouseCoopers d.o.o.
53. Mazumder, M. M. (2011). Forensic Accounting – An Investigative Approach of Accounting. *SSRN Working paper series*, str. 1-9.
54. Ministrstvo za notranje zadeve. (2010). *Poročilo o delu policije za leto 2009*. Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve.
55. Ministrstvo za notranje zadeve. (2011). *Poročilo o delu policije za leto 2010*. Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve.
56. Moffett, R. C., & Grant, G. H. (2011). Internal controls and fraud prevention. *Internal Auditing*, 26(2), 3-12.
57. Morozov, S. (2011, 8. januar). Objektivni intervju z Brankom Myrjem: Vsaka kriza povzroči, da ljudje iščejo stranpoti. *Dnevnik.si*. Najdeno 15. junija 2011 na spletnem naslovu <http://www.dnevnik.si/objektiv/intervjuji/1042415527>.
58. Morozov, S. (2009, 4. december). Elan skupina za odvetniške, svetovalne in posredniške storitve zapravila 7,7 milijona evrov. *Poslovni.Dnevnik.si*. Najdeno 20. oktobra 2011 na spletnem naslovu http://www.dnevnik.si/poslovni_dnevnik/1042320501.
59. Munro, L., & Stewart, J. (2011). External auditors' reliance on internal auditing: further evidence. *Managerial Auditing Journal*, 26(6), 464-481.
60. Nelson, M. W. (2009). A Model and Literature Review of Professional Skepticism in Auditing. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 28(2), 1-34.
61. Nemeč, A. (2006). Vloga notranjega revizorja pri preprečevanju in odkrivanju prevar. *Revizor*, 12, 40-53.
62. Norman, C. S., Rose, A. M. & Rose, J. M. (2010). Internal audit reporting lines, fraud risk decomposition, and assessments of fraud risk. *Accounting, Organizations and Society*, 35, 546-557.
63. Payne, E. A., & Ramsay, R. J. (2005). Fraud risk assessments and auditors' professional skepticism. *Managerial Auditing Journal*, 20(3), 321-330.
64. Perols, J. L., & Lougee, B. A. (2011). The relation between earnings management and financial statement fraud. *Advances in Accounting, incorporating Advances in International Accounting*, 27, 39-53.
65. Pollock, J. M., & Sumner, D. W. (2009). The New Fraud Detectives. *Internal Auditor*, 66(5),44-48.
66. PricewaterhouseCoopers. (2007). *State of the internal audit professional study: Pressures build for continual focus on risk*. New York: PricewaterhouseCoopers LLP.
67. Ramaswamy, V. (2005). Corporate Governance and the Forensic Accountant. *The CPA Journal*, 75(3), 68-70.

68. Rappaport, L., & Rappaport, M. (2010, 20. december). Auditors Face Fraud Charge – New York Set to Allege Ernst & Young Stood By as Lehman Cooked Its Books. *Wall Street Journal*, str. A.1.
69. Rae, K., & Subramaniam, N. (2008). Quality of internal control procedures. Antecedents and moderating effect on organisational justice and employee fraud. *Managerial Auditing Journal*, 28(2), 104-124.
70. Rezaee, Z., & Crumbley, L. (2007). The Role of Forensic Auditing Techniques in Restoring Public Trust and Investor Confidence in Financial Information. *Forensic Examiner*, 16(1), 44-49.
71. Robinson, H. D., & Santore, R. (2011). Managerial Incentives, Fraud, and Monitoring. *The financial Review*, 46, 281-311.
72. Saksena, P. N. (2010). Four Tools (Under the Umbrella of Continuous Improvement) to Help Auditors Prevent/Detect Frauds. *The Journal of American Academy of Business*, 15(2), 28-36.
73. Schneider, A. (2009). Does the expectation of finding deficiencies impact internal audit work? *Journal of Applied Accounting Research*, 10(2), 122-131.
74. Schwartz, N., D., & Bennhold, K. (2008, 6. februar). Trading on thin ice; Discredited French bank rewarded its traders for risky bets. *The Spectator*, str. A10.
75. Sidorovich, Y. (2011). Najpogostejše odkrite prevare in zlorabe pri posebnih in izrednih revizijah. *Zbornik. 43. simpozij o sodobnih metodah v računovodstvu, financah in reviziji* (str. 107-115). Ljubljana: Zveza ekonomistov Slovenije in Zveza računovodij, finančnikov in revizorjev Slovenije.
76. Silverstone, H., & Sheetz, M. (2007). *Forensic Accounting and Fraud Investigation for Non-experts* (2. izdaja). Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
77. Singh, D. (2010). Incorporating with fraudulent intentions. A study of various differentiating attributes of shell companies in India. *Journal of Financial Crime*, 17(4), 459-484.
78. Skousen, C. J., & Twedt, B. J. (2009). Fraud score analysis in emerging markets. *Cross Cultural Management*, 16(3), 301-316.
79. Slovenski inštitut za revizijo. (1994). *Kodeks poklicne etike zunanjih revizorjev*. Ljubljana: Slovenski inštitut za revizijo.
80. Slovenski inštitut za revizijo. (2006, 7. februar). *Temeljna revizijska načela*. Ljubljana: Slovenski inštitut za revizijo.
81. Slovenski inštitut za revizijo. (2009). *Mednarodni standardi revidiranja in mednarodna stališča o revidiranju*. Ljubljana: Slovenski inštitut za revizijo.
82. Smith, G. S., & Crumbley, D. L. (2009). Defining a Forensic Audit. *Journal of Digital Forensics, Security and Law*, 4(1), 61-79.
83. Smrekar, T. (2011, 3. marec). Dremelj srečen, da bo nova revizija Telekomu. *Finance.si*. Najdeno 20. junija 2011 na spletnem naslovu <http://www.finance.si/304665/Dremelj-sre%C4%8Den-da-bo-nova-revizija-Telekoma>.
84. Sodin, R. (2011). Zahteve ZFPPIPP glede dela revizorjev. *Revizor*, 11, 7-21.

85. Starkman, D. (2005, 21. junij). Rigases Given Prison Terms; Foremer Adelphia Executives Sentenced for Conspiracy, Fraud. *The Washington Post*, str. D.01.
86. Špiler, Š. (2011, 29. september). EK bi razbil monopol revizijskih družb. *Finance.si*. Najdeno 20. oktobra 2011 na spletnem naslovu <http://www.finance.si/325099/EK-bi-razbil-monopol-revizijiskih-hi%C5%A1>.
87. Štrancar, P. (2011, 26. september). Pri vsakem stečaju je nujna forenzična revizija. *Finance.si*. Najdeno 20. oktobra 2011 na spletnem naslovu <http://www.finance.si/324800/Pri-vsakem-ste%C4%8Daju-je-nujna-forenzi%C4%8Dna-revizija>.
88. Tiscini, R. & di Donto, F. (2008). The relation between accounting frauds and corporate governance system: an analysis of recente scandals. *SSRN Working paper series*, str. 1-16.
89. Tomasic, R. (2011). The financial crisis and the haphazard pursuit of financial crime. *Journal of Financial Crime*, 18(1), 7-31.
90. Wang, T., Y. (b.l.). Corporate securities fraud: insights from a new empirical framework. *Journal of Law, Economics, and Organization forthcoming*, str 1-41.
91. Warren, D., Zey, M., Granston, T., & Roy, J. (2011). Earnings Fraud: Board control vs CEO Control and Corporate Performance – 1992-2004. *Manegerial and Decision Economics*, 32, 17-34.
92. Weil, N. (2008). Risk Without Reward; Weak IT access controls cost the French bank \$7,2 billion. The case should prompt you to rethink how you balance IT security with employee access to critical systems. *CIO*, 21(14).
93. Wells, J. T. (2007). *Corporate fraud handbook: prevention and detection (2. izdaja)*. Haboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
94. Wuerges, A. F., W. & Borba, J. A. (2010, 1. december). Accounting Fraud Detection: Is It Possible to Quantify Undiscovered Cases?. *SSRN Working paper series*, str. 1-24.
95. Yu, F. (2008). Analyst coverage and earnings management. *Journal of Financial Economics*, 88, 245-271.
96. Zakon o preprečevanju pranja denarja in financiranju terorizma. *Uradni list RS* št. 60/2007, št. 47/2009 Odl. US: U-I-54/06-32 (48/2009 popr.), 19/2010.
97. Zakon o revidiranju. *Uradni list RS* št. 65/2008 ZRev-2, 31/2009 Odl. US: U-I-308/07-31, Up. 1094/06.31, 46/2009 Odl. US: U-I-199/07-11, Up-2214/07-11.
98. Zikmund, P. (2008). 4 steps to a Successful Fraud Risk Assessment. *The Internal Auditor*, 65(1), 60-64.